

szombat

2001. február

A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.

Szerkesztőbizottság:

Dési János
Itamár József-Keszt
Kovács András
Seres László
Székely Gábor
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

A megjelenést támogatja:

Nemzeti Kulturális
Alapprogram,

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Ronald S. Lauder Alapítvány

A héber és jiddis szavak
átírása a szerzők felfogását
tükrözi.

A címlapon Für Emil grafikái

Terjeszti a HÍRKER Rt.,
NH Rt., a Kiadói Lapterjesztő
Kereskedelmi Kft
és a Sziget Rehabilitációs
Kisszövetkezet
Izraeli képviselet:
Pirsum Chen
43 King George St.
Jerusalem
Tel.: 972-2-6222121

A kéziratok szerkesztése
lezárt: 2001. január 15-én.
Szerkesztőség
és kiadóhivatal:

1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Községi Ház,
234-es és 235-ös szoba.

Telefon:
311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665
Szerkesztőségi órák
és hirdetésfelvétel:
csütörtökönként
16 és 17 óra között.

Lapunk e-mail címe:
szombat@elender.hu
Címünk az interneten:
http://www.c3.hu/~szombat

Előfizethető a kiadó-
hivatalban, illetve
postautalványon az OTP
11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomta: Szikra Lapnyomda

T A R T A L O M

HAZAI DOLGAINK

- 2 Olvasóink írják
- 3 A népszámlálás és a zsidóság
– Erős Ferenc, Gereben Ágnes,
Kende Péter, Kovács András
írásai
- 8 Megállapodás a Magyar
Köztársaság Kormánya és a
Magyarországi Zsidó Hitközségek
Szövetsége között
- 8 Zavarba ejtő megállapodás
(Hirsch Béla)
- 11 Lugosi Viktória: Vér
- 13 Fantomkönyvtár (sztg)
- 14 Esztertáska (Juhász Borbála,
Kuti Andrea, Pécsi Katalin,
Sándor Mónika)

SZELLEM

- 17 Ruth R. Wisse: A liberalizmus
a zsidókért és a zsidók ellen
– II. rész

Summary

The February issue of *Szombat* includes the full text of the agreement between the Hungarian government and the Jewish Community. This agreement is of major significance since the last such agreement was concluded in 1950. The agreement has been strongly criticized by **Béla Hirsch**, according to whom the “unique problems of Hungarian Jewry are not reflected in this text – these include the still unresolved issues of compensation, of which a rough schedule should at least have been included.”

A census of the Hungarian population will be taken in February, 2001. Psychologist **Ferenc Erős**, historian **Ágnes Gereben**, sociologist **András Kovács** and political analyst **Péter Kende** share their views on two questions that are included in the census questionnaire: religious affiliation and minority status. Péter Kende believes that the fears of Hungarian Jewry in ‘admitting’ their Jewishness are nothing unfounded.

Etgar Keret is a 33 years old successful Israeli writer. In the interview given to *Szombat* he expresses the views of his generation and also speaks of his personal political credo: “Most Israeli writers are rather ideological, whereas I tend to be more pragmatic. Many Israeli writers have committed them-

IZRAEL

- 20 „Soha nem működöm együtt
politikai pártokkal”
– Interjú Etgar Keret
izraeli íróval (Gadó János)
- 22 Az intifáda hétköznapijai

TÖRTÉNELEM

- 24 Novák Attila: A befejezetlen
előtörténet – Az Agudat Jisrael
Magyarországon (1918–1940)

KULTÚRA

- 27 Egy rejtélyes életmű
(Böröcz László)
- 31 Ízlések és szempontok
– Két prózaantológia
(Várnai Pál)

selves to left-wing parties, but I have never cooperated with these. I am rather cynical when it comes to politics.”

Our column on female issues - written by women - discusses wigs, traditionally worn by married Jewish women. Included are interviews on this issue, an overview of the history of this custom, as well as a portrait of the single traditional wig-maker in Budapest.

In his study on the history of *Agudat Jisrael in Hungary*, **Attila Novák** offers an outline of the history of this organization between 1918 and 1940. This organization was originally anti-Zionist, but under the influence of the anti-Jewish laws, it abandoned its ideological inflexibility and established contact with national Jewish movement.

In her essay entitled “Blood”, **Viktória Lugosi** writes about her mother, hospitalized in one of the best hospitals of Budapest, and her roommate, who first appeared to be an anti-Semite, but turned out to be Jewish.

János Gadó describes daily life under the intifada that broke out in the occupied territories in autumn, 2000. Both the Jewish settlers and Arab citizens of the Gaza Strip tell their version of the events.

Also included in this issue is the second part of **Ruth R. Wisse**’s essay on liberalism and the Jews.

Olvasóink írják

Eleget teszünk feladatunknak

Tisztelt Főszerkesztő úr!

Amint szóban elmondtam Neked, most le írom, hogy nagyon bánt a *Szombat* decemberi számában megjelent „Az összes rabbi túlon túl anyagias lett” című olvasói levél, ezért most lehiggadva a cikk írójához intézném szavaimat.

Véleményem szerint mi, rabbik valamennyien eleget teszünk vallásos életünkben, elvitelünkben annak a feladatnak, ami elvárható a mai Magyarországon a ma rabbijától. Bizonyára vannak közöttünk, akik jól végzik szolgálatukat (Isten és ember együttes szolgálatát értem ez alatt), és vannak, akik még jobban. Én elmondhatom magamról, hogy véleményem szerint még nem gyűjtöttem elég jó cselekedetet, ezért hétről hétre dolgozom Szeretetkórházunk betegeinek kórházi ágyánál, gyászoló testvéreink fájdalománál, elesettjeink megsegítésénél. Teszem ezt nem a hitközség pénzéből, de legtöbbször a saját zsebemből. Néha vannak olyan hitestvéreink, akik megkérem, hogy legyenek *Slíach* számukra, és az óltaluk vásárolt Centrum vitamint vagy gyümölcsöt, vagy süteményt juttatom el a betegeknek, a rászorulóknak.

A ma rabbijának számos feladata van a tanulás és a tanítás mellett, amelyre most és itt nem kívánok kitérni, de személyesen bármikor szívesen adok felvilágosítást a cikkíróknak. Egyre azonban szeretném megkémi, kedves cikkíró: ahogyan megírta felületes, mocskolódó cikkét, ugyanúgy írja meg bocsánatkérését felénk, akik becsülettel végezzük Istenünk és a reánk bízottak szolgálatát.

Üdvözléssel:

Deutsch László
újpesti főrabbi

A „kalandor-főrabbi”

Nagy érdeme a *Szombat*nak, hogy felhívásokban közöl anyagokat a volt kommunista ügynökség (álneve: Állami Egyháziügyi Hivatal, vagyis ÁEH) viselt dolgai-ról és – főleg – szervilis zsidó ügynökeiről. Ezen a téren sajnos nem volt átvilágítás.

Az egyik legutóbbi számban **Sós Endre**, a debiliségében megdicsőült elnök elvtárs került terítékre, amint egyik, „Bizalmas feljegyzés”-ként jelzett denúciálásában (1965. november 2.) a néhai **dr. Mose Rosent** becsméri és nevezi „kalandor-rabbi”-nak, amiért amaz közbejárt és együttműködött a romániai zsidóság Izraelbe menekítésében.

Rosen doktor, az évtizedekig sikeresen működő romániai főrabbi, nem szorul az én védelmemre. Izraelben is voltak, akik bíralták, mert nem ismerték működésének titkos rugóit, de mind szerte a zsidó világban, mind Izrael legmagasabb köreiből osztatlan elismerésnek örvendett úgy tevékenysége, mint személyisége. Az, hogy S. E. elkezdte, módszerolta és becsmérelte, ez érthető, mivel a kettő egész más karaktert képviselt, merőben más súlyú zsidóságot jelenített meg. Dr. Rosen is kiszolgálta a román kommunista rendszert – különben nem lehetett volna főrabbi –, de a legelső, sötét sztálinista évek kivételével, soha nem szájalt Izrael és a cionizmus ellen, nem teljesítette túl, lihegve az előírt normákat, és nem idézte, mint Sós, a „Lenini nemzetiségi politika” elveit.

Dr. Rosen bármelyik nemzetközi zsidó fórumon megállta a helyét, jó szónok volt, kitűnően beszélt héberül, jiddisül és angolul, és minden izraeli látogatása esemény-számba ment. Amíg Sós módszerolásában arról „jelent”, hogy Izraelben a kapitalisták olcsó munkaerőként használják a kívándorlásra kényszerített (!!!) zsidó tömegeket, addig Rosen Amerikát mozgósítja, és a Joint messzemenő támogatását biztosítja a koldusszegény román zsidó tömegeknek, akiknek egyetlen vágya, reménye és életlehetősége elhagyni a már akkor is a „legsomoribb barakk” néven ismert bolsevista diktatúrát. Főlölesges mondani, hogy Romániában nem vásároltak Joint pénzen banánt és narancsot Pauker Annának és társainak...

Tartozom az igazságnak: dr. Rosen véleménye sem volt jobb a magyar zsidó vezetőkéről. Többször panaszkodott beszélgetéseink során a magyar kollégákra, akik „olyan nagy magyar patrióták, hogy az Erdély körüli történelmi viszályt kiterjesztik a zsidó vallásközi kapcsolatokra is”.

Az ember nem hisz a szemének, amikor Sós bolhacsípéshez hasonlítható elmékedéseit olvassa. Mit gondolhatott ez az egykori hamdrangú leib-zsumalista, akinek a zsidósághoz annyi köze sem volt, mint, teszem fel, **Füst Milánnak**, amikor denúciáló levelét megírta? Talán azt, hogy ez „szigorúan bizalmas”, és soha nem derül fény rá?

És mit gondolhattak megbízói róla? Nem tudjuk, de tény, hogy egyhamar leváltották, és **dr. Seifert Géza** került a helyére. Róla és arról, amit néhai **Scheiber Sándor** mesélt róla e sorok írójának, majd legközelebb.

Naftali Kraus
Tel-Aviv

„A Mazsikének komolyan kell vennie feladatát” 2000. december

Csendes megszólítás, csendes válasz

A *Szombat* című folyóirat elmúlt számában interjú készült a Mazsike új elnökével, akinek kinevezéséhez ismételt gratulációk. A cikkben kritika hangzott el a Mazsihisz hatékonyságára és a vezetés minőségére vonatkozólag. Ezúton reagálok az engem és a hitközség teljes vezetését ért bírálatra. Előre bocsátom, nem tartom méltónak, hogy személyes kontaktus híján újságok hasábjain fejtjük ki egymásról véleményünket. Nem elegáns dolog, de ha már így módon megszólítottam, válaszolok.

Sajnálatos, ha kívülről úgy látszik, mintha a Mazsihisz érdekképviseleti tevékenysége gyenge volna (de miért kell kívülről nézni?). Érdekes hasonlatosság, mert régebben, kb. nyolc évig én is így láttam, én is azt gondoltam, ha én vezetném a hitközséget, jobban csinálnám. Amikor egyszer majd nem leszek elnök, akkor biztosan nem fogok – ahogy Szabolcsban mondják – „visszaköpködni a kulcslyukon”.

Nézzük, mi is a valóság úgy, hogy közben én nem szeretném az elmúlt nyolc évet kritizálni. A Mazsihisz új vezetésének szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy egy gazdaságilag teljesen korszertűn, szabályozatlan állapotot vett át. A vidéki hitközségek fejlesztése ügyében vallási és gazdasági vonalon nem sok történt a rendszerváltás kezdete óta, így aztán le is maradtak, méghozzá jócskán a hamarabb észbe kapó többi egyháztól. Valószínűleg akkor is a belső torzalkodással voltunk elfoglalva. A múltunkon való hangos síránkozás miatt nem hallhattuk meg azt sem, hogy mi készül a kárpótlás ügyében, vagyis váratlanul érte a hitközséget a harmincezer forint. A kárpótlás finisában ugyancsak „jobb a békesség” alapon jó néhány ingatlant hagyunk ki a kárpótlási körből, amelyekért most már az új vezetés valóban hiába öltene vértet. Kérdés, kit terhel a súlyos felelősség ezért a mulasztásért?

Miért van az, hogy az elmúlt évtized során sem tudott a hitközség élni a lehetőségeivel, lazítani régi kötöttségein, nyitni a társadalom szélesebb rétegei felé, és vonzóvá tenni a zsidó életformát, a hitéletet. Talán bizony az is az új vezetés hibája, hogy a korábbi kormány idején sem sikerült átűtő megoldásokat találni a párbeszédhez. Elgondolkodtató, hogy talán ezért is volt szükség vezetőségváltásra 1999 tavaszán. Akkor és (Folytatás a 32. oldalon)

A népszámlálás és a zsidóság

Körkérdest intéztünk a szellemi élet néhány fontos szereplőjéhez a közelgő népszámlálás kapcsán. Kérdéseinket és a beérkezett válaszokat közöljük.

Mint bizonyára Ön is tudja, 2001-ben népszámlálásra kerül sor. A kérdések között a válaszadók vallási, etnikai hovatartozására vonatkozó kérdések is szerepelnek.

Bár nem kötelező a válaszadás, úgy gondoljuk, hogy fontos lenne, ha a zsidó közösség tagjai félelemmentesen fejeznék ki hovatartozásukat.

Első ízben jelölhetik meg nemzetiségként „egyéb” kategória alatt a válaszadók a zsidóságot, ha ilyen értelemben kötődnek származásukhoz.

Kíváncsiak volnánk a megkérdezett írók és társadalomtudósok között az Ön véleményére is:

– van-e oka bárkinek is félni az adatközléstől;

– fontos-e Ön szerint a minél nagyobb számú válaszadó pozitív állásfoglalása;

– kíváncsiak volnánk, mit gondol a zsidóság nemzetiségi-etnikai meghatározásáról: joglemondás ez, vagy éppen az önazonosság tabu mentes kifejezésének lehetősége, célszerű-e a magyar zsidó közösség és kultúra fennmaradása szempontjából (ennek költségvetési vonzatát is figyelembe véve), avagy sem;

– végül: növelheti-e a zsidóság biztonságérzetét mentális és jogi szempontból az etnikai kisebbség státusa és képviselése, avagy sem?

Kell-e negyven év, mielőtt az ígért földjére lépünk?

Van-e oka bárkinek is félni az adatközléstől? – kérdezi a *Szombat* a küszöbönálló népszámlálásnak a vallásra és az etnikai hovatartozásra vonatkozó adatgyűjtése kapcsán. Az én válaszom nagyon rövid: *nincs*.

A globális világban, a fejlett euroatlanti országokat egyesítő integrációs szervezetek tagjaként, öt percre az EU-csatlakozástól Magyarország egy olyan közösség része, amelyben a faji megkülönböztetés – legalábbis a 2001-ből belátható évtizedeken belül – nem emelkedhet állami szintre. Miként a szégyenletes XX. században oly sok helyen történt, a hitleri Németországtól az állami antiszemitizmust a személyi igazolványok hírhedt 5. pontjában intézményesítő Szovjetunióig.

Ahhoz azonban, hogy 2001. Magyarországon valaki átérezze: *nincs oka félni*, kétségtelenül vennie kell a fáradságot, és következetesen végiggondolni Magyarországon mai állapotát s benne a saját helyzetét. Csak ennek alapján döntheti el, hogy a *jövőjét* ne a *múlt*, hanem az annak tanulságaiból is építkező *jelen* határozza meg. Hogy életének hátralévő részét nem a fél évszázaddal ezelőtti – természetesen mindmáig a zsigereinkben élő – genocídium görcsében vergődve élje le. Hogy a futballmeccseken vagy másutt hallott zsidózást – amire a világ fejlett országaiban is bőségesen van példa

– ne keverje össze az állami szinten érvényesített diszkriminációval. Hogy ne dőljön be bármely ma működő politikai párt propagandájának, amely többek között úgy akar hatalomra jutni, hogy a szélsőjobboddallal való titkos szövetséggel vádolja a másikat. Nem gondolva rá és még kevésbé törődve vele, hogy milyen súlyos traumának teszi ki ezzel a hasonló politikai trükkökben járatlan, sokat szenvedett zsidóságot – amelynek a nevében kéretlenül fellép.

Nem vezet jóra, ha fortélyos félelem igazgat mindet. Bár néha kétségtelenül kényelmes elbújni mögé a döntések előtt. A válaszadók minél nagyobb száma – és itt már a második kérdésre felelek – éppen ezért nem a választ kérőknek, hanem a magyarországi zsidóság tagjainak fontos. Semmiképpen nem ösztönöznek valakit olyan állásfoglalásra, amely álmatlan éjszakákat okoz. De úgy hiszem, a fiatalabb nemzedékek körében úgy tapasztalom, hogy egyre többeknek szellemi és lelki örömet szerez, méltóságtudatot ad zsidóságuk nyugodt, szabad megélése.

Mózes negyven évet várt népével, mielőtt az ígért földjére lépett. Arra várt, hogy kihaljon a rabság pszichózisában felcseperedett, félelemtől gúzsba kötött nemzedék. Nekünk talán hamarabb sikerül. Tíz esztendő már mögöttünk van. Remélhetőleg sokaknak elég a belső fel szabaduláshoz.

Gereben Ágnes
történész

A népszámlálási adatok torzak lesznek

1. Kell-e félnünk a népszámlálási kérdésektől?

Liberalis demokráciákban az egyenrangú és egyenjogú állampolgárok vallási és etnikai hovatartozása magánügy, az állam nem kényszerítheti megvallásukra az állampolgárokat. Ha kötelező adatszolgáltatásnak minősülne a vallási és etnikai hovatartozást firtató kérdések megválaszolása, az állam súlyos alkotmányértést követne el. A most kezdődő népszámlálás esetében azonban nem ez a helyzet: az állampolgárok döntésére van bízva, hogy válaszolnak-e a vallásra és a nemzetiségre vonatkozó kérdésekre. Ez nem kivételes megoldás: nyugati demokráciákban is szokásos, hogy ezeket a fontos társadalmi információkat tartalmazó adatokat hasonló módon – népszámlálás során, önkéntesen megválaszolható kérdésekkel – gyűjtik össze az állami szervek (lásd az egyesült államokbeli censusról: <http://www.2000.census.gov> és <http://www.doi.gov>). Ezt minden bizonnyal azért teszik, mert úgy gondolják, minden esély megvan arra, hogy hiteles képet kapjanak a kérdések tárgyáról, hiszen a megkérdezettek óriási többsége nem fog vonakodni a válaszadástól – bízva a jogbiztonságban és az adatvédelemben.

Úgy látszik, ma Magyarországon nincs meg mindenki bízva a bizalom. Nem tudom, mekkorák azok a csoportok, amelyek tartanak attól, hogy az államhatalom visszaélhet adataikkal – a napokban pl. a Hit Gyülekezete szólította fel híveit arra, hogy tagadják meg a vallással kapcsolatos kérdések megválaszolását –, de tudom, hogy sok zsidóban is él a „listázástól” való félelem. És az elmúlt század történelme alapján nem is mondhatjuk, hogy alaptalanul. (Nemcsak nálunk van ez így: emlékszem, a nyolcvanas évek elején Nyugat-Németországban komoly mozgalom indult a népszámláláson való részvétel megtagadására.) Személy szerint én nem hiszem, hogy lenne ok félni: nagyon más időkben élünk, mint azok, amelyekben diktatúrák kezében a listák a tömeggyilkosság eszközévé váltak,

mint a világháborús években, vagy „csak” a kiűdözés eszközei lettek, mint 1968-ban, Lengyelországban. (Mellesleg adott esetben mindig akad néhány jó szomszéd, aki kiegészíti a lista hiányosságait...) Ez persze csak racionális okoskodás, ami alkalmatlan zsigeri – és még egyszer mondom –, megérthető félelmek eloszlatására. Aki fél, tagadja meg a választ.

A népszámlálási kérdésekkel a nagyobb baj az, hogy azok közül is sokan kénytelenek lesznek tartózkodni a válaszadástól, akik egyébként nem tartanak attól, hogy ezzel óvatlanul kiszolgáltatják magukat a majdani üldözőknek. Ma Magyarországon zsidónak lenni sokféle dolgot jelent – ebből a népszámlálási kérdőív csak kétféle azonoságdefiníciót tartalmaz, ráadásul két olyat, amellyel a Magyarországon élő zsidóknak csak egy kisebbsége jellemzi magát. A felmérés során, amelyet tavaly készítettünk a magyar zsidóságról, az egész zsidó népességet reprezentáló megkérdezetteknek ugyan 65%-a azt mondta, hogy zsidó vallású (a 18–34 éveseknek 51%-a, a 35–54 éveseknek 55%-a, az 55–69 éveseknek 73%-a és a 70 éven felülieknek 83%-a), de csak 18%-uk tartotta a zsidósághoz tartozás szempontjából fontosnak vagy nagyon fontosnak önmaga számára a zsidó vallás gyakorlását. Egy másik kérdés csán a megkérdezetteknek 23%-a válaszolta a nemzeti-kisebbségi öndefinícióhoz legközelebb eső, de annál azért jóval szélesebb „Magyarországon élő zsidó vagyok” identitáscímket, és kb. egy-negyedük mondta azt, hogy „erős összetartozást” érez Izraellel. A zsidó identitás tartalmát a nagy többség számára az üldöztetések, a holocaust emléke (84%), a zsidósághoz tartozás szubjektív érzése és a zsidó kultúra iránti érdeklődés (68–69%) jelenti. Nos, mindazok, akik így érznek, még akkor sem fogják megtalálni a helyüket a népszámlálási kérdőív rubrikáiban, ha egyébként erős a zsidó identitásuk, és nem félnek a válaszadás következményeitől. A népszámlálási adatok tehát mindenféleképpen

torzak lesznek, jóval alacsonyabb lélekszámúnak fogják mutatni a magyar zsidóságot, mint amekkora az valójában.

2. Haszonnal járhat-e a zsidóság számára a „pozitív válaszok” nagy száma?

A Szombat kérdéseinek egy része azt sugallja, hogy pragmatikus-politikai megfontolásokból mégiscsak hasznos lehet a „pozitív állásfoglalás”. A megfontolások egyszerűek – ezek állnak a különféle felekezetek és kisebbségek vezetőinek válszadásra buzdító felhívásai mögött: ha nagyobbak a számok, nagyobb szetre tarthatunk igényt az állami egyház-, illetve kisebbségtámogatás tartájából. Nos, remélni merem, hogy az egyház- és kisebbségpolitika nem teszi magáévá ezt a szemléletmódot, amely egyértelműen a felekezeti és kisebbségi elit szempon-

jait tükrözi. Vallás- és kisebbségpszichológiai kutatások igazolják, hogy a különféle konjunkturális megfontolásoktól erősen befolyásolt statisztikai jellegű önazonosítás nem ad megfelelő alapot annak eldöntésére, hogy hányan és milyen mértékben kötődnek felekezetekhez és kisebbségekhez.

Ami a szerkesztőségnek a zsidó kisebbségi öndefinícióra vonatkozó kérdéseit illeti, a „hasznosság” megfontolások még kétségesebbek. Természetesen egy demokratikus államban a kisebbségi státus nem jelenthet jogfosztást, hanem éppen ellenkezőleg: többletjogokat, hiszen a kisebbség különleges támogatásra és védelemre jogosult. (Más kérdés, hogy ennek közjogi státus és kollektív jogok biztosítása-e a legcélravezetőbb útja.) De ha az adott „kisebbség” túlnyomó része nem tekinti magát kisebbségnek – és a magyar zsidóság esetében kétségtelenül ez a helyzet –, akkor a nemzeti-kisebbségi státus esetleges elnyerésének nagyobbak a hátrányai, mint az előnyei. A

kisebbségi státus esetleges elnyerése keletlen konfliktusok és következmények okozója lehet – elsősorban a zsidóságon belül. Erről a kilencvenes évek elején – az 1993-as kisebbségi törvényt megelőző időszakban – már folyt vita a zsidó nyilvánosságban, és nem hiszem, hogy a kisebbségi státus ellen akkor felsorakoztatott érvek mára elvesztették volna érvényüket. Ezek abból az evidenciából indultak ki, hogy egy zsidó nemzeti-kisebbségi önkormányzat nem képviselheti legitim módon az összes magyarországi zsidót. Ha viszont a zsidó kisebbségi önkormányzat csak azok képviselőjére tartana igényt, akik bejegyzett tagjai (és itt persze újra felmerülnek a listázással kapcsolatos összes aggodalmak: „pár százan vagy pár ezren a magányos fenyegetettségből a kollektív fenyegetettségbe menekülnek” – fejezte ki ezeket az akkori vitában az író, **Spiró György**), akkor is elfogadhatatlan helyzetek sorát hozhatja létre azok számára is, aki nem kívánnak élni a kisebbségi státus megszerzésének lehetőségével. Ők zsidónak fognak minősülni olyan helyzetekben, amelyekben ezt irrelevánsnak tartják, hiszen a „zsidó kisebbség” nevében rendszeresen megszólalók hangját az ő hangjuknak is fogják tekinteni, másfelől nézve pedig „rossz” zsidók maradnak, még akkor is, ha sok mindenben nyíltan vállalják zsidóságukat. Ezt a félelmet **Földes Anna** foglalta össze a legtömörebben a vita során. „Vitába kell szállnom a nemzetiségi jogokra török óhajításának céljával, jogsultságával, időszzerűségével. (...) Megvallom, tartok tőle, hogy néhány száz ember kívánságának teljesítése – ezeket sért, és milliókban erősítheti meg a káros, hamis beidegződéseket. Nem rangot, hanem bélyeget jelenthet azoknak is, akik soha nem tartottak, most sem tartanak igényt a törvényes megkülönböztetésre. (...) Tiltakozom, berzengek és borzongok, mert ez a besorolás – még ha csak az önként jelentkezők státusát változtatja is meg – olyan teher lenne, amit valamilyen magyar zsidónak cipelnie kellene...” Mindez beláthatatlan konfliktusok forrása lehet a zsidóságon belül, és ezek kedvező alkalmat kínálnak mindenféle külső politikai beavatkozásra, manipulációra. Addig, amíg nagyon sokan gondolkodnak úgy, ahogy az idézet szerzője – és ma még ez a helyzet –, a zsidó érdekek képviselőjét más intézményes formákban kellene keresni.

Kovács András
szociológus

A mai Magyarországon nincsenek nemzetiségek

A levelükben feltett kérdések közül az elsőre („van-e oka bárkinek is félni az adatközléstől?”) nem tudok válaszolni, a második kérdést illetően viszont egyetértek a szerkesztőségnek azzal az álláspontjával, hogy jó lenne, „ha a zsidó közösség tagjai félelemmentesen fejeznék ki hovatartozásukat”. Ezzel kapcsolatosan legfeljebb az a megszorításom, hogy a magyar zsidók hovatartozásának, miként a múltban, ma sem egészen világosak a keretei, sőt hogy pontosak legyünk, talán még a tegnapinál és a tegnapielőttinél is kevésbé világosak. Ez azonban már átvezet a harmadik kérdéshez, ahhoz, hogy mit gondolok „a zsidóság nemzetiségi-etnikai meghatározásáról”, célszerűnek tartom-e egy ilyenfajta besorolás elfogadását és a népszámlálási íven történő önkéntes és explicit bevallását? Fontosnak tartom-e ezt a magyar zsidóság jövője, érdekérvényesítése, képviselője szempontjából? Részletebben csak erre a kérdésre kívánok válaszolni, eközben persze óhatatlanul kitérve a „biztonságérzet” vonatkozására

is (4. kérdés), amely az előbbinek mintegy alkérdése.

Lehet-e a zsidóságot „nemzetiségi-etnikai” kategóriának – rövidebben és kevésbé tudálékosan: „népnek” – tekinteni? Természetesen lehet. De mint tudjuk, sem a magyar közjogi tradíciót, sem a magyarországi zsidóság nagyobb részének önmagáról alkotott képét nem ez a felfogás jellemezte. Az 1918-at megelőző ötven vagy hetven évben a zsidóság egyértelműen vallási különbözőséget jelentett. Az ezt követő, 1945-ig tartó korszakban ez annyiban módosult, hogy a „zsidónak lenni” fogalma a származási különbözőség tudatával is kiegészült, már csak azért is – sőt főleg azért –, mert az antiszemita kurzus által bevezetett zsidóüldözés egyaránt sújtotta az izraelita hitfelekezethez tartozókat és azokat, akik az (mármint a felekezeti) valamilyen úton-módon elhagyták. Az 1945-től 1989-ig tartó, előbb republikánus, majd kommunista alapú államjogi gyakorlat két szempontból is új helyzetet teremtett: egyrészt magánüggvé nyilvánította a vallást (a keresztényt csakúgy, mint a zsidót), illetve az ahhoz való tartozást: másrészt minden vallási, faji vagy ehhez hasonló diszkriminációt szigorúan elutasítva, voltaképpen még

Az identitásválasztás szabadsága alapjogom

A népszámlálással kapcsolatos körkérdésekre válaszolva két részre osztanám a problémát.

1. Ami a vallásra vonatkozó kérdést illeti, teljességgel felháborítónak tartom, hogy egy demokratikus köztársaságban, amelynek alkotmányos lényegéhez tartozik az állam és az egyház szétválasztása, ilyen kérdés egyáltalán szerepel a népszámlálási kérdőíven, függetlenül attól, hogy a kérdésre nem kötelező a válaszadás. Megítélésem szerint egy felvilágosult zsidónak, kereszténynek, bármilyen más

vallásúnak vagy ateistának ezt a kérdést nem szabad megválaszolnia, sőt – amennyire lehetséges – protestálnia kell a számlálóbiztos előtt is, mivel ez ugyanolyan illetéktelen beavatkozás az állam részéről az állampolgár magánéletébe, mint ha például politikai meggyőződése vagy szexuális orientációja felől érdeklődnének.

Állampolgárként, nem pedig zsidóként tartom félelmetesnek a kérdést – és nem tudom másként magyarázni bekerülését, mint a katolikus egyháznak a jelenlegi kormánypolitikára gyakorolt befolyásával. Nem véletlen, hogy a katolikus egyház nagyszabású médiahadjáratot indított népszerűségének növelésére, és azért, hogy minél többen vallják magukat katoli-

azt is tanácsosnak látta eltiltani, hogy ilyesfajta különbségekről egyáltalában szó essék. A háborút túlélő és azután is itt, Magyarországon maradó zsidón vallású vagy származású magyar állampolgárok a társadalmon belüli vallási különbségtételnek ezt a radikális kiküszöbölését szívesen vették és általában támogatták, szinte függetlenül attól, hogy a kommunizmussal mint uralkodó államelvvel szemben máskülönben milyen érzelmeikkel viseltettek. Aligha vitatható egyébiránt – megint csak függetlenül a kommunizmus jószágától vagy rosszától –, hogy a vallási (stb.) különbségeknek ez az elhessegető, lefojtó, mármár nemlétezőként való kezelése elősegítette a zsidóknak mint egyedeknek a társadalomban való elvegyülését, azt a folyamatot, amely úgyszólván mindenütt másutt is végbement, ahol az államélet és a kultúra szekularizálódott, s amelyet asszimilációnak is szoktak nevezni, holt *stricto sensu* nem az társadalmilag.

Nos, ilyen előzmények után megjósolható, hogy a soron következő, 2001. évi népszámlálás alkalmával a magyarországi zsidóknak csupán egy kis hányada fogja magát „etnikailag” s pláne „nemzetileg” zsidónak vallani. Ha a kérdőív külön kérdez rá a vallásra, akkor a magukat vallásosnak tudó izraelita hitfelekezettűeknek egy ennél föltehetőleg jóval nagyobb hányada fogja ezt a besorolást kérni. S ha volna olyan kérdés, hogy műveltségében, szimpátiáit és affinitásait

tekintve közel érzi-e magát a zsidósághoz, a zsidó sors alakulásától érintve érzi-e magát a válaszoló egyed, akkor – megint csak föltehetőleg – még az előbbinél is több volna a pozitív válasz. Csakhogy ilyen megfogalmazással egyetlen népszámlálási ív sem jelentkezhett! Hiszen érzelmekre a népszámláló nem kérdezhet rá: az identitásnak ez a minőségi latolgatása a szó szoros értelmében magánügy, nem pedig a születési évvel, az iskolázottsággal vagy a szobaszámmal összevethető tárgyi tényállás. Mint ahogy magánügy, nem bevallásra való adat az is, hogy ki *miért* érzi magát a zsidósághoz többé-kevésbé tartozónak: azért-e, mert zsidónak született, vagy mert ebben a minőségben szenvedett (ő vagy a családja) üldözetest, vagy pusztán kulturális affinitásból (amihez nem is kell zsidónak születni)?

A dolog nehézségét egyébként – s itt most már közeledünk a definíciós problémához – nem is a „bevallás” képezi elsődlegesen. Hanem inkább az a körülmény, hogy sok esetben – még az is meglehet, hogy az esetek többségében – nincsen világos, egyértelműen meghatározható tényállás. Magyarországon a XX. század eleje óta tömegesen kötöttek keresztény-zsidó vegyes házasságok, amely frigyek másod- vagy harmadgenerációs leszármazottairól eleve semmilyen kijelentést nem lehet tenni. Legfeljebb annyit, hogy e halmaz minden egyes tagja hajlama és neveltetése sze-

rint, de végsőleg szabad elhatározásból lesz inkább keresztény, inkább zsidó vagy inkább egyik sem! A szabad ön-meghatározás törvénye azonban arra is vonatkozik, aki zsidó vallásúnak született, de a továbbiakban felekezeti köteleit elhagyta, aktív élete során pedig oly mértékben elvegyült a környezetét képező magyar (vagy román, vagy belga, vagy dél-afrikai...) társadalomban, hogy inadekvátnak találná zsidóként definiálni magát. Tréfásan szólva, inkább elektromémők, mint zsidó.

A körkérdésben – s lehet, hogy a népszámlálási tervezetekben is – még a „nemzetiség” szó is megjelenik. Engedjék meg, hogy minden udvariaskodás mellőzésével ezt egész egyszerűen ostobaságnak minősítsem. Mégpedig nemcsak azért, mert a magyar államjogi gyakorlatban a zsidóság soha nem volt „nemzetiség”. Hanem azért is, mert – etnikai-nemzeti kisebbségek szakértői, figyelem! – a mai Magyarországon *egyáltalában nincsenek nemzetiségek*. Tíz éve várom, mindhiába, hogy az említett szakterület politikai és szellemi művelői végre kegyeskedjenek észrevenni, hogy ezen a fogalmon túlhaladt az idő. Nemzetiségek addig voltak, amíg a nemzetté alakulás cseppfolyós állapotban volt az európai kontinensen, különösen ennek a keleti felén. (Megjegyzéseim szigorúan Európára korlátozódnak.) De attól kezdve, hogy kialakult, megszilárdult, s az egymást követő újrendezések után ál-

kusnak a népszámláláson. Nem látom be, miért kellene a zsidó felekezet vezetőinek ezt az utat követnie, és olyan kérdés megválaszolására buzdítania híveit, ami ellenkezik a lelkiismereti szabadság és az alkotmányosság alapelveivel. Azt sem látom be, hogy miféle előnye származhat akármely egyháznak vagy felekezetnek abból, ha nagyobb számban vallják magukat híveiknek az állampolgárok. Hiszen a vallásra és egyéb lelkiismereti, illetve identitásra vonatkozó népszámlálási adatok semmilyen módon nem ellenőrizhetők, mindenki azt mond be, amit akar. Milyen alapon lehetne erre hivatkozva költségvetési többlettámogatást kérni? Hiszen a regisztrált tagok létszáma, illetve az egyház vagy felekezet által fenntartott közcélú intézmények (iskolák, kórházak) lehet az egyetlen kiindulópont az állami támogatás elnyeréséhez. Nem vonom kétségbe, hogy lehet propagandaértéke annak, hányan vallották magukat ilyen vagy

olyan vallásúnak a népszámláláson, de tudjuk azt is, hogy az ilyen „kényes” adatokra való válasz mennyire „kurzusfüggő”. A kapott adatokat tehát semmiképpen nem tekinthetjük objektívnak.

2. Ami a nemzeti-etnikai önmeghatározást, illetve a zsidóságnak mint etnikai hovatartozásnak a „bevallását” illeti, ebben nem látok semmi kivétlnivalót. Aki úgy gondolja, hogy etnikai értelemben is zsidó identitással rendelkezik, az véleményem szerint nyugodtan megteheti ezt – attól azért nem kell félnie, hogy ezen az alapon fogják őt majd diszkriminálni vagy akár újabb üldözésnek kitenni. Az ilyenfajta félelmeket történetileg érthetőnek és megmagyarázhatónak, de irracionálisnak tartom. A mai politikában és közéletben olykor fellépő nyílt vagy „kódolt” antiszemitizmus persze nagyon is riasztó, de ezen nemcsak zsidóként, hanem állampolgárként is – remélem, sok nem zsidó állampolgárral együtt – fel vagyok hábo-

rodva, mint ahogy a rasszizmus és a xenofóbia minden egyéb megnyilvánulását is botrányosnak kell minősítenünk. Nem gondolom azonban, hogy a zsidóknak jobban kell félniük a mai antiszemitizmustól, ha nyíltan vállalják zsidóságukat.

Más kérdés, hogy a nemzeti-etnikai önmeghatározás kérdése megosztja a zsidóságot. Ez a vita már a rendszerváltás óta folyik, már régebben is felmerült a zsidóságnak mint etnikai kisebbségnek az elismeretése. A magam részéről azon az állásponton voltam és vagyok, hogy ez egy lehetséges út, de nem lehet normatívumként előírnivaló, és szimbolikusan kirekeszteni a zsidóságból, aki nem így gondolkozik. Nem feltétlenül „asszimiláns” az, aki nem vállalja a nemzeti vagy etnikai önmeghatározást.

Az „asszimilációt” egyébként – ahogyan ma használjuk – üres kifejezésnek tartom, hiszen nem létezik teljes asszimiláció, legalább egy keskeny margó mindig megmarad, vagy ha nem, akkor az

lampolitikailag véglegessé és területileg mozdíthatatlanná vált Európa nemzetállami struktúrája, a szó protonemzeti vagy irredenta értelmében vett „nemzetiségeknek” nincs többé helyük a térképen. Elismert helye van a belső kisebbségeknek, amelyeknek – vallási, nyelvi vagy ezzel analóg szempontok szerint – esetleg valamiféle autonómia is jár, feltéve, hogy az államot képező politikai közösség részének ismerik el magukat. De nincsen hely *kifelé orientálódó* nemzetiségeknek, amelyek – szerencsére – Magyarországon nincsenek is. A mai magyarországi ún. „nemzetiségek” közös jellemzője, hogy egyikük sem akar egy másik államhoz tartozni: sem az itt élő románok, sem a szlovákok, sem a németek stb. De ha már ők sem „nemzetiségek” – a szónak ebben az avitt, protonemzeti vagy irredenta értelmében –, akkor miért kellene a magyarországi zsidókból (akárki tartozzék is e halmazhoz) „nemzetiséget” kreálni?! Ezt legfeljebb

azok szorgalmazhatják, akik minden zsidóban (definíció mint fent) Izrael állam kihelyezett nemzeti meghosszabbítását látják. E szövegösszefüggésben nem tárgyalható probléma, hogy – szemben Magyarországgal – igenis van hagyományos értelemben vett „nemzetiségi kérdés” olyan országok területén, ahol máshonnan leszármazott nemzetiségek élnek. Magyarok Szlovákiában (stb.), oroszok Ukrajnában, albánok Szerbiában. Helyzetüket az teszi reménytelenné, hogy a megoldást jelentő területrendezés nem következett be, s félő, hogy egyhamar nem is fog bekövetkezni.

A magyar zsidó kultúra fejlődése öntörvényű, ami egyebek között azt is jelenti, hogy minden állami besorolás, elismerés vagy támogatás nélkül is halad a maga útján. Több életerős hajtása van, amelyek közül a vallási kötődésű és meghatározottságú csak egy. A zsidó identitás kifejezésére (amelyből szintén több van) véleményem szerint elsősor-

ban írók és művészek hivatottak, nem hivatásos érdekvédők vagy választott tisztségviselők. A zsidó kultúra intézményei általában önfenntartók (vagy legalábbis ez volna a kívánatos), s már csak ezért sem szükséges, hogy statisztikai önmutogatással a kollektív érdekérvényesítést, magyarán: az állami fejestehetet céllozzák meg. Meggyőződésem szerint más kisebbségek is jobban tennék, ha az önazonosság ápolását nem kevernék össze közpénzek legombolásával.

Mámost a biztonság. A kérdés fontossága nem vitás, csak azt nem látom, hogy mi köze van a számszerűsítéshez. Tegyük föl, hogy valami felbuzdulás nyomán mindenki zsidónak deklarálja magát, akinek valami csepp köze is van ehhez a minőséghez. Vagy tegyük fel az ellenkezőjét. Kérdem: nagyobb biztonságban vannak a zsidó magyarok, ha kiderül róluk, hogy kétszáz ezer van belőlük, mint hogyha harminc- vagy ötvenezerrel taksálják a létszámukat? Nem azon múlik-e a jogbiztonságuk és a szubjektív biztonság-érzetük, hogy milyen a magyar állam? A válasz már a kérdésben is benne van. Ebből következően nem hiszem, hogy a zsidóknak, ha kedves az életük és a biztonságuk, alapvetően más teendőik volnának, mint a nem zsidó magyaroknak. Ezzel együtt igaz és helyes: ne féljenek nyíltan megvallani hovatartozásukat!

Kende Péter
politológus

már a be- és felolvadás, az eltűnés, ekkor a probléma is megszűnik. A kérdés az, hogy hogyan, milyen mértékben és milyen áron alkalmazkodjék a zsidóság a „befogadó társadalomhoz”, annak nyelvéhez, kultúrájához, történeti tudatához, ideológikus és szimbolikus reprezentációihoz, a politikai hatalomhoz stb. Ilyen értelemben többféle „asszimiláció” van, a befogadó társadalomhoz való nyelvi, kulturális asszimiláció nem jelenti a történeti, ideológiai, vallási stb. asszimilációt, illetve a csoportidentitás feladását. Ma-

gam például történeti és csoportidentitásomat tekintve száz százalékgig zsidónak tartom magam, politikailag száz százalékgig magyarnak, hiszen ennek az országnak mint politikai nemzetnek vagyok a (választó)polgára, kulturálisan pedig közmopolita vagyok, de nyelviileg és kulturálisan a meghatározó a magyarsághoz való tartozás, noha ennek a kultúrának – mint ahogy a zsidóéknak is – csak bizonyos szegmenseit vallok magaménak.

Mivel pedig az identitásválasztás szabadsága ugyancsak alapjogom, miért ne

vallhatnám magamat „világpolgárnak” vagy legalábbis „európainak” a népszámláláson? Vagy – *horribile dictu* – „belgának”? Vagy, ha úgy tetszik, „egyébnek”? (Ami olyan, mint a rossz emlékeztető, de ma is létező „felekezeten kívüli”).

De ennek, azt hiszem, nincs túl nagy jelentősége a népszámlálás kapcsán. Ki-ki akármit mond (vagy nem mond), amikor éppen rákérdeznak etnikai hovatartozására, a népszámlálás nem identitáskérdések eldöntésére való. Akárhányan is állítják magukról eme államigazgatási procedura során, hogy a zsidó etnikai kisebbséghez tartoznak, nem hinném, hogy ez érdemben befolyásolná a zsidóság pszichés és jogi biztonságérzetét. Ez ugyanis a zsidóság belső viszonyain múlik, illetve azokon a társadalmi feltételeken, amelyeknek a zsidóság nem passzív elszorítottja, hanem alakítója is egyben.

Erős Ferenc
szociálpszichológus

Megállapodás a Magyar Köztársaság Kormánya és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége között

Preambulum

A Magyar Köztársaság Kormánya (a továbbiakban: „Kormány”) és a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége (a továbbiakban: „MAZSIHISZ”), a Kormány és a MAZSIHISZ a továbbiakban együttesen: „Felek” attól a meggyőződéstől vezéreltetve, hogy a Kormány és a MAZSIHISZ közötti viszony alapelveinek megerősítése szükséges, továbbá annak érdekében, hogy rögzítsék azokat a kormányzati és egyházi feladatokat, amelyek a Felek együttműködését meghatározzák, Megállapodást kötnek egymással.

Jelen Megállapodás kiter a MAZSIHISZ hitéleti, közcélú és közéletben betöltött tevékenységének állam általi anyagi támogatásával összefüggő kérdésekre, valamint azokra a garanciákra, melyek a jogok és kötelezettségek jóhiszemű gyakorlását hivatottak elősegíteni.

Jelen Megállapodás elsősorban az Alkotmány 8., 60., 67., és 70/A. §-ain és a lelkiismereti és vallásszabadságról valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény, a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló 1991. évi XXXII. törvény, valamint az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény rendelkezésein alapszik, és figyelembe veszi az Alkotmánybíróság 4/1993. (II.12.) AB határozatát.

A Felek megállapítják, hogy az állam és az egyházak viszonya a demokratikus államrend visszaállításával új alapokra

helyeződött. Ennek megfelelően a korábbi ideológiai szembenállás helyett, a vallásszabadság biztosítása, valamint az állam és egyház szétválasztásának elve mellett a partneri, kölcsönösen felelős együttműködés időszaka következett be.

A Kormány nagyra értékeli a zsidó felekezet történelmi hagyományait, a nemzet erkölcsi és szellemi felemelése érdekében tett, hitéből fakadó erőfeszítéseit, részvételét a magyar szabadságküzdelmekben, az ország polgárosodása és az európai kultúrába való bekapcsolódása terén vállalt szerepét, szolgálatát a nemzet identitásának és kultúrájának megőrzése és fejlesztése érdekében, saját kultúrájának integrálásával összhangban. A Kormány örömmel veszi tudomásul, hogy a MAZSIHISZ az elmúlt évtizedek jogfosztottsága után ismét nevelési-oktatási, kulturális, szociális és gyermekjóléti, egészségügyi, sport, illetőleg gyermek- és ifjúságvédelmi, valamint felsőoktatási tevékenységet végez, illetve ilyen intézményeket működtet, és ez által részt vállal a közszolgálati feladatok ellátásában, a közjó előmozdításában. A Kormány üdvözlöi a MAZSIHISZ azon közéleti törekvéseit, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a Magyar Köztársaság elősegítse a határon túl élő magyarság erőfeszítéseit, és együttműködhessen a világ valamennyi népével és országával.

A MAZSIHISZ nagyra értékeli a Kormány azon szándékát, hogy a felekezet és az állam alkotmányos és partneri viszonyát a

Magyar Köztársaság Alkotmányában foglaltak szerint rendezze. Kinyilvánítja, hogy hitéből fakadó küldetésének tekinti az általános közjó szolgálatát a Magyar Köztársaság és annak polgárai javára.

ELSŐ FEJEZET

Általános rendelkezések

1. Cikkely

A MAZSIHISZ olyan önkormányzattal rendelkező jogi személy, amely saját szervezete tekintetében egyházi törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalommal rendelkezik, gondoskodik a MAZSIHISZ hitelveit követők vallásgyakorlatának hitéleti és ebből fakadó közszolgálati és közéleti tevékenységének ellátásáról.

2. Cikkely

A Kormány elismeri a MAZSIHISZ önkormányzatát, irányítására, felügyeletére szervet nem hoz létre.

MÁSODIK FEJEZET

Különös rendelkezések

I. rész

Hitéleti feladatok

3. Cikkely

A MAZSIHISZ hitelvei szerint gondoskodik hitéleti tevékenységének körében istentiszteletek, vallási cselekmények és szertartások végzéséről, a vallási meggyőződés kifejezésre juttatásáról, nyilván-

Zavarba ejtő megállapodás

Szerkesztőségünk megszerezte a magyar állam és a Mazsihisz között, a többi egyházzal kötött szerződés mintájára megkötött megállapodás szövegét. Abban a kivételezett helyzetben vagyunk, hogy a már aláírt szöveget a Mazsihisz eljáróival csaknem egyidőben kaptuk kézhez, akiknek – eszerint – a dokumentumba, annak aláírása előtt, nem állt módjukban betekinteni. A Bzsh és a Mazsihisz képviselő-testületének tagjai a szöveget még utólag sem láthatták, arról – mint bárki más – legfeljebb a Magyar Közlönyből és a sajtóból értesülhetnek. Az alábbiakban szakértőnk kommentálja a megállapodást.

Zavarba ejtő az első fejezet 1. cikkelye, a Mazsihisznek az az állítása, hogy saját szervezete „tekintetében” törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalommal rendelkezik. A Mazsihisz alapszabá-

lya ugyanis egy paragrafust sem pazarol ezekre. Miről lehet szó? A Mazsihisz hozza a zsidó törvényeket? Kollektív szmichával (rabbioklevéllel) rendelkezik? Ők írták a Sulchán Áruhot? Annál inkább

tanácstalan vagyok, mert az emlékeztet **Schweitzer József** országos főrabbi és **Feldmájér Péter** Mazsihisz-elnök közötti, Feldmájér vereségével végződött konfliktus is azon robbant ki, hogy a Mazsihisz kebelén belül egy egyszerű getet (válólevelet) sem tudnak megírní, mert nincs hozzáértő ember. Az 1998-ban fölavatott két rabbi okleveléből – amelyet amúgy sem ismemének el külföldön – hiányzik a törvények elmélyült ismeretét tanúsító *Jadin Jadin* kitétel – amint arról a *Szombat* is tudósított.

A bírói hatalom említésekor ugyan mire gondolhattak? Ténylegesen működik a *Bész Din* (rabbinikus bíróság) a Mazsihisz keretein belül? Aki tud róla, jelentkezzen!

nos gyakorlásáról és tanításáról. A Kormány segítséget nyújt ahhoz, hogy az országban a holokauszt után gazdátlanul és felügyelet nélkül maradt zsidó emlékhelyek az utókor számára méltó módon megőrzésre, ápolásra kerüljenek, egyúttal elismeri és támogatja a holokauszt áldozatai emlékének megőrkítésére irányuló egyházi erőfeszítéseket.

4. Cikkely

A MAZSIHISZ a vallás szabad gyakorlását biztosító alkotmányos jog alapján feladatának tekinti, hogy az olyan nevelési-oktatási, kulturális, szociális és gyermekjóléti, egészségügyi, illetőleg gyermek- és ifjúságvédelmi intézményeken belül, amelyek nem a MAZSIHISZ fenntartásában vannak, valamint a honvédségi és a büntetés-végrehajtási intézetekben lehetővé váljon az istentiszteleteken, vallásos szertartásokon és cselekményekben való részvétel azok számára, akik ezt igénylik.

5. Cikkely

A Kormány az állam és egyház szétválasztásának elve alapján és a vallásszabadság biztosítása érdekében tiszteletben tartja a MAZSIHISZ önkormányzatát, biztosítja zavartalan vallásgyakorlatának szabadságát, és elősegíti megfelelő súlyú megjelenését a nemzeti közintézményekben, támogatja a vallástörténeti ismeretek minél szélesebb körben történő megismertetését.

II. rész

Közzszolgálati feladatok

6. Cikkely

A MAZSIHISZ hagyományából fakadó-

an feladatának tekinti a hitelveinek megfelelő szellemi és erkölcsi igényesség-
gyében nevelési és közoktatási, valamint felsőoktatási intézmények alapítását, fenntartását és működtetését.

7. Cikkely

A MAZSIHISZ hitelveiből fakadóan feladatának tekinti olyan szociális és gyermekjóléti, egészségügyi, sport, illetőleg gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények alapítását, fenntartását és működtetését, amelyek hozzájárulnak a lelki és testi egészség megőrzéséhez.

8. Cikkely

A MAZSIHISZ részt vesz a kulturális értékekörzésben, értékeremtésben és az értékek átörökítésében, illetve mecenatúrájában, valamint gondoskodik a magyar kulturális örökség fontos részét alkotó vallási, kulturális és nemzeti öröksége (levéltár, könyvtár, múzeum és más gyűjtemények, illetve az ezekben őrzött értékek, továbbá műemlék épületek stb.) fenntartásáról, megőrzéséről, gyarapításáról és közhasználatának biztosításáról.

9. Cikkely

A Kormány elismeri, és nagyra értékeli a MAZSIHISZ oktatási-nevelési, szociális, egészségügyi, gyermekjóléti és -védelmi, család- és ifjúságvédelmi, kulturális, valamint más közcélú tevékenységét. A Kormány elismeri, és tiszteletben tartja, hogy a MAZSIHISZ által fenntartott, közzszolgálati feladatokat végző intézmények az állami, önkormányzati intézményekkel mindenben azonos anyagi, működési forrásra jogosultak, és ezen egyházi intézmények tevékenységének fejlesztésére a Kormány az állami

és önkormányzati intézményekével mindenben azonos jogi, finanszírozási és pályázati feltételeket biztosít.

A Kormány jogszabályalkotó tevékenysége során biztosítja, – a jogszabályok előkészítése során pedig arra törekszik – hogy a MAZSIHISZ által fenntartott ezen közcélú intézmények számára a hasonló állami, illetve önkormányzati intézményekével azonos fejlesztési feltételek érvényesüljenek. A Kormány elősegíti, hogy a MAZSIHISZ, illetve hagyományai és szerepe a nemzeti kulturális örökségben súlyának megfelelően jelenjen meg az oktatásügy és a kulturális élet területén.

A Kormány elismeri, hogy a MAZSIHISZ kiemelt feladatának tekinti, hogy a polgárság széles rétegeivel megismertesse a zsidóság történelmi és vallási tradícióit, hogy ezen ismeretek mind szélesebb körű elterjesztése ad lehetőséget a magyarországi zsidóság további integrálódására, az antiszemitizmus és az ehhez kapcsolódó negatív és tudománytalan nézetek visszaszorítására. A Kormány egyetért az-
zal és támogatja, hogy a MAZSIHISZ külön hangsúlyt helyez arra, hogy az állami és nem állami oktatási intézményekben a holokausztal kapcsolatos történelmi tények objektív megvilágításban a legszélesebb körben megismertetésre kerüljenek, és a holokauszt áldozatairól való megemlékezés méltó módon rendszeresen megtörténjen.

III. rész

Közeleti és társadalmi feladatok

10. Cikkely

A MAZSIHISZ hitelveinek és történelmi hagyományainak megfelelően képvi-

Az első fejezet 2. cikkelye sem árulkodik sem túlzott magabiztosságról (ha mégis létrehozna „szervet”, akkor irányíthatná és felügyelhetné a Mazsihiszt?!), sem a demokrácia jövőjébe vetett szilárd hitről, hogy ilyen írásbeli ígéretet kérek a kormánytól...

A 3–8. cikkely részben törvényekben biztosított alapjogok rövid összefoglalása, részben semmire sem kötelező hangzatos deklaráció.

A 9. cikkelyben szintén törvényben biztosított jogokat ismételnek meg, illetve konkrétumok nélküli ígéreteket tesznek. Figyelemre méltó, hogy a Mazsihisz csak a „polgárság” „széles rétegeivel” (azért a pártseminárium sem múlt el

nyomtalanul) óhajtja megismertetni a zsidóság tradícióit. És mi célból? Mert ez „ad lehetőséget” a magyarországi zsidóság „további integrálódására”, az „antiszemitizmus és az ehhez kapcsolódó negatív és tudománytalan nézetek visszaszorítására”. Nocsak! A magyar zsidóság nincs eléggé integrálódva? A Mazsihisz feladata az integrációra „lehetőséget adni”? Az antiszemitizmushoz „negatív és tudománytalan nézetek” kapcsolódnak, és ezeket a zsidó történelmi és vallási tradíciók megismertetésével lehet visszaszorítani? Ezek a megállapítások bizony a naivítás feneketlen kútjába engednek bepillantást...

A 10. cikkelynek megintcsak nincsen

tartalma. Stílusa, szóhasználata viszont valami kényszeres túllihégéről, ideológiai igazodási vágyról tanúskodik. A 11. cikkely ki is bontja ezt az ideológiát: A Mazsihisz erősíteni akarja a határon túli magyarság identitását, támogatja kultúrája megőrzésére tett erőfeszítéseit. El tudjuk képzelni, amint a spanyolországi zsidó hitközség ígéretet tesz a spanyol kormánynak, hogy a franciaországi baszkok identitástudatát igyekszik erősíteni? Az olasz hitközséget, amint az Amerikában élő olaszok kultúrájának megőrzését ígéri az olasz kormánynak? Esetünkben csak egy szócska hiányzik: a határon túli magyar zsidóság körében a magyar zsidó identi-

seli az európai állam- és társadalomszervezés alapjául szolgáló, a magyar társadalom számára meghatározó értékeket, és közreműködik ennek megjelenítésében.

11. Cikkely

A MAZSIHISZ nemzetközi kapcsolatai révén a Magyar Köztársaság jó hírnevét igyekszik szolgálni, segíti a határon túli magyarság identitásának, valamint kultúrájának megőrzésére és fejlesztésére irányuló erőfeszítéseit. Szükség esetén jószolgálati, közvetítői feladatokat lát el.

12. Cikkely

A MAZSIHISZ kész arra, hogy eseti felkérésre hitelveivel összeegyeztethető és szervezetéhez illeszkedő állami, önkormányzati feladatok megoldásában működjék közre (menekültek, elemi csapásoktól sújtottak ellátása, reintegrációs feladatok, tábori- és börtönlelkészi szolgálatokban való részvétel, stb.).

13. Cikkely

A MAZSIHISZ hitéleti, közcélú és közéleti feladatai ellátásának támogatására alapítványokat, egyesületeket, közhasznú társaságokat hozhat létre, illetve ilyen jellegű szervezetekben részt vehet.

14. Cikkely

A Kormány elfogadja és nagyra értékeli a MAZSIHISZ részvételét a közéleti feladatok ellátásában. A jogalkotásban való tevékeny közreműködésével és más módon elősegíti, hogy a MAZSIHISZ a társadalom széles nyilvánosságát történelmi szerepéhez és az egész társadalom érdekében végzett szolgálatához méltóan érhesse el.

HARMADIK FEJEZET

A MAZSIHISZ hitéleti, közcélú és közéleti tevékenysége állam általi anyagi támogatásának feltételeiről

15. Cikkely

A MAZSIHISZ saját törvényei és szabályai szerint adományokat kér és gyűjt, amelyekről az állami és önkormányzati szervek adatokat nem kérhetnek, ide nem értve a társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény szerinti adományt, valamint a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény szerinti közcélú adományt.

16. Cikkely

A MAZSIHISZ jogosult az állampolgárok akaratnyilvánítása alapján – a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról szóló törvény alapján – az állami költségvetés bevételeinek törvényben meghatározott módon számított részére.

17. Cikkely

A Kormány biztosítja, hogy a MAZSIHISZ felsőoktatási intézményei – a mindenkor hatályos törvények szerint – az állami felsőoktatási intézményekkel mindenben azonos mértékű támogatásban részesüljenek. A Kormány a MAZSIHISZ felsőoktatási intézményeiben tanuló hallgatók számára, az állami felsőoktatási intézményekben tanuló, államilag finanszírozott hallgatókkal azonos jogcímenek és azokkal azonos mértékben biztosítja az állami költségvetési támogatást.

A Kormány biztosítja továbbá, a MAZSIHISZ által végzett hit- és erkölcsoktatás állami finanszírozását az átlagos pedagógus óradíj figyelembevételével,

vel, függetlenül attól, hogy az oktatást milyen fenntartású intézményben és intézményi keretek között végzik.

18. Cikkely

A MAZSIHISZ tulajdonában lévő vallási és kulturális intézmények, a gyűjtemények (múzeum, könyvtár, levéltár, stb.) megőrzéséhez, felújításához, gyarapításához az éves állami költségvetési törvényben meghatározott támogatásban részesül, hasonló mértékben az állami kézben lévő, ugyanolyan kulturális intézményeknek nyújtott támogatáshoz. A MAZSIHISZ tulajdonában lévő műemlékek, művészi alkotások és egyéb, a nemzeti kulturális örökség részét alkotó értékek megőrzéséhez és felújításához a Kormány rendszeres támogatást nyújt.

19. Cikkely

A Kormány a járadék alapjául nem szolgáló volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezését a MAZSIHISZ javára a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről szóló 1991. évi XXXII. törvény (a továbbiakban: „Etv.”) rendelkezéseinek megfelelően, 1999 és 2011 között évenkénti egyenletes, értékarányos ütemezésben hajtja végre. Az ingatlanok felhasználása és hasznosítása a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvényben foglaltak szerint történik.

20. Cikkely

A Kormány és a MAZSIHISZ korábban már külön megállapodásban rendezték az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény 3. §-a alapján, közös megegyezéssel, az Etv. hatálya alá

tás, a magyar zsidó kultúra megőrzését óhajtják...

A 12. cikkelytől gyakorlatilag végig megintcsak törvényben biztosított, illetve alkotmányos jogok gyakorlásáról van szó, ünnepélyes, ámde bikkfanyelven. Jobb ízlésűek kifogásolhatják a 15. cikkelyt, amelyben a Mazsihisz a törvényben megadott garancián kívül újabb garanciát kér arra, hogy az adományok kezelésével, annak szabályosságával és célszerűségével semmilyen külső hatóságnak ne kelljen elszámolnia.

A 20. cikkely csak az egyházi ingatlanokkal kapcsolatos kárpótlásra tér ki. Az egész dokumentum egyetlen mondatot sem tartalmaz a zsidóság holocausttal

kapcsolatos kárpótlásáról, így például a máig magyar múzeumokban „elfekvő”, egykor az üldözöttektől elrabolt műkinccsekről sem, noha ez feloldásra váró feszültség az állam és a zsidó közösség viszonyában.

A 21. cikkely valódi kakukktójás: nem kevesebbet állít ebben **Zoltai Gusztáv** üv. igazgató és **Tordai Péter** elnök, hogy felhatalmazásuk van a megállapodás aláírására. Ilyen felhatalmazást senkitől nem kaptak, hiszen sem a közgyűlés, sem az előjárók soha nem tárgyalták a megállapodást. Ugyanúgy a sajtóból értesültek a „magyar zsidóság társadalmi, gazdasági és politikai stabilitását hosszú időre meghatározó” (Tordai Péter sajtó-

nyilatkozata) dokumentum aláírásáról, mint a kedves olvasó. Az aláírók nyilván a Mazsihisz alapszabályára fognak hivatkozni, miszerint a hatóságokkal és harmadik személlyel szemben az ügyvezető és az elnök együtt képviselik a Mazsihiszt. Demokratikus szervezetben nem elfogadható a képviseleti jogosultság ennyire kiterjesztő értelmezése.

Az egyezmény szövegének sajátosságaira egyébként kézenfekvő a magyarázat: a szöveg kilencven százalékban szóról szóra megismétli a református egyházzal 1998. december 8-án aláírt megállapodást. Ezért nem szerepelnek benne a zsidóság sajátos problémái, amelyek rendezésére most jó alkalom nyílt

tartozó, a MAZSIHISZ által nem természetben visszakért, számára át nem adott, vagy az Etv. 2. §-ának (4) bekezdés szerint nem rendezett egyházi ingatlanokra vonatkozó pénzbeli igényt.

NEGYEDIK FEJEZET Záró rendelkezések

21. Cikkely

A Felek kijelentik, hogy jelen Megállapodás aláírására a kellő felhatalmazással rendelkeznek.

22. Cikkely

A Kormány a MAZSIHISZ-szel történő előzetes egyeztetés nélkül nem kezdeményezi és nem támogatja olyan jogszabály megalkotását, vagy hatályos jogszabály olyan módosítását, amely jelen Megállapodásban foglaltaktól szigorúbb feltételeket állapít meg, illetve amely a MAZSIHISZ-t, az egyházi személyeket érintő, vagy az egyházi tevékenységet megillető jelenleg hatályos törvényekben foglalt kedvezményeket szűkítené.

A MAZSIHISZ jelen Megállapodásban foglaltakkal ellentétes jogszabályalkotást nem kezdeményez, és nem támogat.

23. Cikkely

A Felek rögzítik, hogy a Megállapodás módosítására vagy megszüntetésére csak írásban foglalt közös megegyezéssel kerülhet sor.

Budapest, 2000. december

Rockenbauer Zoltán

A Magyar Köztársaság Kormányának nevében

Tordai Péter

A Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetsége nevében

volna: például arra, hogy a kárpótlás még nyitott kérdései megoldásához legalább menetrendben állapodjanak meg. Ugyanígy, az antiszemitizmussal kapcsolatos homályos szövegen kívül a közpénzen folyó „közszolgálati” zsidózás ügyében legalább kísérletet lehetett volna tenni a kormány felelősségének érvényesítésére. A megállapodás aláírására olyan pillanatban került sor, amikor a külföldi zsidó szervezetek részéről pl. a műkincsek visszaadása ügyében Magyarországra fokozódik a nyomás. E nemzetközi szervezetekben is megütközést és zavart keltett a megállapodás aláírásának híre.

Hirsch Béla

LUGOSI VIKTÓRIA Vér

Szerda

Ahhoz képest, hogy szilánkokból rakták össze, hogy a lábában több a szög, mint az egész ebédülő garnitúrájában, nem is néz ki olyan rosszul az anyja. Azt szokták mondani, hogy a combnyaktörés az egyik legrosszabb, ami történhet egy idős emberrel. Az ő anyja meg itt fekszik a felpolcolt pámain, és szemmel láthatóan élvezi a helyzetet. A bőre kisimult – persze lehet, hogy csak a sok infúziótól –, az étvágya jobb, mint valaha, és a műtét utáni napot leszámítva, a fő gondja, hogy rémes a frizurája, és hogy ő most már tényleg kérdezze meg a proftól, mikor lesz olyan állapotban, hogy becsavarhatja a haját.

– Miért? Tudja, hogy adsz neki, nem? Remélem, utaltál rá! Vagy nem? – kérdezi az anyja. – Akkor meg, mit szegyenlősködsz, nem vagy te kislány!

Most hogy magyarázza el az anyjának, hogy igazából kitüntetné önmagát, mert a baleset után tizen-egynéhány telefonnal fél óra alatt elintézte, hogy a város legjobb kórházába kerüljön, hogy a prof betege legyen, és hogy az egyetlen kétágyas szobába kerüljön. Ami már önmagában sem semmi ebben a lepusztult nagyüzemben.

– Nem kell nekem narancslé, fiam, hányszor mondjam még? Eddig is jó volt nekem a tiszta csapvíz, ezután is jó lesz. Ne költs ilyen marhaságokra, úgyis hazaküldöm. Inkább mesélj valamit! Megy a cég, leadtátok már a tervrajzokat?

– Nem, jövő szerdán van a határidő, úgyhogy éjjel-nappal dolgozunk.

– Szegénykém, és akkor itt vagyok neked még én is. Nem kell mindennap bejönnöd. Azt az egy paradicsomot,

amit naponta megeszem, azt behozza nekem a Klári vagy a Márta. Tudod, milyen jó barátok! Dolgozz csak. Miattam ne éjszakázz egy percet sem, okoztam én már neked elég gondot.

– Ugyan, mama!

– Ne szólj egy szót sem, eszem én magam miatta épp eleget. A vérnyomásom is ezért van a plafonon.

– De mama, életedben nem volt ilyen jó a vérnyomásod!

– Na ja, mert ezek itt naponta egyszer mérik. Akartam is mondani, hozd be nekem a saját vérnyomásmérőmet. Nekem, akinek 200-as szokott lenni, legalább háromszor meg kell mérem. A végén még itt patkolok el a sok doktor szeme láttára.

– Ugyan, mama. Hidd el, jó kezekben vagy! A vérnyomásmérődért pedig most nem tudok felmenni, egyszerűen nem fér bele a napomba.

– Na ne mondd már, hogy kocsival az akkora kerülő. Csak átmész a hídon, és fél óra alatt ott vagy. A szublód középső fiókjában van, de légy szíves ne ránts ki semmit! Ahogy te folyton kapkodsz! Onnan nekem minden kell.

– Ezt most szerdáig nem ígérem, mama. Ne is haragudj. Majd szólok a nővéremek, hogy mérje meg többször a vérnyomásodat.

– Látod, ennyit nem teszel meg érttem! Hát kitől kérlek, ha nem az egyetlen fiamtól? Tudod te, hogy nekem milyen nehezemre esik a kérés. Nekem, aki inkább csak segítenék. De hát ebben a kiszolgáltatott helyzetben... Így kiterítve... És akkor még ez is – mutat az anyja a szemben lévő ágyon fekvő nőre. Jó karban lévő, mosolygós. Az a fajta, aki élvezzi az életet.

– Tudod, ki ez a nő mellettem? Ne nézz oda olyan feltűnően!

– Jó, de akkor te se tedd a kezéd a szájad elé, mert feltehetően nem hülye!

– Ha még az lenne! – suttojja az anyja. – De ide figyelj! Ez Magyar Nemzetet olvas, és Vasárnapi újságot hallgat! Hát most mondd meg, hogy nekem pont egy ilyennel kellett összekerülnöm! Ebben az állapotban!

Csütörtök

– Jaj, de jó, hogy jöttél! Honnan találtad ki, hogy épp egy kis sonkára vágytam? Nem, az epret vidd haza a gyerekeknek. Csak nem képezed, hogy magamba tömöm. Egy ilyen öregasszonyba kár. Hiába, ki se bontsd! Nem és

nem. Nekem te ne szórd a pénzt! Szórd otthon, ha épp akarod, de én eddig sem engedtem, ezután sem fogom. Egyébként is ezekben az üvegházikban semmi vitamin sincs. Még napot sem látott. Ha már mindenképpen jót akarsz tenni, akkor hozzál nekem olyan Centrum vitamint, amit hirdetnek a nyomelemekkel. Az talán még lehel belém egy kis életet. Bár lehet, hogy már nem érdemes! Ne legyints, tudom, amit tudok. Na de inkább ülj le. Hát ide figyelj! Ez a nő! Ez valami rémes. Na húzd már közelebb azt a sámlit, hát már csak nem fogok üvölni.

– Nem hagy békén?

– Az még csak hagyján, hogy be nem áll a szája, mert az időből kitelik.

– Nem segít?

– Dehogynem, írtó rendes. Ő már felkelhet egy kicsit. Ad nekem vizet, rendbe rakja az éjjeliszekrényem... Még a kezemet is megmossa evés előtt.

– Hát akkor mi a baj?

– Várd ki a végét, vagy megy a vonatod? Képzeld, ma azt kérdezi tőlem, hogy mi a véleményem a Csurkáról? Hát most erre mit mondhattam volna? Amikor már előtte elmesélte, hogy nagy evangélikus, hogy így a fia keresztelődjen, meg úgy. És hogy nincsen megkeresztelve az unokája, ez a legnagyobb fájdalma. Na? És akkor jön ezzel a mi a véleményem a Csurkával. Na erre tudod mit mondtam neki. Na? Na? Hogy rossz!

– És?

– Ennyiben maradtunk. Most kezdjek el neki kiselőadást tartani? Még mit nem! Megigazíthatnád ezt az emelést a lábam alatt, mert úgy meg vagyok meredve. Tudod, ez a borzasztó egy ilyen kétágyas szobában, hogy tiszta lutri, hogy az ember kívül kerül össze. Mert egy hatágyasban mindig van egy hülye, de a többi leugatja. Vagy akad legalább egy normálisabb. De itt össze vagy zárva, ha tetszik, ha nem.

– Hát ha ez a legnagyobb gondod, én seperc alatt elintézem, hogy átvigyenek.

– Megörültél? Ott nincs külön fürdőszoba! Aztán ha felkelhetek, majd blúdáljak a folyosó végébe a zuhanyozóba. Kész gombatenyészet. Azt akarod? Többe kerülne kikezelni, mint itt ez az egész hóbelevanc!

– Nem én találtam ki, hogy ez nem jó.

– Én nem ezt mondtam, már megint félremagyarázol. Hallgass végig! Én

csak azt mondtam, hogy egy ilyenell kell töltenem a napot. Hallgathatom, hogy milyen gyönyörű bérmaajándékot vett a testvére lányának meg ilyenek. De ne félj! Én aztán megkérdeztem, hogy miért a Magyar Nemzetet olvassa? Meg én! És tudod, mit felelt? Na? Hogy azért, mert megszokta. Jó, mi? A vérnyomásmérőmet meg nem hoztad el, gondolhattam volna. Elhoztad? Drága fiam! Jaj, milyen táskások a szemeid.

– Négy órát aludtam.

– Hát mit gondolsz, meddig lehet ezt büntetlenül csinálni? Az ilyen pótolhatatlan emberekkel van tele a temető. Hányszor mondtam, hogy a pihenést nem lehet megspórolni?

Péntek

– Meg vagy te örülve, kabát nélkül, télvíz idején? Ne gyere nekem azzal, hogy a kocsi meleg! Az az egy perc, amíg kiszállsz és megcsap a levegő épp elég, hogy megfázz. Azzal az érzékeny torkoddal! Megfázol, aztán a legyengült szervezetet könnyebben támadja meg az influenza. Az meg kész táptalaj a baktériumoknak. Akarsz te hepatitis B-t vagy valami hasonló halálos kórt. Na, akkor ennyit tegyél meg a félhulla anyáért, hogy felveszed a télikabátodat. Ígérd meg, addig nem kell semmi. Na jó, a rigójancsit tedd le, de remélem, csak egyet hoztál, mert itt nem tudom tárolni. Képzeld el, mi lehet abban a közös hűtőben. Jobb is, hogy nem látom.

– Hogy vagy, mama?

– Hogy lennék, fiam. Van nekem egy ép tagom? De nem érdemes erről beszélni. A nővér is mondta, hogy ilyen szilánkos törést még nem is láttak. Mert ez ám nem olyan combnyaktörés, mint a többi. Állítólag a medikusok is az én röntgenleletemet nézegetik. Mondd, lábra fogok én állni valaha? Nem mint ha nem éltem volna eleget, de azért mégis. Még szeretném látni a felnőtt unokáimat. Ugye fogom?

– Hát persze, mama. Gyere, megfordítom a párnádat.

– Nem kell, az a nő kicserélte – és a fejével a szomszéd ágyon ülő felé int. Épp keresztretjévenyt fejt.

– Gyere mellém. Ülj ide. Na, tudod, ennek se lehetett könnyű élete!

Négy gyereket szült, a legkisebb fél-éves korában meghalt. A tragédia tönkretette a házasságukat. Elvált. Ott maradt három gyerekkel, mellette dolgozott. Éjjel meg vasalást vállalt, hogy ta-

níttatni tudja őket. Le a kalapot. Ilyet persze már hallottam, de olyat, hogy egy utcával arrébb lakott az anyja, és nem segített neki semmit... Szó szerint! Egy pohár vizet nem adott az unokáinak. Ha beteg volt egy gyerek, a szomszédasszonynak fizetett, hogy vigyázzon rá. Hát tudod... Egy egészséges anya, aki hagyja gürcölni a lányát... Micsoda szívtelenség... Ilyen is csak ezeknél a gójoknál fordulhat elő!

– Nem tudhatod, hogy mi volt a háttérben, hogy milyen volt a viszony!

– Én ne tudnám? Ez a nő mindent elmesél, még kérdezni se kell. Igazából persze az apja volt az oka mindennek, aki úgy kezelte az anyját, mint egy cselédet. Az a szerencsétlen egész életében csak szolgálta azt az embert. Nem volt egy önálló gondolata. Úgy félt tőle, mint a tűztől. A végén már nem is a saját fejével gondolkodott, hanem a férfiével. Rabszolga volt egy életen át. A lányához azért nem mehetett át, nehogy távol legyen, amikor a nagyságos úrnak szüksége van rá. Mert aztán lett volna nemulass! Micsoda életek... Látod, fiam, minket sok mindennel lehet vádolni, de azért ilyen közömbösség egy zsidó családban nem fordulhat elő.

Szombat

– Nem ízlik, mama?

– Nagyon jó, fiam. Legalább lesz egy meleg kanál a gyomromban. Mert amit itt adnak, mire ideér, jéghideg. Nézd, azt mind a ketten tudjuk, hogy a húsleves nem tartozik a Judit erősségei közé, de az ember tudja, hogy kitől mit lehet elválni! És a gesztus, hogy főzött nekem, az mindennél fontosabb. Arról nem tehet, hogy több zöldséget tesz bele, mint húst, de hát így látta az anyjától. Mezőkövesden ez volt a szokás. Biztos több répa nőtt a háztájiban, mint ahány tyúkot vágtak. Meg aztán szegényeknek spórolniuk kellett. Egy olyan pesti polgári családban, mint a mienk többet engedhettünk meg magunknak, ennyi az egész. Adj egy kis sót!

– Nem muszáj megenni, mama! Nem azért hoztam, hogy áldozatot hozzál!

– Ugyan, fiam, csak nem fogsz megsértődni? Én egy rossz szót sem szoltam. Megfogadtam rég, tudod, ne szólj szám, nem fáj fejem. Még nem vetted észre?

– Nem igazán.

– Na jó, most nem hagyom magam felpaprikázni. Inkább mesélj, mi újság. Hogy áll a munka?

– Kicsit el vagyunk úszva, de meg kell lennie, különben nem lesz több megrendelés.

– Én nem féltetek! Tehetséges is vagy, szorgalmas is vagy, neked minden sikerül.

– Nem ilyen egyszerű ez, mama.

– Nekem te ne magyarázz. De inkább ide figyelj! Olyan történetem van, hogy jobb, ha leülsz, mert ilyet még nem hallottál. Hagyd már azt a törülközőt, tegnap cserélted ki! Ha száz évig élsz, akkor sem találád ki, mi történt. Gyorsan mondom, amíg a gyógytomásznál van az Ágika.

– Ágika? Már így, per Ágika? Tegnap még az a nő volt. Micsoda fejlődés?!

– Hát képzeld el, itt voltak a gyerekei, aztán megint szóba került a család meg a dög apja. És akkor kiderült, hogy az apja azért tekintette élete végéig cselédnek az anyját, mert igazából az is volt.

– Nem értem.

– Hát az történt, hogy annak idején az apja elvette a gyerekek nevelőnőjét.

– Aki sokkal idősebb volt nála?

– Jaj, dehogy, de ha folyton közbeszól, soha sem tudom elmondani. Szóval mint kiderült, az Ágika nagyapjának cukorgyára volt. Éltek, mint Marci hevesen, amikor is az öreg elvitték munkaszolgálatra. Érted? Az Ágika nagyanyját meg Mauthausenbe. Na, ehhez mit szólsz?

– Elég szörnyű, mit szólnék?

– Egy fenét! Hát ahhoz, hogy ez az Ágika igazából félzsidó. Az apai nagyapja és a nagyanyja révén. Na és akkor a felszabadulás után csak a nagyapja jött vissza az egész családból. Aki magához vette a húgainak a gyerekeit, akik sokkal kisebbek voltak, mint a saját fia, az Ágika apja. Tudsz követni? A három kicsihez fogadt egy vidéki kis nőcskét nevelőnőnek, na azt vette el később az apja. Összeáll a kép?

– Össze.

– Látod, éreztem én az elejétől fogva, hogy ebben az Ágikában lehet valami. Ugye, hogy mondtam, hogy milyen rendes velem? Meg hogy a gyerekeit hogy nevelte... Mindet kitaníttatta, diplomás emberek.

– Az igaz, de azt is mondtad, hogy Magyar Nemzetet olvas, meg Vasárnapi újságot... és a Csúrkáról kérdez...

– Ugyan már, fiam! Én a lelkéről beszélek, a szívéről. A hozzáállásáról! Azért a vért nem lehet letagadni! Ezt mondom mindig. Az azonnal megmutatkozik.

Fantomkönyvtár

Jó két esztendeje, hogy hivatalos külsőségek közepette, a felújítást egymillió német márkával támogató Niemann Alapítvány képviselőjének jelenlétében megnyitották a Rabbiképző Intézet Könyvtárát, mely attól fogva – egészen a mai napig – zárva tart. Zajlik a munka azóta is: a százezer kötetre rúgó állomány revíziója és katalogizálása, az új könyvtári rendszer kiépítése, mely a sokszorosára növekedett térben – ha egyszer valóban átadnák a könyvtárat a közönségnek – valóban megfelelné a kor kívánalmainak.

Közel három és fél esztendeje azonban a könyvtár praktikusan nem használható; kevés kutató – bizalmi elv alapján, régi ismerősként – fér csak a könyvekhez. Hivatalos és érdemi információt nem ad senki arról, mikorra várható a munkálatok befejezése, mint ahogy azt is homály fedi, miért lassult le a renoválás?

Szájról szájra terjedő információk szerint az évekkel ezelőtti felajánlásból – mely céltámogatásként a könyvtár felújítására érkezett – festette ki a hitközség a Rabbiképző Intézet egészét, melyet persze többen látnak, jobban szem előtt van, jelentősége – legalábbis szimbolikus értelemben – nagyobb, mint a könyvtaré, amit, ha nyitva van, úgyszólván csak néhány megszállott tudós és lelkesebb diák látogat. A magyar-zsidóság jelene – gondolhatják az ötletgazdák –, amúgy is csupán szimbolikus.

A jelenség egyébként nem új keletű: már Scheiber professzor igazgatósága idején is előfordult, hogy külföldi látogatóknak kissé feldúsították a hallgatói létszámot, mégse legyen olyan lehangoló a kép, melyet az óhazából magukkal visznek. Így volt, s helyenként ma is így van ez zsidó intézményeink tájékán. A hanyatló közösség akkor egykori nimbuszát őrizte – mondhatjuk mentsésképpen. A látszat is eredmény volt, a lehangoló valósággal szemben.

Ma a Zsidó Egyetemmel vált rabbiképzőben közel kétszáz diák tanul, számos jó nevű tudós, kutató nevét látni a tanszékek névtábláin. Vajon se a diákoknak, se a tanároknak nincs annyira szüksége a könyvtárra, hogy nyomtatékosan szót emeljenek a felújítás befejezése érdekében? Mi hát a látszat: a virágzó intézmény, a bezárt könyvtár, vagy a csend, mely a fantomkönyvtárat övezi?

sztg

Dr. Feldmájér
Péter

Markó Iván

Fritz Zsuzsa

Chanuka ünnepén, fogadás keretében, a Hotel Páva Pláza báltermében átadták a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület évről-évre kiosztott díjait. Dr. Feldmájér Péter elnök Markó Iván balettművésznek nyújtotta át A Magyar Zsidó Kultúráért elnevezésű díjat és Fritz Zsuzsa tanárnak, a Forrás Oktatási Központ vezetőjének és a Scheiber Sándor Tanintézet pedagógusának a Várhegyi György díjat. Az ünnepségen a Lauder-Javne Iskola diákjai közreműködtek. (Fotók: Veres Kinga)

Esztertáska

Eszter hamarosan bevonul Ahasveros palotájába. Csendben, származásának jeleit félretéve, Vástit, az öntudatos királynét – saját példaképét – gyászolva s történetén felbőszülve, hogy hamarosan saját népéért emeljen majd szót.

Vástit, aki nem vetette le ruháit, hogy a hatalommal bírók kénye és kedve szerint táncoljon, mi éppúgy hősrünknek tartjuk, mint Esztert, aki titokban tartotta származását, érzéseit, s engedelmességet álcázva irányította az események folyását.

A két nő viselkedése közti különbség sok szempontból megfontolásra érdemes. Egyikük leveti személyiségét, őseire vonatkozó jegyeit, hogy megmeneküljön, s megmentsen másokat is – másikuk őszinte és harcos marad, és elpusztul. Vajon mit akar ezzel a szöveg tanítani? Hogyan értelmezzük, ha a zsidó nép történetének a szemszögéből olvassuk? És hogyan, ha a nők általános tapasztalataival vetjük össze?

Eszter táskájában – az identitás szimbólumain, azok megtartásán, illetve félretévesén gondolkodva – ezúttal egy alaposan összehajtogatott, megté-pázott-összeborzolt parókát találtunk. Hogy hogyan is került oda? Mi Eszter – az Eszterek – viszonya ezzel a tárggyal? Mi kihajtogatottuk, és nagytő alá tettük. Ebben a számunkban – ígéretünkhöz híven a sokszínűség elvét megtartva – különböző szempontokból és megközelítésekkel a parókán keresztül próbálunk Eszterről, az Eszterekről többet megtudni.

Kuti Andrea

A zsidó nők változásai

Máig se felejttem el a döbbenetemet, ami néhány évvel ezelőtt New Yorkban, egy barátom gyerekének a bar micvóján ért. A barát francia származású, értelmi-ségi és hagyományos zsidó életét egyen-súlyozó *bal tsuva*, a feleség szintén egyetemet végzett, ám ortodox rabbi-családban nőtt fel. Otthonukban sose láttam másképp, mint szép, hosszú ha-ját hátul lazán lecsüngő kendővel elta-karva. Gondot okozott, hogy a zsinagó-gában mit tegyek én, a külföldi és nem ortodox vendég a fejemre. A kendő szó-ba se jött, jó kalap nem volt velem, a sapkák között kerestem tehát egy elfo-gadhatót. Némileg gátlásosan, mintegy jelmezben éreztem végül magam, ami-kor frissen vásárolt, lila, horgolt fej-fedőmben beléptem a nők termébe. Ahogy itthon is szokás, minden fej viz-slatóan az újonnan érkező felé fordult – s a legnagyobb elképedésemre ezeken a fejeken nem láttam se sapkát, se kala-pot, se kendőt, se csipkedarabkát a

szébbnél szebb, divatosan vágott, avagy csábosan hosszú és dús frizurájukon... Én lennék itt az egyetlen „ortodox”? – próbáltam kiciccelődni magamból a fe-szengést, ami persze csak fokozódott a szertartás alatt... A rejtélyt végül az ün-nepelt gyerek apja oldotta meg, aki ne-vette világosított fel, hogy felesége ép-pen úgy, ahogy minden más asszony is: *parókát visel*, hogy kellőképpen szép le-gyen ezen a jeles napon.

...Csináltattam magamnak parókát, mert elég kellemetlen volt, főleg munkakörnyezet-ben, amikor az emberről lese-gítik a kabátot, akkor általá-ban a kalapjáért is nyúlnak... és akkor mondtam, hogy JAJJ, a kalap, az marad...

A másik parókás élményem is New Yorkhoz kötődik: hitetlenkedve néztem a metróban a kaftános-pajeszos férfiak-hoz tartozó feleségek haját: mindnek egyenes, mértani pontossággal vágott, félhosszú frizurája volt. Itthon aztán, a 90-es évek elején viszontláttam ezt a fri-zurát a Wesselényi utcai iskolába ér-kező, izraeli vallástanár-mók és tanárfe-le-ségek fején. Azóta már tudom, hogy a

szőkegyenesre fodrászolt frizura a 60-as évek óta tartja lábban a zsidó nőket, az-óta, amióta **Jackie Kennedy** lett az amerikai nők szépségideálja. Elérte az ortodoxok parókadivatját is.

A New York-i Zsidó Múzeum 1996-ban érdekes kiállítást szervezett *Too Jewish?* címen. (Magyarul erre külön szavunk is van: *zsidós* – mondjuk, ha *túlzottnak*, mondhatni *szégyellnivalónak* tartjuk a zsidóságunkat.) **Deborah Kass** képzőművész nagyméretű művet állított itt ki, melyen **Barbra Streisand** szí-nésznő profilja látható négy színváltozat-ban és megsokszorozva. A színésznő haja egyenes, és a mű címe: *A zsidó Jac-kie* (Kennedy – a szerk.) sorozat. A zsidó nők problematikus önképével foglalko-zik a kiállítás egy másik műve is: fiatal lány egyenes haját fodrászolja éppen egy másik, és még két másik nő tesz-vesz körülöttük. Mind nagyon divatos-nak látszik, a 60-as évek Amerikájának az izlése szerint. A képen szöveg is van: *„A lány most jött haza a nyári táborból, és rettenetesen szégyelli, hogy göndör a haja. Az összes többi lánynak hosszú, egyenes haja volt, mint Joan Baeznak. Vásárol ezért egy hajkiegyenesítő szert, ami borzasztóan csíp és bűdös. Ráadá-sul csak egy darabig használ. Kipróbálja az óriás hajcsavarókat is, amik szörnyen nyomják a fejét alvás közben, végül az unokatestvére megtanítja őt, hogy kell sütővassal egyenesre kihúznia a haját. Az égett haj szaga valami kimondhatatlanul rettenetes emlékeket idéz fel benne...”* (Hm. Valami rémlik a 60-70-es évek Budapestjéről is, amikor egy-egy fontos buli előtt mi, nem egyenes hajú lányok is Kleopátra-frizurát varázsoltat-tunk magunknak, ám az első eső vissza-rendezte a göndör fürtöket...)

Ami érdekes mindebben, az az, hogy a paróka a vallási feladatokon túl vala-miféle kibúvónak is számít a zsidó nőknek: szépnek, divatosnak, sőt más-nak látszani, mint amik. Tudtommal még se kulturális antropológus, se szoci-ológus nem vizsgálta szisztematikusan a kérdést: *mikor és kinek akartak látszani a zsidó nők a paróka segítségével?* A csi-nos és karizmatikus Jackie Kennedy előtt vajon ki volt a női mintakép?

A fiatal, első kötetes amerikai-izraeli novellista, **Nathan Englander** jól megfi-gyelt „női szempontokkal” és felejtethet-len lélekrajzzal egészíti ki az itt felvetett témát. E hasábocon terjedelmi korlátok miatt nem közölhetjük *A paróka* című novelláját, csupán melegen ajánljuk ked-ves olvasóinknak. (*Elviselhetetlen gerje-delmek enyhítésére; Ulpius-ház, 2000*)

Pécsi Katalin

Szerkesztőbizottság: Juhász Borbála, Pécsi Katalin, Pető Andrea, Sándor Mónika, Wirth Judit, Toronyi Zsuzsanna. **Rovatszerkesztő:** Kuti Andrea

A Törvény női szemmel

„És állassa a pap az asszonyt az Úr elé és fejét (haját – szerk.) meztelenítse meg az asszonnak, és tegye annak kezére az emlékeztető ételáldozatot, féltékenységi ételáldozat, és a papnak kezében legyen átokhozó keserű víz.”

(Mózes IV. könyve 5:18.
– a hűtlenséggel vádolt asszonnyal)

Erre a bibliai versre alapozza a Sulhán Árukh¹ a fej befedésének törvényét. Sokan azonban vitatják a forrás jogosságát, mondván, hogy a szöveg csak egy Biblia korabeli szokást tükröz, nem pedig egy előzőleg lefektetett törvényt². S ha ez így igaz, a vallás szerint, amint a szokás megszűnik szokássá lenni, már a zsidó nő sem kötelezhető annak követésére, vagyis ez esetben a férjes zsidó nő fedetlen feje, illetve hajkoronája sem mutatkozik többé szemérmertlenségnek. Természetesen, ha a kérdést pontosan el tudnánk is

...Körülbelül kettő perc után iszonyatos fejfájás. Állítólag hozzá lehet szokni, de nekem nagyon szemet szűrt, hogy a parókás nők általában mozgatják a parókat a fejükön azért, mert búzza a hajukat.

dönteni, a választás akkor sem lenne ilyen egyszerű, mert az ortodoxian belül – noha nem ugyanolyan szigorúsággal – a családi-származási szokás folytatása is kötelező. Ezért találhatunk különböző közösségeknél különböző típusú, hol teljesen, hol csak részben eltakartó fejfedőket, illetve egyre több olyan nőt, akik maguk

...a műanyag paróka sokkal kényelmesebb, de pár órán belül statikussá válik, és hozzátapad az ember vállához...

döntik el, óhajtanak-e ezzel a szokással élni, és ha igen, milyen mértékben.

Mit gondolnak a nők a fejfedő viseletéről? Vannak, akik felháborítónak és megállázónak tartják, hogy a férfiak a saját szexualitásuktól félve, illetve önkontroll hiányában a nőkre hárítják a felelősséget, és tőlük követelik, fedjék be magukat tetőtől talpig³, s ráadásul ugyanez az elv, azaz a *cniut* a szemérmesség jelszavát hangoztatva, a rituáléból és a közéletből is kiszorítja őket (ti. a nő hangja is kihívó stb. stb.). Vigasztal az a sokszor megpendített, „felhomályosító” érv sem fogadható el számukra, hogy a férfiakra is vonatkoznak hasonló törvények. A férfiak kapedlje ugyanis Istennel való alázatos kapcsolatuk egyik állandó jele, gyerekkoruk óta, míg a nők fejtakarója a férjeikkel való kizárólagos viszonyuk – és egy patriarchális társadalomban ezáltal státusuk – szimbóluma. A különbség tehát láthatóan elég nagy.

A másik oldal megközelítése szerint vi-

szont a *cniut* törvényei éppen hogy a nők autonómiáját, belső értékeik tiszteltetését tartását biztosítják. Így ugyanis a nők nincsenek kiszolgáltatva a szépségipar rohán szeszélyeinek, nem kell divatból különböző testrészeiket sejtetniük vagy fedniük, és a jel és szokásrendszer megkíméli őket a hétköznapi életet egyébként át meg átszövő, a különböző előnyökhöz ezen az úton törekvő, a nőt mindössze szexuális tárgyvá alacsonyító, férfi-női intrikáktól, játszmáktól.

Az elcsúnyítás persze az utóbbitól sem cél. „Szép lehet, csak ne legyen kihívó.” A paróka használata valahol a két álláspont határmezsgyéjén burjánzó vadvirág volt, és sok telet húzott ki, míg legalitását

...abhoz hozzá lehet szokni, hogy én a színházban és a moziban mindig a legszélső széken ülök...

a patriarchális rendszerben kiharcolta. Temérdek oka van (aminek feltárására ez a rövid ismertető nem vállalkozott), de mindenképpen érdekesség, hogy manapság már csak a legtradicionálisabb közösségekben maradt fenn a használata.

Kuti Andrea

1 Halachikus törvénygyűjtemény a XVI. sz.-ból; Sulhán Árukh, Oráh Hájim, 75.

2 Minden törvény sokkal többet nyom a latba, ha bibliai eredete kikövetkeztethető.

3 A fej befedése csak egy a megannyi törvény közül, amely a zsidó nő ruházatkódását és viselkedését szabályozza.

A paróka története

A test Isten temploma – tartja a zsidó vallás, ezért tiszteltetés illeti meg az öltözködésben is. A szerénység és a szemérmesség parancsa bizonyos értelemben mindig is egyfajta öltözködési önkorlátozást jelentett, mindkét nem számára. Ehhez járul még a szétszórt zsidóságnak a többségi társadalomhoz való viszonya, mely a történelem során hol a hétköznapi ruházatkódásban is megnyilvánuló rejtőzködésre, hol – külső nyomásra – speciális, megkülönböztető öltözetre készítette őket. Ilyen volt például a *rodella* (színes posztókarika), fejfedőként a csuklya vagy a *judenhut* (csúcsos kalap). A negyedik lateráni zsinat 1215-ben rendeletileg szabályozta az európai zsidóság öltözködését (ennek magyar megfelelője az

1279-es budai zsinat, mely vörös posztókból készült, kör alakú jelet rendelt ruhájukra), abból a célból, hogy megalázza őket, és egy – még az öltözködésben is – aprólékosan hierarchizált és szabályozott korban megkülönböztethetővé tegye a zsidóságot. Mindez annak közvetett bizonyítéka, hogy a középkorban nem lehetett egyértelműen megkülönböztetni a zsidókat keresztény társaiktól, ezért volt szükség különleges szabályozásra.

A női haj minden kultúrában különleges erővel bír, férfi szempontból „veszélyes”, ezért házasság után feltétlenül be kell fedni, hiszen az asszony csak férjének fedheti fel nemiségét: teste a férjéé. *Rite de passage*-ként ismeri a kultúrantropológia, mikor kultúrköröktől függően, esküvő

után a fiatal asszony kontyba rakja, kendő vagy főkötő alá rejtí hajkoronáját, a mohamedán vallásban pedig teljes testét, még szemét is lepellettel fedi, ezzel jelezve környezetének, hogy élete más szakaszába lépett. Fedetlen fível csak lányok (jelen esetben ez konkrétan szüzet jelent) jelenhetnek meg. A kelet-európai zsidó nők körében kialakult a parókaviselet hagyománya. Eredete már-már homályba vész, a kutató az (el)hallgatás különleges nehézségeivel küzd, mint oly sokszor, ha nőkkel kapcsolatos tényekre kíváncsi a történelemben.

A paróka, avagy *sejtli* (esetleg *peruk* a francia „perruque” szóból) körül már a Misnában felmerült az a később még jobban kiteljesedő vita, erkölcsös-e viselete

vagy sem (mivel úgy nézhet ki, mintha természetes haj lenne). Egyfajta változata a talmudi időkben (i. sz. 3–5. század) mint a természetes haj divatos kiegészítője jelent meg, de kendőcske fedte, s még hosszú időnek kellett eltelnie, míg kiváltotta a fejkendő használatát. A kö-

...A modern ortodoxok azt mondták a válásom után, hogy két esetben vehetem le a kalapot. Ha ez a jövőbeli párválasztásomat ellebetelítené, márpedig ez ellebetelíteni, és akkor, ha ez a munkámban akadályoz, amiben azért valamennyire akadályozott.

Interjú a paróka-készítővel

A szép haj tagadhatatlanul a szépség fontos része. Mivel a természet adta szépség nem mindig és mindenkinél vágott egybe az elképzeléseivel, a műhaj illetve paróka már évszázadokkal ezelőtt a női kellék-tár fontos részévé vált.

Sommer Katalin maszkmesterrel beszélgettünk, az egyik legnagyobb múltú, pesti parókaszalón tulajdonosával.

A Dob utcai üzlet alsó szintjén készítik az ékes fejrevalókat. Itt található a próbafülke, és itt lehet kölcsönözni is. A felső szinten van az iroda, mi is itt beszélgettünk.

– Mennyire divatos manapság a paróka, kik hordanak műhaját?

– A műszálas parókák elterjedésével a parókadivat a hetvenes években élte legutóbbi reneszánszát. Ekkor hirtelen

...az igaz, hogy vannak olyan parókák, amik jobban néznek ki, mint az ember eredeti haja. Egy vallásos férfi azért mindig tudja, hogy az csak egy paróka... és ezek egyenbajak. Egy egyenbaj az nem olyan szexi szerintem. Egy kívülről állónak más azért az értéktétele, mint valakinek, aki ezt nap mint nap látja...

zépkorban a házas asszonyok levágták vagy leborotválták hajukat, és azt kendővel fedték, egy tincs sem lóghatott ki alóla. A már említett külső szabályozás részeként a 13. századtól kezdve Európa több részén a zsidó nőknek két kék csíkkal ellátott fátylat (*oralia*, ha négyszögletes volt: *comalia*) kellett hordaniuk. A teljesen befedett női fej már a második századi Tertullianusz idejében is a zsidó identitás egyértelmű jele volt. A 16. századi Franciaországban azonban a nemesi nem zsidó férfiak és nők egyaránt viseltek parókát, s feltehetőleg ez a divat jelent meg a tehetősebb zsidó nők hajviseletében is, akik öltözködésükben a többségi társadalomhoz szerettek volna hasonlítani. A paróka elterjedését bizonyítja az is, hogy pont a 16–17. századtól kezdve jelennek meg a rabbinikus irodalomban a *sejtli*t támadó írások. A híres pozso-

divat lett, boldog-boldogtalan vásárolta a viszonylag olcsó műhajakat. Ez mára elmúlt. A divat változását a parókák is követték. Az akkoriban gyártott, rengeteg haj felhasználásával készült „búrafeket” fokozatosan kiszorították az egyre természetesebb hatást keltő frizurák és parókák. Manapság a megrendelők többsége egészségügyi vagy vallási okokból hord parókát. A színészek mellett, akik foglalkozásukból adódóan olykor parókát öltenek, ők a fő megrendelők itt nálunk is. Viszonylag ritkán, de azért előfordul ma is, hogy aki megengetheti magának, tart otthon parókát, amelyet egyes ünnepi alkalmakkor visel.

– Milyen parókák közül választhatnak a mai nők?

– A műszálas parókák mellett mi valódi hajból is készítünk fejrevalót. A műszálas parókákat többnyire nem mi készítjük, hanem külföldről importáljuk. Ezek sokkal olcsóbbak. Haminc évvel ezelőtt még ordított a parókáról, hogy nem igazi, de ma már szinte lehetetlen megkülönböztetni ezeket a valódi hajtól. Az anyaguk sokkal vékonyabb, finomabb, esésük természetesebb. Az ilyen műszálas parókát egészségügyi okokból a szakorvos is felírhatja, így még kisebb anyagi terhet jelent a beszerzésük. A valódi hajból készült paróka más. Ez aprólékos kézi munkával készül. Egy-egy fejrevalón több hétig dolgozunk. A hajszálakat szinte egyenként kell egy vékony horgolótűhöz hasonló eszközzel – úgynevezett knipftűvel – az alapra rögzíteni, és kétszer megcsomózni. Ennek megfelelően az ára is lényegesen magasabb: legalább százötvenezer forintba kerül. Mi inkább csak hosszú hajból javasoljuk, rövidebb frizúra job-

nyi Talmud-tudós, **Szófér Mózes** (1763–1839) kifejezetten megtiltotta családjában a paróka használatát, de a szokás hamarosan annyira elterjedt, hogy **J. B. Hurewitz** (1868–1935) már engedményt tesz, s bár elméletileg továbbra is a törvény megszegéseként értékeli a kendő helyett a *sejtli*t, a gyakorlatban elismeri, hogy olyannyira elterjedt szokásról van szó, hogy Izrael minden lányát erkölcsstelennek kéne bélyegezni, ami nyilvánvalóan abszurd lenne. A paróka erkölcsi rehabilitációját ugyanakkor már a híres krakkói Talmud-tudós, **Sulhán Árukh** askenázi kommentátora, **R. Mose Isszerlesz** (1525–1572) elvégezte, mivel engedélyezte, hogy a paróka töltsse be a fejkendő szerepét. Talán ezért sem található meg a paróka hagyománya a szefárd zsidók körében

Juhász Borbála

ban mutat szintetikus anyagokból. A paróka színét a hajfestéshez hasonlóan ki lehet választani. Manapság ezekben a választásokban is a természetes árnyalatok dominálnak.

– A parókát is kell fodrászolni?

– Természetesen. A kuncsaft csak beadja hozzánk időnként néhány napra a parókáját, és mi rendbe hozzuk. A mai hajdivatnak megfelelően legtöbbször már nem „rakjuk be” mosás után a parókákat sem, inkább csak beszárítjuk azokat. Ugyanúgy, ahogy a fodrásznál, csak itt nem kell helyben várni.

Sándor Mónika

...Lehet, hogy ilyen a férfiaknak, amikor leborotválják a húsz éve meglevő szakállukat. De valami nagyon furcsa érzés volt. És nyilvánvalóan ez pszichésen is nagy váltás, hiszen én azért vettem le a kalapomat, mert elváltam.

Felhívás az Olvasókhoz

Várjuk továbbra is észrevételeiket, hozzászólásaikat. Leveleiket, kéréseket, kérdéseket a szerkesztőségbe és/vagy elektronikus postaládánkba, melynek címe: esztertaska@freemail.hu. Együttműködésüket, a rovat további színesítését, bővítését előre is köszönjük!

A rovat szerkesztői

RUTH R. WISSE

A liberalizmus a zsidókért és a zsidók ellen*

II. rész

A zsidó liberalizmus úgynevezett aberrált teóriája nem veszi figyelembe a zsidó politikai tapasztalat legfontosabb meghatározó tényezőjét, nevezetesen a mindenkor zsidóellenes politika hatékonyságát és virulenciáját: nem a „rasszizmust”, nem a „hátrányos megkülönböztetést” és az intolerancia más, hasonló megnyilvánulásait, hanem azt a politikai próbálkozást, amely a kedvezőtlen helyi és nemzetközi állapotok okozójának bélyegét próbálja rásütni a zsidóságra. A zsidók politikai magatartásának áttekintésekor átsiklani az antiszemitizmus fölött annyi, mint az amerikai feketék magatartásának áttekintésekor figyelmen kívül hagyni a rasszt. A társadalomtudósok mégis magától értetődő módon, sőt talán kötelességszerűen ezt teszik. A zsidók valójában a jelenlegi politikai helyzetük miatt szavaznak a szokásostól eltérően más etnikai és vallási csoportok dolgában, nem pedig a politikatörténetük, és nem is valamiféle vélelmezett, génjeikben hordozott vagy örökölt erkölcsi tartás miatt (legalábbis különös állítás ez egy olyan nép esetében, amely megtagadja a vallási-faji alapú felsőbbiségre épülő elméleteket). Mindez inkább a rájuk nehezedő sajátos politikai nyomással magyarázható. Mindaz, ami az iskolázott, viszonylag jó módban élő és gyorsan asszimilálódó zsidóság esetében furcsának tetszik – nevezetesen, hogy saját gazdasági és társadalmi érdekeik ellen szavaznak –, valójában nem más, mint hogy az idegen kultúrához hozzáidomult zsidók megpróbálnak kitömi abból a po-

litikai csapdából, amely érzésük szerint korlátok közé szorítja őket.

Jóllehet az arab propagandával a következő részben foglalkozom, a liberalizmusra kifejtett hatása miatt itt is meg kell említenem. Az arab vád, miszerint Izrael állam megalakítása az arab népek ellen elkövetett bűn, sok rokon vonást mutat a zsidók ellen korábban felhozott keresztény váddal, mely szerint a zsidók megtagadták Isten fiát, továbbá a náci-kével, akik azzal inkriminálták a zsidókat, hogy beszennyezik az árja fajt. Ezek a vádak a zsidó vallás, a zsidó nép és a zsidó állam eltörlése nélkül megválaszolatlanok. A zsidók azért nem felelhetnek e vádakra, mert ezeket nem tekintik bűnnek, és mivel nem felelhetnek, nincs módjuk tisztázni magukat. Míg az 1948 és 1973 között Izrael ellen indított háborúk csak az izraeli zsidóságra irányultak, a hetvenes évek közepén kezdődött arab propaganda-hadjárat egyre erőteljesebben és egyre kifinomultabb eszközökkel elsősorban a demokratikus országokban élő zsidókat vette célba, korrupt összefonódással vádolva őket. Minél jobban sikerült az araboknak befekettíteniük Izraelt, annál több Izraelen kívül élő zsidó igyekezett ártatlansága bizonygatásával visszaszerezni saját népszerűségét.

Az amerikai zsidóság paradox politikai magatartása valójában pontosabban írható le egyfajta vágyként, amely arra irányul, hogy a saját jóra valószínűségének erősítése révén elhatárolja magát egy támadás alatt álló néptől. A zsidókon kívül egyetlen más etnikai, faji vagy vallási kisebbség sem található Amerikában, amelynek ilyen sok tagja nyilvánosan elhárítaná magát a felelősséget saját népe és országa „gonoszságaiért”. A római katolikusoknál nem találunk olyan szervezetet, mint a nemrég újjáélesztett *American Council of Judaism* (Amerikai

Judaiztikai Tanács), amelynek célja a zsidó állam lebontása; egyetlen más etnikai csoportban sem akad olyan értelmiségi, aki, mint **Noam Chomsky**, népe hazájának felszámolása mellett érvel. Se a görögök, se a feketék, se a lengyelek, se a protestánsok körében nem létezik olyasmi, mint **Jerome Segal** washingtoni *Jewish Peace* (Zsidó Béke) lobbija, amely inkább korlátozni, mintsem bővíteni próbálja az Egyesült Államok Izraelnek nyújtott támogatását. Nincsenek olyan csoportok a médiában – vegyük most példaként a fekete amerikaiakat, az ír vagy az arab származású amerikaiakat –, amelyek hasonlíthatók lennének azokhoz a zsidó csoportosulásokhoz, amelyek Izrael gyengeségeinek feltárására specializálódtak. Noha kétségtelenül igaz, hogy a liberális amerikaiak gyakran viszonylag nem sokra tartják a maguk szülőhazáját, és annak jobbitása reményében köztudottan bírálják is fogyatékségeit; Amerika nem volt megalapítása első pillanatától kezdve megsemmisítésére törő országokkal körülvéve, ennél fogva nincs is szüksége rá, hogy minden egyes amerikai azonos mértékben támogassa. A zsidók állama ezzel elmenthetően csekély népességű, amelyet tengemnyi erős ellenség vesz körül. Mégis a zsidók alkotják Amerika egyetlen olyan kisebbségét, amelynek tagjai számára nem magától értetődő népük országának támogatása, s bizonyos tagjai épp az ellene irányuló politikai szándékot erősítik. A zászló, amely alatt ezt az aberrált politikai tevékenységet folytatják, a liberalizmus vagy a baloldali zászlaja.

Vegyük egy amerikai zsidó esetét, aki a szociológusok szerint a liberalizmus-hoz való kötődése folytán szokatlan magatartást tanúsít. Tétélezzük fel, hogy az illető tehetős üzletember, s egy olyan bank igazgatótanácsának tagja, amelynek olajtársaságok, arab beruházók és

* Részlet a szerző *„If I am not for myself”* („Ha én nem magamért...”) című könyvéből. Ruth R. Wisse jiddisista, a bostoni Harvard egyetem tanára.

az arab bojkott által érintett más üzletemberek az ügyfelei. 1975 előtt, amikor Izraelt széles körben a Közel-Kelet hősi és esélytelen országának tekintették, ennek a mi emberünknek nem volt oka bocsánatot kérni zsidó mivolta miatt. Izrael azonban egyszer csak más színben tűnt fel a sajtóban: harcias és meg nem alkuvó államként, amely azzal, hogy nem hajlandó „területet adni békéért”, nemzetközi nyugtalanságot szít; olyan államként, amely elnyomja szegény palesztinokat, és brutálisan bánik asszonyaikkal és gyerekeikkel. Milyen kényelmetlenül érzi magát ezekkel a kérdésekkel nap mint nap szembesülve a mi szegény – minden más tekintetben gazdag – zsidónk? Valahányszor olyan kérdés merül fel, amelynek van valami köze Izraelhez, az arab bojkotthoz vagy egy-egy araboknak nyújtandó kölcsönhöz, tapasztalja, hogy rá akkor is gyanakodva néznek, mikor igazgatótanács-beli kollégáira nem. Zsidó mivolta téma lesz, mivel az arabok a zsidók ellen folytatott háborújukkal azzá teszik. Zsidósága választalat húz közé és az asztalnál ülő kollégái közé, akiknek ősi hazáját és ottani nemzetiségét nem vádolják emberiség elleni bűntettekkel. Hogyan fog reagálni ez az ember erre az igazságtalan politikai elszigetelésre?

Egy magabiztos és határozott zsidó a tárgyalóteremben ugyanúgy fölveszi a harcot az arab propaganda ellen, mint ahogy védelmére kel minden olyan dolognak, amiben hisz, sőt mivel a saját népét oltalmazza, még hevesebben. Minden lehetséges alkalommal kifejti az igazságtalan nyomással szemben folytatandó helyes bankpolitikára vonatkozó tételeit, és védelmébe veszi Izrael politikáját a rágalomokkal és a katonai agresszióval kapcsolatos vádakkal szemben. A zsidók védelmében tanúsított kiálláskor több tényezőt is nagyon gondosan kell mérlegelnie: banktisztviselői kötelezettségeit, az általa szolgált intézmény pénzügyi politikáját, a saját céljait, a saját üzleti érdekeit, kollégái politikai beállítottságát, a kollégáival fenntartott hivatalon kívüli kapcsolatait és nem utolsósorban a vérmérsékletét. Ahhoz azonban, hogy úgy cselekedjék, mint a legtöbb ember a maga fenyegetett csoportja védelmében, legalább közkatona-vá kellene válnia a népe ellen folytatott propagandaháborúval szemben.

De tételezzük fel, hogy az illető nem tartozik a határozott és magabiztos zsidók közé, hanem tehemek érzi zsidó

mivoltát, nagyon keveset tud róla, a felesége nem zsidó, ő maga pedig a bank és az üzleti élet magasabb köreibbe való feljutás során fokozatosan levedlette zsidóságát. Tegyük fel, hogy Izrael egyáltalán nem is érdekli, se pro, se kontra. Vagy esetleg érdekli, de szeretné, ha nem kellene kényelmetlenül éreznie magát Izrael miatt. Nem lenne büntény, ha így érezne. Az amerikai életmód egyik legnagyobb jótéteménye, hogy önkéntessé teszi azt a fajta identitásvárlást, amely Európában kötelező volt. Amerikában az ember csak megkönnyebbülhet, és hálás lehet ezért, és egyetlen zsidónak sem kell zsidónak maradnia, ha nem akar.

» A zsidó állam ellen folytatott arab offenzíva azonban gúzsba köti ezt a szabadságot, és a zsidókat – akár akarják, akár nem – elválasztja amerikai honfitársaiktól. A katonai támadásokkal ellentétben, amelyek nem érintették az amerikai zsidóság reputációját, és nem társították őket ártatlan áldozatokhoz, a cionizmus elleni propagandahadjárat az illegitimizálás erkölcsi bélyegét súti rájuk. Egy olasz Olaszországgal vagy egy ír Írországgal kapcsolatos állásfoglalását nem kérdőjelezi meg; Olaszország szuverenitását senki sem vonja kétségbe, és a britek még az IRA robbantásai után sem nevezik „rasszistának” az ír nacionalizmust, és más módon sem ösztökélik az ír származású amerikaiakat, hogy pocskondiázzák a hazájukat. Ahol nem létezik a kollektív bűnösség vádjá, ott az adott csoport tagjainak nem kell bizonygatniuk az ártatlanságukat. Azzal azonban, hogy a zsidóságot jelölik meg az egyetlen olyan népként, amelynek nincs joga saját hazára, az arabok azzal vádolják Izrael zsidó támogatóit, hogy a nemzeti hovatartozás kinyilvánításával bünt követnek el.

Sok kényes gyomrú zsidó igazgatósági tag azzal próbálja megoldani a problémát, hogy liberálisnak nyilvánítja magát. Engem hiába bámultok, mondja a kollégáinak. Én a világ legrendesebb embere vagyok: nyitott gondolkodású, toleráns, alkalmazkodó, előretekintő, megvan bennem mindaz, ami a liberális optimizmushoz társítható, még a saját anyagi érdekeim ellenében is támogatom az összes többi kisebbséget. Sőt: még csak nem is támogatom feltétlenül a zsidó államot, amely állítólag oly sok bajt okoz a Közel-Keleten. Igen: a menekülteket befogadó és az elfoglalt területeket visszaadó jó és nemes Izraelt támoga-

tom. Ha azonban a palesztinokról van szó, nem állok ki jobban Izrael mellett, mint bármely más, gonosz elnyomó mellett. Ha nem süti rám rosszallásokatok bélyegét, és nem szigeteltek el mestersegesen, elfogulatlanságom bizonyítása érdekében még arra is hajlandó vagyok, hogy a többi zsidótól eltérő álláspontra helyezkedjek. Az ilyen igazgatótanácsi tagok, illetve értelmiségiek esetében a liberalizmus, illetve a baloldaliság a gyűlölet kivédésére vagy elhárítására való eszközként szolgál. Amikor ellenségei megpróbálnak éket verni a zsidók és mindenki más közé, ő azzal próbálja demonstrálni a többiekhez való kötődését, hogy a zsidóktól való függetlenségét hangoztatja.

Az olyan felekezettől független jótékonyági szervezetek elburjánzása, mint a *Jewish Fund for Justice*, illetve a jóindulat és a liberalizmus más nyílt valamástételei ugyanilyen zsidó kísérletek, amelyek célja az, hogy szembeforduljanak a zsidók erkölcsstelenségét hangoztató arab váddal. A zsidó jóindulat akár csodálatra méltó is lehet, de nem olyankor, amikor a zsidóság mint nép védelmének rovására nyilvánul meg.

Nathan Glazer az amerikai zsidóság liberalizmusára vonatkozó megállapításában kifejti, hogy az általa leírt fonák helyzet megoldásának a kulcsa Izrael. Ahelyett azonban, hogy megmagyarázná, hogy miként és miért teherterhel Izrael a zsidóság számára (miközben Olaszország sosem az az olaszok számára, vagy Írország az íreknek), az első anomáliát egy másikra vezeti vissza.

„Ha a zsidók elszakadnak a liberalizmustól, amelyhez e század kétharmad része óta kötődnek, akkor annak az oka Izrael, és az a mód, ahogy Izrael összetett ellenáramlatokat gerjeszt a liberális és a zsidó állásfoglalásokban. Izrael megalapításakor ezeket az ellenáramlatokat figyelmen kívül hagyták. Izrael olyan ország volt, amely menedéket adott a nácizmus túlélőinek; megalapítását támogatták a második világháború győztes hatalmai; demokratikus ország volt a világ olyan részében, ahol a demokrácia ritka volt, vagy nem is létezett; egy társadalmilag demokratikus nép volt a világnak egy olyan részén, ahol a gazdag és az erős elnyomta és kihasználta a szegényt. Miért ne támogatták volna a liberálisok Izraelt? Támogatták is, csak épp lesöpörték az asztalról

a végzetes hibát, nevezetesen hogy megfosztották az arabokat Palesztinától: egy olyan hibát, amely mostanra már óriási arányúvá duzzadt, és szinte lehetetlenné teszi, hogy Izrael támogatása és a liberális álláspontok, illetve egy sereg más kérdés között egyre szélesedő szakadék fölött hidat verjenek."

Ez az elemzés sokkal több kérdést vet föl, mint ahányra válaszol. Miféle „összetett ellenáramlatokat” idézhetett elő Izrael a liberális pozíciókban, amelyeket nem idézett elő hasonló módon száz más nemzet? A húszas-harmincas évek óta az arabok tiltakozása a palesztinai zsidó jelenlét ellen egyre nagyobb méreteket öltött, és megalapítása pillanatában hét arab ország megtámadta Izraelt. Hogyan engedhették el ilyen előzmények után a liberálisok a fülük mellett az „arabok Palesztinától való megfosztásának” kérdését? És ha ez a hiba egyszer láthatatlan volt, hogyan nőtt hirtelen olyan óriásira, mint Alice a gombától?

Ha Glazer az elemzésében szóba hozza a szóba hozhatatlant, nem volna semmiféle rejtély. A liberalizmus azért vált hagyománnyá az amerikai zsidók körében, mert ígéretében azt a fajta toleranciát és testvériséget keresték, amely egyszer és mindenkorra véget vet az antiszemiták miatti keserveiknek. A zsidók többre értékelték a liberalizmust, mint a pénzt, mivel befogadtatásuk nélkül a pénz nem sokkal több hasznot hajtott volna nekik, mint Shylocknak. Egyébként kerestek menedéket a liberalizmusban az őket kollektívan mint zsidókat sújtó gyűlölet és üldöztetés ellen. Ezért aztán Izrael huszonöt éven át, amíg úgy tetszett, hogy véget vet az antiszemitizmusnak, népszerű volt a liberálisok között. A liberális körökben élvezett népszerűsége abban a pillanatban hanyatlani kezdett, amint az arabok a hetvenes években újraélesztették és az arab-kommunista szövetség tengelyévé tették az ideológiai antijudaizmust, s tudatták a világgal, hogy a legteljesebb mértékben *jogosnak* érzik Izrael megsemmisítését, olyannyira, hogy e törekvésükhöz elvárják a nemzetközi közönség támogatását.

Az antiszemitizmus azáltal, hogy rákényszeríti a liberálisokat békés, nagylelkű és optimista világszemléletük feladására, kibillentí az egyensúlyukból és arra szorítja őket, hogy vegyék számításba azt a specifikus, agresszív és – már megint – nyíltan hirdetett szándékot, amely

el akarja pusztítani a zsidóságot. Ez abba a megalázó helyzetbe kényszeríti a zsidókat, hogy ellenségeik céljának megghiúsítása érdekében módosítsák saját céljait. Sok amerikai zsidó, aki jobban szeret a maga választotta módon élni – az arab elvárásoknak megfelelően –, nem hajlandó elismerni a népe ellen irányuló támadást, amelynek támogatását egyébként elvárják tőlük. Azok, akik annak idején az antiszemitizmus kérdésének megoldásaként boldogan fogadták kebelükre Izraelt, most az antiszemitizmus, mint a lelki békéjüket fenyegető egyetlen dolog hatására a támadói közé állnak. Ismét kinyilvánítják magukról, hogy liberálisok, s teszik ezt abban a reményben, hogy a liberalizmus politikai nézőpontjai uralkodóvá válnak, s teszik abban a reményben, hogy – e században immár másodszor – ezzel álcázhatják magukat, és nem látják őket saját népüket gyáván cserbenhagyó embereknek.

„A zsidók és az amerikai liberalizmus” című történelmi áttekintésében Glazer sehol, egyetlenegyszer sem szól a zsidó állam ellen folytatott arab háborúról, sem azokról a hetvenes évek elején indított arab ideológiai hadjáratokról, amelyekkel azt akarták igazolni, hogy Izrael létrehozása „megfosztotta az arabokat Palesztinától”. Ez a kihagyás, nevezetesen hogy tanulmányában nem említi az általa leírt változás legfontosabb tényezőjét, lehetővé teszi a szerzőnek, hogy a liberalizmust az arabok zsidók ellen folytatott háborújától függetlenül kezelje – sőt kettős kihagyásról van szó, mivel a zsidó állam elleni támadás egyben a liberalizmus elleni támadás is. Nem Izrael, hanem az ellene folytatott háború keltett „összetett ellenáramlatokat” a liberális állásfoglalásokban – ugyanúgy, ahogy Izrael létrehozása előtt a zsidók ellen folytatott háború komplikálta a liberalizmust. Az összetettség minden egyes esetben a zsidók elleni antiliberális háború folyamata, s nem a zsidók kétséget nem hagyó élni akarása volt.

Ha Glazer elemzése szociológiaként nem állja is meg a helyét, attól még az amerikai zsidó liberalizmus tökéletes példája. Főképp a „végzetes hiba” kitétel figyelmeztet az elkövetkezendő dolgokra. Mire következethet az ember e szavakból egy tárgyilagos szociológiai elemzésben? Szociológusok kimutatták, hogy amikor fehérek a fekete borszint hibának tekintik, a saját borszínuk alapján hoznak ítéletet, majd ezt a bizonyítékot használják fel a feketék rabszolgá-

sorba hajtásának igazolására. Hasonlóképpen minősítik az arabok Izraelt „hibának”, ugyanúgy, ahogy a muszlim valásra át nem térő zsidókat hitetleneknek tekintették. A hiba a szemlélő szemében van. Izrael léte semmiképp sem hiba a zsidóság szemében, amelynek több évezredes hagyománya vezetett az ország politikai visszaigényléséhez, és nem hiba a nemzetközi törvény szemében sem, amely csupán ebben a században több tucat új állam (köztük huszonkét arab állam) legitimitását ismerte el.

Ez a hiba azért végzetes, mert az arabok Izrael negatív sorsa eszközévé formálták magukat. Mint Glazerrel az előérzete sejteti, Izrael hasonlóképpen „végzetessé” vált a liberálisokra nézve, mivel tagadja a testvéri és racionális világba vetett hitüket, amelyben tárgyalások útján minden probléma megoldható. Izrael védelme az arabokkal szemben, ahogy korábban az antiszemitákkal szemben, politikai és ideológiai síkon ugyanolyan lankadatlan erőfeszítést igényelne a liberálisoktól, mint amelyet Izrael volt kénytelen folytatni az ország katonai védelmében. Ezzel szemben sok liberális a liberális jámborság jegyében feláldozza a zsidókat, és Izrael ügyét többé nem tartja támogatásra méltónak.

Nathan Glazernak az amerikai zsidóság Izrael iránti magatartásának változásáról szóló, összességében szemlélve tipikus beszámolója bizonyítja, hogy az arabok teljes sikert értek el abban a vonatkozásban, hogy Izraelt okolják az ellene folytatott vég nélküli háborúért. (Tipikus abban a tekintetben, hogy meg sem említi az arab ideológiai hadjáratot.) *Two Worlds of Judaism* (A judaizmus két világa) című munkájában, amelyben az izraeli és az amerikai zsidóságot veti össze, **Charles S. Liebman** és **Steven M. Cohen** hasonlóképpen elmulasztja az arab propaganda említését; sok dicsérni valót talál az amerikai zsidóság „zsidó hagyományok iránti hűségében”, az izraeliek magatartásában pedig néhány olyan dolgot, amiért bocsánatot kell kéni. Tudjuk, hogy miért folytatnak arab kormányok rágalomhadjáratot Izrael ellen: mert szeretnék erkölcsileg igazolni a büntetést, amit előbb-utóbb, fegyverek erejével szándékoznak elkövetni. Ennél érdekesebb kérdés, hogy miként és miért éri el céljait az antiszemitizmus még mindig egy olyan világban, amelyről úgy tudjuk, hogy „győztes” liberális elvek kormányozzák.

Szentgyörgyi József fordítása

„Soha nem működöm együtt politikai pártokkal”

Interjú Etgar Keret izraeli íróval

Etgar Keret 33 éves, Tel-Avivban él. Magyarul első ízben lapunkban jelent meg novellája, három elbeszélését pedig a *Múlt és Jövő* legutóbbi száma közölte. Írásai, melyek nem vagy nem közvetlenül az izraeli hétköznapiakat, hanem bárhol, bármikor, bárki által átélhető lelki folyamatokat tükröznek, sokszor karkai látásmódot idéznek. Inkább antihősökről ír, mint hősökről, inkább alulnézetből láttatja a világot, mint „nemzeti sorskérdésekről” beszél. Egyfajta lázadás politikai hallgatása is, ami egy olyan túlpolitizált országban, mint Izrael, nem is maradhat kritikus reflexió nélkül.

Etgar Keret tavaly decemberben a *Múlt és Jövő* és az Izraeli Nagykövetség meghívására Budapesten járt, ahol két irodalmi esten vett részt. Gadó János készített vele interjút.

– Gyakran hívják meg felolvasó körútra Európába?

– Voltam már Lengyelországban, Oroszországban, Olaszországban, Németországban és Franciaországban több ízben is.

– Magyarországon most jár először?

– Igen, és nagyon kellemesen érzem magam, noha egy presszóban volt egy kellemetlen élményem. Idegen nyelvű társalgásunkat hallva odafordult hozzánk egy férfi, és megkérdezte, honnan jövök. Mikor megtudta, hogy izraeli vagyok, megkérdezte: – És jó zsidó vagy? – Persze – feleltem viccesen –, én vagyok a legremekebb zsidó a világon. – Az én apám is remek ember volt – mondta erre –, sok zsidót megölt, büszke vagyok rá – és megmutatta a vállára tetovált náci jelvényt. Megmondom őszintén, ez volt az első alkalom, hogy külföldön zsidóként inzultáltak. Megdöbbenem, mert külföldön nem vándorló zsidónak érzem magam, csak egyszerű utazónak.

– Ezek szerint Magyarország nem lesz a kedvence.

– Ezt az inzultust nem tekintem másnak, mint hogy találkoztam egy kellemetlen alakkal. A város gyönyörű, az emberek rendesek, és a magyarokkal rokon-

szenvezek, mert ők is elvesztették minden háborújukat. Jobban kijövök az emberekkel egy vesztes országban, mint egy győztes országban. Az örök vesztesekben, miként a zsidókban is, kifejlődik egyfajta ironia, humorérzés. Izraelben a magyarok híresek a humorérzésükről.

– Talán a magyar zsidókat akarta mondani. A humor valóban nagyon zsidós jelenség Magyarországon.

– Nagyon jól éreztem magam például Írországban. Az írek sohasem voltak hódítók, nem volt valami jó életük. Könnyű

szóba elegyedni az emberekkel, akik meghívnak az otthonukba, megkínálnak étellel, itallal – egyszóval roppant barátságosak. Nem úgy, mint az osztrákok.

– Őket nem szereti?

– Egy népre nem lehet azt mondani, hogy nem szeretem. De Bécsben nem éreztem otthon magam. Budapesten jól érzem magam, az emberek barátságosabbak, kellemesebbek. Szeretnek panaszkodni, ami nekem rokonszenves, mert ez a zsidó mamákra emlékeztet.

– Ha ilyen sok országban járt, ez nyilván azt jelenti, hogy néhány művét lefordították ezeknek az országoknak a nyelvére.

– Összesen tizenhét nyelven jelentek meg műveim. Ez azonban többnyire néhány elbeszélést jelent csupán – mint itt, Magyarországon is. Önálló kötetem – novellagyűjtemény – nyolc nyelven jelent

meg. Németországban a legkedvezőbb a viszhang. Állítólag Lengyelországban is jó sajtóm van, de sajnos azt nem tudom elolvasni. Franciaországgal ellentétben, ahol elsősorban a francia írókra kíváncsiak, a német közönséget jobban érdeklik a külföldi szerzők, mint a hazaiak.

– Elmondhatjuk, hogy külföldön ön az egyik legsikeresebb izraeli író?

– Nem tudom, mivel számos izraeli író van, aki népszerű külföldön. Hazai pályán könnyebb az összehasonlítás: Izraelben, azt hiszem, az ötödik vagy a hatodik legolvasottabb szerző vagyok. **Amosz Oz** vagy **A. B. Jehosua** mellett ez nem olyan rossz.

– Vagy két hónapja jelent meg a *Jerusalem Post*ban egy tudósítás néhány izraeli írónak arab falvakban tett látogatásáról. Gyászoló családokat kerestek föl, amelyek az intifádában elesett fiaikat siratták. Vajon sikerült ezzel a látogatással előmozdítani a megbékélést?

– Amikor a zavargások elkezdődtek, úgy döntöttem, nem fogok nyilvánosan felszólalni. Magánszemély vagyok, nem pedig a „nemzedékem hangja”, vagy valami ilyesmi. Nem képviselvek senkit. De a zavargások alatt borzasztó dolgok történtek, és különösen fájdalmas az izraeli arabokkal történt összecsapás, hiszen velük évtizedeken át békében éltünk. Arab éttermekben ettünk, arabokkal dolgoztunk egy munkahelyen. Az újságnál, ahol dolgoztam, arab volt a fényképész. Azt hitük, minden rendben van. Aztán Jaffa, ahol lakom, hirtelen háborús övezetté vált: autógumikat égettek, köveket hajigáltak. Ezért lett fontos számomra ez a látogatás, mert meg akartam érteni, mi történik. Izraelben a zsidó és az arab közösség is nagyon heterogén. „Az arabok köveket dobálnak, utálom őket!” – mondja valaki, miközben esetleg egyvalaki dobja, és húsz ellene van. És így beszélnek a másik oldalon is: „Egy izraeli katona megverte a fiamat, utálom az izraelieket!” De nem minden arab és nem minden izraeli vett részt ezekben az ütközetekben. Ezért éreztem fontosnak, hogy elmenjek egy gyászoló családhoz és megmutassam:

nem tartom őket ellenségeimnek, emberei mivoltukból kivetkőzött lényeknek, akikkel beszélni sem akarok többé.

Ami magát a látogatást illeti, az egyik helyen nagyon nyíltak és barátságosak voltak velünk – ami figyelemre méltó, ha arra gondolunk, hogy elvesztették a fiukat –, a másik helyen viszont eluralkodott a harag. Azt mondták, a fiú ártatlan volt, ami vagy igaz vagy nem, hiszen a súlyos összecsapásokban ezt aligha lehetett biztosan látni. Vibrált a feszültség a levegőben. Másfelől izraeli részről nem tartottam szerencsésnek, hogy prédikálni kezdenek egy gyászoló családnál, ahol a halott fiú fekszik kitérve. „Ez nem csak a mi hibánk, nektek is türelmesebbeknek kéne lenni!” meg ilyesmi. Ez nem a megfelelő időpont a politikai vitákra. Ennek majd akkor jön el az ideje, ha a gyász ideje lejárt. Ilyenkor csak a részvét szavainak van helye. Ha az emberek politikáról kezdenek beszélni, könnyen elragadtatják magukat. Mindkét fél részéről ez történt, és így roppantul megnőtt a feszültség.

– Akkor végül is volt értelme ennek a látogatásnak?

– Mindezzel együtt ez még mindig jobb volt, mint ha otthon maradunk, és nem teszünk semmit. A vitakozás egészségebb, mint ha nem is találkozunk. A feszültségek ma persze Izraelben sokkal nagyobbak, semhogy egy csoport író megoldást találjon ezekre. De személy szerint számomra is fontos volt, hogy megpróbáltam tenni valamit. Nem ringatom magam olyan illúziókba, hogy a látogatásunk változást idézett elő. Éreztem a gyűlöletet a levegőben: azoknak az embereknek nehezükre esett velem egy levegőt szívni. Még nagyon sok erőfeszítésre lesz szükség, hogy a dolgok visszazökkenjenek a régi kerékvágásba.

– Ismer olyan palesztin írókat, közéleti személyeket, akik önökhöz hasonlóan felszólaltak az erők ellen?

– Őszintén szólva nem sokat. A Közel-Kelet nem Európa. Ott nem fordulhat elő, ami itt (mármint a Közel-Keleten – a szerk.), hogy emberek véres arccal rohagálnak az utcán. Ez más kultúra. Itt a vallási fundamentalizmus roppant erős. A palesztin társadalom nem demokratikus. Itt nem lehet a kormány ellen beszélni. Ezért aztán a palesztinok gyakran kétféleképpen beszélnek: nyilvánosan emígy, egy kávé mellett pedig amúgy. Tudom, hogy sokan nem értenek egyet azzal, ami történik. Biztos vagyok benne például, hogy a palesztinok túlnyomó többsége ellenzi a gyerekek részvételét a tüntetéseken, a kődobálásokon. Tisztában vannak a manipulációval, hogy ha a gyerekek meghalnak, akkor majd a CNN bemutatja

a képüket. De ezt nem merik Arafat szemébe mondani, mert félnék. Ezt itt Magyarországon, egy hajdani kommunista országban nem kell magyarázni.

Szerintem egyébként Arafat most már örömmel aláírja egy békeszerződést, de ezt már nem teheti meg, mert abban a pillanatban lelőnék, és ő tisztában van ezzel. Ez történt Szadat elnökkel Egyiptomban, abban az országban, amely talán a leginkább demokratikusnak nevezhető az arab világban. Arafat egyetlen módja a hatalmon maradáshoz az, ha támogatja az erőszakot. Ha Izraelben nem értenek egyet a békeszerződéssel, akkor tüntetnek. De a palesztinok között ez fegyveres harchoz és polgárháborúhoz vezetne.

A palesztin rezsim rendkívül korrupt. Sok frakció harcol egymás ellen – mint egy közép-amerikai banánköztársaságban. Így ha alá írnának is egy egyezményt, azt nem tartanák be.

– Baloldali értelmiségiek nemigen beszélnek így Izraelben. A Haarecben megjelent cikkeikben arról olvasok, hogy a béke már karnyújtásnyira van, még néhány áldozatot kell hozni, területeket földadni, és megköthetjük a békét.

– Én azon a véleményen vagyok, hogy meg kell kötni az egyezményt, Jeruzsálem egyes kerületeit meg kell tartani, de mindez nem jelenti azt, hogy optimista vagyok. Ha új cipőt veszünk, hónapokig tart, míg úgy kitapossuk, hogy kényelmes legyen. Ha aláírjuk a békeszerződést, utána is sok zűrzavar lesz, de talán húsz év múlva megnyugszanak a kedélyek, és béke lesz. Ha nem írunk alá egyezményt, sosem lesz béke. Nem gondolom, hogy egy darab papír aláírásától beköszönt a béke. Kilátástalan szegénységben élő embereket, akik bűnbakot keresnek a nyomorúságukért, könnyű meggyőzni arról, hogy a mennyországba jutnak, ha felrobbantják magukat egy izraeli autóbuszban. Ez nyilván nem fog megváltozni egy szerződés aláírásától. De a békeszerződés egy lépés lehet a javulás felé.

– Izraelben sokan egyetértenek ezzel a véleménynel. Ez így van a palesztin oldalon is?

– A kétféle retorika nagyon különböző. Minálunk még **Ariel Saron** is a békéről beszél, a másik oldalon mindenki dzsihadot kiált. De ha nem most, akkor egy vagy két év múlva talán hajlandók lesznek másként látni a dolgokat. Ha pedig mégsem, akkor elég erősek leszünk ahhoz, hogy megvédjük magunkat. Nem félek attól, hogy annyi engedményt teszünk, ahonnan már nincs visszaút. Nem hiszem, hogy a békekötés után szeretni fogjuk egymást, de a hideg bé-

ke is jobb, mint a háború. Ha átmegyek a Sínai-félszigetre, az egyiptomiak ma sem szeretnek, de legalább nem lőnek le, mint harminc évvel ezelőtt. (Egyébként: az Egyiptommal való békekötés előtt is így beszéltek nálunk: nem bízhatunk bennük, ha visszaadjuk a Sínait, még többet fognak követelni stb. Nem lett igazuk.) Az, hogy a palesztinok a hivatalos vonal ellenében nem memek a békéről beszélni, nem jelenti azt, hogy akkor én sem beszélek róla. A két oldal között nincs szimmetria.

– A legtöbb izraeli író ugyanígy vélekedik?

– Ő nem. Az én hangom nem a klasszikus, ortodox módon baloldali intellektuélé. A legtöbb izraeli író – azt kell mondanom – nagyon naiv. Azt hiszik, ha béke lesz, utána egy csapásra minden megváltozik stb. (Egyébként vannak az írók között is jobboldali beállítottságúak – a kevésbé ismertek közül.) A baloldaliak közül néhányan megváltoztak az új intifáda kitörése után. Úgy érzik, a palesztinok elárulták őket. Szerintem ez is naivitás, hiszen csak az árulhat el engem, aki korábban a társam volt. De a helyzet kezdettől fogva nagyon rossz volt.

A legtöbb izraeli író nagyon ideologikus beállítottságú, én inkább pragmatikus vagyok. Számos izraeli író elkötelezett a baloldali pártok iránt, míg én soha nem működtem együtt politikai pártokkal. A politikával kapcsolatban cinikus vagyok. Ezért a baloldali írók engem nem is tartanak baloldalinak. Több elbeszélésem például a Nyugati Parton játszódik, amelyekben a helyzet komplex voltát igyekszem megmutatni. Ezek nem ideologikus írások, én a helyzet tragikumát igyekszem megmutatni. Baloldaltól nézve ezeket néha jobboldali írásoknak tartják. Írótársaim közül többen a szememre hányják, amiért nem írok alá petíciókat, nem megyek tüntetni, nem írok politikai publicistikát stb. **Avraham Jehosua** ezt már nyilvánosan is a szememre hányta: a *Jediot Ahronot* című lapban nekem szegezte a kérdést, hogy miért nem politizálok nyíltan. Ő ugyanis a baloldal, így **Ehud Barak** aktív támogatója.

– Az ismert izraeli írók többsége hasonlónak aktiv?

– Igen. **Amosz Oz** például a Meretz pártot támogatja. Tanácsadója a párt vezetőjének, **Joszi Száridnak**. Politikusok már számos alkalommal hívtak engem találkozóra, de én ezt mindig elutasítottam. Miért hívnak? Csak azért, mert híres vagyok? Nem hiszem, hogy a politika terén a tanácsaimra szorulnak. Azt meg nem akarom, hogy a nevemmel hirdessenek egy politikai pártot.

Az intifáda hétköznapijai

A magyar sajtóban jószerével alig látott napvilágot bármiféle riport az immár három hónapja tartó palesztin erőszakhullámról. Alább az izraeli angol nyelvű sajtóból átvett részletekkel próbáljuk meg pótolni a hiányt.

A Templomhegy mártírjai

„Barak egyetlen dolgot ajánl nekünk – magyarázza **Basszam Eid** palesztin emberjogi aktivista –, a tartós izraeli megszállást.” „Az összecsapásokat, palesztin nézőpontból szemlélve, nemcsak a sanyarú életkörülmények és a hangulatkeltő politikai propaganda gerjesztik” – magyarázza **dr. Khalil Sikaki** politológus. A fő hajtóerő a vér – a halálesetek, amelyek száma október közepén már kilencven fölött járt. Eid szerint a halottak arra emlékeztetik őket, hogy „az Izrael és a palesztinok közötti konfrontációban mindig mi vagyunk az áldozatok”.

Egy arab megfigyelő megjegyzi, hogy a zavargások napjaiban „a palesztin televízió operatőrei bementek a műtőkbe, és az áldozatok szétlőtt fejét filmetkék meg a holttestekből golyókat kioperáló orvosokat. Ez ment naponta 24 órán át”.

Eid szerint azonban a média nem felelős a palesztin közönség túlfűtött állapotáért. „Nem kellett őket izgatni. Amit belül éreztek, az épp elég volt.”

Sikaki szerint Arafatnak nem áll érdekében, hogy túl korán leállítsa a zavargásokat. „Hagyta, hogy a Fatah vezesse az utca népét, ő csak ment utánuk. Ezt valószínűleg hasznosnak ítéli a maga szempontjából.”

Larry Defner

Jerusalem Post, október 15.

Út a pokolba

Gus Katif lakói mostanában mozgó céltablának érzik magukat. Ha leszáll az est, bezárkóznak otthonaikba. A veszély olyannyira kézzelfogható, hogy minden

zaj és minden visszaverődő hang pánikot vált ki. Ez rosszabb, mint Libanon – mondják a lakosok.

Ahogy az átkelőponton túljutva belépünk Gázába, másik ország tárul a szemünk elé. A nyugodtnak és méltóságosnak tűnő sivatag országában egymillió palesztin él összezsúfolódva, többségük embertelen körülmények között. A közöttük élő hatezernyi zsidó telepese jóléte szembeeszkö, lakótelepeik a gyarmati idők fehér kolóniáira emlékeztetnek. Így nézett ki a fajok közti elkülönülés Dél-Afrikában az apartheid eltörlése előtti időkben. A telepeket itt is elektromos kerítés és betonfal választja el a külvilágtól. A katonák alapos vizsgálat nélkül egy lelket sem engednek be vagy ki.

Necer Hazani a Katif-blokk egyik első települése. 1977-ben költöztek ide az első lakosok, és kezdtek új életet azon a földszávon, amit még **Jichak Rabin** kormányától kaptak. A kicsiny, fák árnyékában rejlő telepen hetven család él. A szél-ső házak **Khan Junisz** arab falu házaival szomszédosak. A két világot alig 30-40 méter, valamint a mélységes gyanakvás és ellenségeség választja el. Meg két sor kerítés, amiből a palesztinok az egyiket már lerombolták. Mikor az új intifáda ki-

tört, az izraeli hadsereg igyekezett megszüldíteni a lakosok megrendült biztonságérzetét, és egy betonfalat húzott fel, hogy megóvja a telep otthonait a palesztin lövedékektől. Az intifáda kitörése óta mintegy 750 incidens történt ezen a kicsiny területen: többek között gyújtóbombákat hajigáltak, lövöldöztek, bombamerényleteket követtek el.

– Világos, hogy háborús állapotban élünk – mondja **Sami Hilberg**, a település vezetője. Néha, mikor este hazajövünk, a katonák megállítanak, mert az út le van zárva. Órákon át várhatunk, amíg újra megnyitják, és mi hazamehetünk a házainkba. **Jaki Jizraelit**, egy másik veterán telepest a helyzet Libanonra emlékezteti. Aztán helyesbít: – Ez rosszabb, mint Libanon. Voltam katona Libanonban, és ott nagyobb biztonságban éreztem magam, mert fegyverem volt, és visszavághattam. Itt mozgó céltábla vagyok, aki nem reagálhat. Ott megvoltak a módszereink a védekezésre. Itt civilek vagyunk, nincsenek ilyen eszközeink. Itt céltábla vagy, a sorsod nem a te kezében van.

Daniel Ben Simon

Haarec angol kiadás, 2000. november 17.

Dzsihádj Jeruzsálemért

Umm al-Fahm, az egyik legnagyobb izraeli arab város tereit évek óta díszítik az Al Aksza-mecset közelgő pusztulásával fenyegető plakátok. A harmincezer település iszlám vezetői az állítólagos veszélyre már jóval azelőtt felhívták a figyelmet, hogysem **Ariel Saronnak** eszébe jutott volna oda betenni a lábát.

A városba érkező még az „Üdvözljük Umm al-Fahmban” felirat előtt találkozik az „Al Aksza veszélyben!” szövegű plakáttal. Ezen a láncra vert mecset látható, melynek aranykupolájára könnyeket ejt egy nagyméretű szem. Ugyanezen poszter kisebb méretű változatával városszerte találkozhat a látogató. Két héttel **Ariel Saron** végzetesnek bizonyult látogatása előtt rendezték meg Umm al-Fahm vezetői a szokásos évi „Al Aksza veszélyben!”-napot a város stadionjában. A rendezvényre – a polgármester-helyettes szerint – hatvanezer ember és tizenegy tévétársaság jött el. Mióta 1996-ban zavargások törték ki a Templomhegy alatt

megnyitott új járat miatt, az üzenet évről évre ugyanaz, a lázító hang évről évre ugyanolyan vehemens.

A zsidóknak és moszlimoknak egyaránt szent Templomhegy szimbolikus jelentősége az utóbbi időben valósággal eszkatológikus méreteket öltött. Ariel Saron látogatására épp akkor került sor, mikor az izraeli és a palesztin tárgyalóküldöttség elkeseredett vitákat folytatott a szent helyek fölötti ellenőrzés mikéntjéről.

A másik oldal jelképes birtokbavételként értelmezte az izraeli politikusi vizitjét, ami valóságos népfelkelés és fegyveres konfliktus kiváltója lett a palesztin területeken. A lázongás ezután áterjedt az izraeli arab településekre is, ami alapjában rázta meg az országot. A zsidó állam történetében még nem volt példa arra, hogy az arab lakosság zavargásai miatt le kellett zámi az utakat – nemcsak a felelő részt arab Galileában, hanem az ország közepén, sőt még a Tel-Aviv szívében fekvő jaffai óvárosban is.

Október első napjaiban Umm al-Fahm bejárata is valóságos csataterévé változott. A fiatalok köveket és gyújtóbombákat hajigáltak, és szétverték a zsidó uralom jelképeként tekintett intézményeket: egy bankfiókot és egy benzinkutat. A hatóságoknak csak katonai egységek bevetésével sikerült a város mellett elhaladó autótutat nyitva tartani.

Az Al Aksza vallásos szimbolizmusa ideális mozgósító erőnek bizonyult: a lázongás napjaiban izraeli arab vezetők és a Kneszet arab tagjai – beleértve a kommunistákat is – egyik mártír temetésétől a másikig rohantak, kiváltva ezzel az izraeli politikuskok bírálatát, akik szerint mindezzel nem az indulatok csillapításán, hanem azok fölgerjesztésén munkálkodtak.

Isabel Kershner

Jerusalem Report, 2000. október 30.

Út a megbékélés felé

A lázongások második hetének végére már tizenhárom izraeli arab és egy zsidó vesztette életét az izraeli arab településeken kitört erőszak és a zsidó ellenerőszak következtében. Az arabok a rendőrségi brutalitást panaszozzák föl, a kirekesztettség, a diszkrimináció, a törvényen kívüli érzését, a velük együtt élő zsidók viszont a zavargások miatt az életüket féltik, és a felkelés miatt árulóknak tekintik arab polgártársaikat.

Izraelben mintegy kétszáz arab-zsidó dialóguscsoport és szervezet működik, de

ezek minden jó szándékuk ellenére sem voltak képesek megakadályozni az erőszak kirobbanását. A zavargások második hetének végén politikusok és társadalmi szervezetek párbeszédre és megbékélésre szólítottak föl. A napisajtóban közölték, mérséklekre és toleranciára szólító felhívásokat arab és zsidó vezetők is aláírták. Ám kedden, amikor baloldali zsidó értelmiségiek gyászoló arab családokat látogattak meg, kiderült, hogy a párbeszéd ma bonyolultabb, mint valaha.*

A látogatást **Ronit Matalon** író kezdeményezte. „*Felháborított, hogy miként bánik az izraeli rendőrség az arabokkal, akik Izrael teljes jogú polgárai.*” Matalon egy barátjával együtt összeállított egy listát Izrael legkiválóbb íróiból, költőiből, újságíróiból, akik között olyan nevek szerepeltek, mint **Avraham Jehosua, Amos Kenan és Etgar Keret**. Két izraeli arab költővel közösen megszervezték, hogy a csoport először Szakhnin városába utazik, ahol meglátogatnak két olyan gyászoló családot, akiknek fiát a rendőrség lőtte agyon a zavargások napjaiban.

A busz megérkezik a gyászolók sátrához, ahol mintegy harminc férfi várakozik: a város vallási és politikai vezetői, valamint a gyászoló család tagjai. Hosszú és szomorú szertartás veszi kezdetét: a zsidók héberül vagy akadozó arab nyelven kifejezik együttérzésüket, az arabok pedig folyékony héberséggel köszönik meg a vendégeknek, hogy eljöttek. **Musztafa Abu Ra'aja**, a város polgármestere leplezetlenül cinikus hangon szól az egybegyűltekhez:

„Üdvözljük önöket, érdemes vendégeink, értelmiségiek, akik eljöttek hozzánk, noha izraeli sofőrjük nem volt hajlandó ide szállítani önöket Szakhninba, mely a Zulu törzs országában terül el... Mióta tíz nappal ezelőtt kitört az intifáda, Szakhninba nem kézbesítik a postát, nem jön ki a tűzoltóság, és a telefonszolgálat nem javítja meg a kábeleket. Az 'A', a 'B' vagy a 'C' szektorban élünk? Vagy talán egy új szektorban, ami nem is része Izraelnek?”

Naim Abu Szalah, a lelőtt fiatalember apja a következő. „*Fontos számunkra, hogy eljöttek, hogy megértsék: Walid fiatal, szép, erős férfi volt, aki épp házasságra készült. Mindenki, aki ismerte, szerette. Az én fiam, a mi fiaim nem a zsidók vagy Izrael állam ellen tüntettek, hanem a*

diszkrimináció ellen. Ezért nem kellett volna meghalniuk. Azzal, hogy eljöttek, a remény sugarát hozták el számunkra.”

Most a szókimondó **A. B. Jehosua**, sokak szemében Izrael legnagyobb írója emelkedik szólásra a küldöttség nevében. Először megköszöni a gyászolóknak, hogy lehetővé tették eljövételüket, megjegyezve, hogy más zsidók azt a választ kapták kezdeményezésükre: nem szívesen látott vendégek a gyászoló arab házakban. Az izraeli közvélemény – igéri Jehosua – nem fogja túlni az önkényes gyilkolást, és vizsgálatot fog követelni.

„De önök, izraeli arabok – folytatja –, bármily jogosak is sérelmeik és követeléseik, nem Gázában élnek, és tudják rólunk az igazságot. Tudják, hogy közlünk senki nem akarja bántani az Al Aksza-mecsetet. Olvassák az újságjainkat, tudnak héberül – ne fantáziáljanak olyan dolgokról, amik nem történnek meg. Harcoljanak a jogos ügyért, és akkor számíthatnak ránk.”

Az arab hallgatóságon érezhető elégedetlenség hullámszik végig, de udvariasan csöndben maradnak. A találkozót a polgármester szavai zárják: „Nincs még veszve a remény”, ami nyilvánvaló utalás az izraeli himnuszra.

Etta Prince Gibson

Haarec angol kiadás, 2000. október 16.

Félelem és gyűlölet Galileában

Izrael északi részén utazva világosan látszik, hogy a közelmúlt erőszakos cselekményei darabokra tépték az együttélés finom szövétét, amely az elmúlt évtizedekben alakult ki arabok és zsidók között.

Mitch Pilcer rendes körülmények között megtartja a szabbatot, de épp most, a megtérés szombatján, nem lehet része az ünnep örömeiben. E helyett Cipori mosav környékén autózik naphosszat egy katonai dzsipben, vállán keresztben átvett fegyverrel.

Jó pár nap telt el azóta, hogy Galileaszerte kirobbant az izraeli arabok lázadása, melynek során összezsaptak a rendőrséggel, és számos alkalommal megtámadták azokat a zsidó településeket, amelyek lakosaival évtizedek óta éltek együtt békésen.

Cipori mosavot, mely Galilea arab többségű részén fekszik, nem érte támadás. Lakosai azonban nem hajlandók kockáztatni, különösen azután, hogy elterjedt: a környékbeli arabok állítólag „megfigyelőket” küldtek ki Cipori védelmének kifürkészésére, és a környező

* Etgar Keret izraeli író szavait a látogatásról lásd a 20-21. oldalon.

erdőben megfelelő tüzelőállás után kutatnak. Pílcser, aki amerikai bevándorló és a mosáv panzióját vezeti, a védelem egyik szervezőjévé vált. A „védelem” szó már önmagában a függetlenségi háború harcaira emlékeztet.

Az elmúlt napok eseményei sokkolták Cipori lakóit, csakúgy, mint a zsidó településeken élőket Galilea-szerte, akik korábban azzal büszkélkedtek, hogy arab szomszédaikkal jó viszonyt ápolnak.

„Soha nem voltam rasszista, de ha most egy arabot látok, vagy egy arab autót hajt el mellettem, gyorsabban kezd vemni a szívem” – mondja a 15 éves **Je-hudit Jinhar**, aki a sabbati reggeli gyerekfoglalkozásokat vezeti. „Most már nem hiszem, hogy valaha is átmegyek a szomszéd arab falvakba falafelért vagy bármi másért. Ijesztő ez, mert mindig azt hittem, hogy jó a viszony köztünk. Az utóbbi két napban ki sem tettem a lábam a mosávból, úgy érzem, gettóban élek. Mintha háború lenne.”

Avi Aharon, aki Pílcserrel együtt szervezi a mosáv védelmét, nem bizik az arabok jó szándékában. „Nem kétséges, hogy abban a pillanatban, amint erősebbnek érzik magukat, megpróbálnak majd idejönni, hogy elvegyék a házunkat és a földünket.” Avi azonban nem tud megjelenni arab szomszédai nélkül, akik a kerteszetében dolgoznak. „Üzlet az üzlet. Megmondtam nekik, ha nem jönnek, akkor annyi. Ki vannak rúgva.” Így hát az alkalmazottak a lázongás napjaiban is ájtáltak dolgozni, miközben honfitársaik barikádokat emeltek az utakon és a rendőrséggel csatáztak.

Néhány kilométerrel odébb, *Kafir Manda* arab város bejáratánál az utcát még mindig a szétvert lámpákból alázódult üvegcserep borítja. Az elégetett autógumik nagy fekete foltokban terülnek szét az aszfalton.

Szombaton – mondják a helyi fiatalok – *Kafir Manda* általában tele van zsidókkal, akik ilyenkor az itteni éttermekben ebédelnek. Most meg – panaszozzák – a zsidó barátai nem merik betenni a lábukat a városba. Mindez azonban valahogy nem kapcsolódik össze fejükben a lázongásokkal, amikor „Öljétek a zsidókat!” meg „Tűzzel és vérrel váltjuk meg Palesztinát!” kiáltásokat is lehetett hallani. „A barátaim Tel-Avivból meg Kirjat Smonából most nem memek idejönni” – panaszozza egy 19 éves fiú, aki épp egy Kirjat Smonai pékségben dolgozik, amely az izraeli hadsereg számára készít péksüteményeket. „Miért ijesztgeti őket Barak mivelünk?”

NOVÁK ATTILA

A befejezetlen előtörténet*

Az Agudat Jisrael Magyarországon (1918–1940)

Az *Agudat Jisrael* a cionizmusra született ortodox zsidó reakcióként keletkezett, nem akarván elfogadni, hogy a zsidó vallásban kiemelt fontosságú Erec Jisrael teljesen a modern, nacionalista zsidók befolyása alá kerüljön. A szervezet olyan ortodox zsidó politikai és vallási mozgalomként definiálta magát, amely a zsidók egyéni és közösségi életében csak az írott és a szóbeli Tórát fogadta el mérvadónak és kizárta a parlamentarizmust.¹ Az Aguda később sokat át is vett cionista „ellenfele” eszköztárából, beleértve a mozgalmi infrastruktúrát és a modern politikai módszereket is. Magyarországon a mozgalom – bár hívei bőven akadtak volna – hivatalosan csak a második világháború után jött létre.

A mozgalom születése 1911-re nyúlik vissza: ekkor, a X. cionista kongresszuson határozták el, hogy a cionista mozgalom kulturális tevékenységet is fog folytatni, ezért néhány németországi cionista, aki mellesleg ortodox is volt, kivált a Cionista Szervezetből. Így alakult meg 1912-ben Kattowitzben az *Agudat Jisrael*. A szervezet tagsága három rétegből tevődött össze: **Samson Raphael Hirsch** német neoortodoxiájának néhány követőjéből, a magyarországi, illetve a lengyelországi és a litván ortodoxia tagjaiból.² A három csoport között számos különbség is volt: a német ortodoxia például ruházatában és kulturális orientációjában alkalmazkodott a környezetéhez, míg az utóbbi két csoport tagjai elleneztek a nem zsidó (kül)világ szokásainak és „életvilágának” – akár a ruházatra is kiterjedő – elfogadását. Más tekintetben azonban a magyar ortodoxia némely tagja egyetértett a hirschianus „vonal” képviselőivel.

A magyarországi ortodoxia különféle nevek alatt alapított szervezeteket. 1918-ban

„*Machziké Hadasz*” („A hittörvény megerősítője”) néven alakítottak egyesületet. Később a csomai és a nyitrai egyesületek először felhívást tettek közzé, majd kezdeményezték, hogy hívjanak össze nagygyűlést. Így alakult meg Érsekújváron az „*Ahavas Cijajn*” („Cion szeretete”) egyesület.³ Itt újabb felhívást tettek közzé, melyben azt hangoztatták, hogy a „hithű zsidóságnak ki kell küzdenie azt a jogot, hogy a Szentföld berendezésében el nem mellőzhető tényezővé legyen”.⁴ 1919-ben a „mozgalom” Budapestre költözött, s felvette a „*Jisüv Erecz Jisroél*” („Erec Jisraeli Telepítés/Település”) nevet.⁵

1923-végén (vagy 1924-ben) konkrétan is szóba került az *Agudat Jisrael* magyarországi megszervezése, de az ortodox képviselőtestület 12.529-923. sz. határozatában közölte, hogy – bár az országos iroda kollektíve belép a szervezetbe – helyi csoportok alakítása tilos.⁶ Megállapították, hogy bár a világ (ezen elsősorban az akkori zsidó univerzum, azaz Kelet-Közép-Európa, az USA és Palesztina értendők) ortodoxiájának kilencven százaléka csatlakozott az Agudához, de nyilatkozatukban így fogalmaztak: „A mi speciális viszonyainkra tekintettel semmiféle címen sem küldhetők Magyarországra az *Agudat Jisrael* érdekében külföldi agitációs szóvivők... Az *Agudat Jisrael* központi vezetőségének Magyarországon semmiféle címen nem szabad sem vallási... sem szociális jótékonyági téren önálló akciókat folyamatba tenni.”⁷ Jellemző a közleményre, illetve a mögötte álló bel- és külpolitikai megfontolásokra az, hogy leszögezték: bár „kifelé” támogatják az Agudát, „befelé” azonban nem.

A „kifelé” és a „befelé” elhatárolását több szempont is vezette. Egyrésről az ortodoxia egy-két jelentősebb képviselője, így például a híres és karizmatikus „vezér”, a munkácsi főrabbi (Rav **Spira**) nem csak a cionistákat, de az agudistákat sem különösebben kedvelte. A pesti ortodo-

* A szerzőnek, lapunk szerkesztőjének *Átmenetben. A cionizmus négy éve Magyarországon (1945–1949)* címmel monográfiája jelent meg a Múlt és Jövő Kiadónál.

xok között pedig voltak olyanok, akik a munkácsi rabbi híveinek számítottak.

Másrészt a **Horthy**-korszakban minden zsidó szervezet vigyázott arra, nehogy gyanút keltsen a hatalom szemében azzal, hogy nemzetközi zsidó szervezetekhez csatlakozik, és ezzel is vádpontot adjon azoknak, akik egyébként is megkérdőjelezték a zsidók magyarságát. Ezzel magyarázható a cionista szövetség kései legalizációja, s ez a körülmény az Agudat Jisrael magyarországi történetére is hatással volt.

De a szervezkedés nem zárult le: **Tiferesz Bachurim** („Tanulóegyesület” vagy „Legényegylet”) csoport alakult. „Alij” csoportok jönnek létre, ezek összeköttetésbe lépnek a jeruzsálemi Agudat Jisrael-központtal és a frankfurti „**Keren Hajisuv**” („Jisuv Alap”) vezetőségével „és így sikerült a Szentföldre kijutni évenként 2-3-szor egynéhány fiatalbért...”⁸ 1932. szeptember 17-én alakult meg a Tiferesz Bachurim keretében az **Alijasz Tiferesz bizottság**, amely a vallásos alija elméleti alapjainak tisztázására és végrehajtására jött létre, s szigorú feltételekhez kötötte az alija „támogatását”.⁹ Már itt is szempontként szerepelt az, hogy más szervezetnek (főleg a Tórával ellentétes irányultságú mozgalomnak) az ortodox kíváncsi nem lehet a tagja. 1933-ban a Jisuv Erecz Jisroél népszerű lett, majd „...közbejöttek különféle zsidó politikai megfontolások, melyek megakadályozták a munkát”.¹⁰

1934-ben a Jisuv Erecz Jisroél egyesület újjászervezését az ortodox központi bizottság – május 14-i határozatában budapesti és nem országos viszonylatban – megengedhetőnek tartotta.¹¹

A világ ortodoxiájának néhány jeles vezetője rá akarta venni a magyarországi hagyományörzőket, hogy ne ödzkodjanak a szervezet létrehozásától. Így például a magyar származású, Palesztinában élő ortodoxia több tagja (pl. a jeruzsálemi **Duschinsky** rabbi) többször is felszólította a magyar ortodoxokat, hogy alakítsák meg az Agudat Jisraelt.¹²

1935. december 15-én a budapesti ortodoxia több vezető beosztásban lévő személyisége megalakította az Agudat Jisrael helyi csoportját. Az alakuló gyűlést **Klein Márkus**, a Sász Chevra elnöke nyitotta meg. Ott voltak még: **Schreiber Sámuel** hitközségi alelnök, **Schlésinger Adolf** hitközségi elöljáró, **dr. Deutsch Adolf** iskolaigazgató, **Freudiger Fülöp** és **Sámuel**, s még sokan mások.¹³ A végleges tisztikar megválasztásáig Klein Márkust és a vezetése alatt álló bizottságot bízták meg a szervezési munkával. A gyűlésen egyébként még egy Chanuka utáni nagygyűlést is terveztek s 1000 pengőt ajánlottak fel a szervezet céljaira.¹⁴

A szervezettel kapcsolatban az Ortodox Központi Iroda gyakorlatilag az új megalakulást elutasító s a status quót fenntartó nyilatkozatot tett közzé.¹⁵

1935. december 29-én a **Kahán-Frankl Samu** elnöklete alatt összeülő ortodox központi bizottság ülésén kinyilvánították, hogy a hazai ortodoxia az 1924. évi képviselői határozat alapján áll, s ezért az Agudat Jisrael megalakítását nem tartják kívánatosnak. Klein Márkus álavetette magát a központi bizottság rabbikollégiuma döntésének.¹⁶

A döntést a kor különböző beállítottságú zsidó lapjai különféleképpen interpretálták. Az ortodox **Hagyomány** című lap beszámolt arról, hogy a munkácsi főrabbi, a híres anticionista, antimizrachista és antigudista **Chaim Eliezer Spira** (1872–1937) megjelent **Roth Henrik** fia bármicvóján, ahol „az Agudat Jisrael vezetősége is képviseltette magát”. A munkácsi főrabbi heves támadást intézett az Agudat Jisrael ellen, s kijelentette, hogy „az Agudat Jisrael ugyanolyan *iszur* (tilalom) alatt áll, mint a cionizmus” – számolt be a lap.¹⁷ A cionista **Zsidó Szemle** üdvözölte az ortodoxokat, hiszen – ezzel a lépéssel – feladtak eddigi közömbösségükből.¹⁸ Idézték a híres agudista vezért, **Jakov Rosenheim** egyik „bon mot”-ját, mely szerint az Agudat Jisrael is „nemzeti mozgalom”. Az ortodox irodát is megdicsérték, bár – szerintük – az szőrszálhasogató játékba kezdett. Mindenesetre az ortodox „jóindulatot” a budapesti Palesztina Hivatal is figyelembe vette: „Ennek a jóindulatnak köszönhető, hogy az Agudat Jisrael formális megalakulása nélkül az iroda verifikálására a budapesti orthodox ifjak certifikátokat kaptak s kapnak Palesztinába, hogy ott produktív életpályákon igyekezzenek elhelyezkedni, és ezzel szaporítsák a hithű, a vallásos törvényeket megtartó munkások számát.”¹⁹

A centrista ortodox lap, a **Zsidó Ujság** inkább proagudista volt, ilyen szellemben tett közzé több, az Agudat Jisrael megerősítésére felszólító nyilatkozatot és cikket.²⁰ A **Groszberg** család: **Lipót** (a **Zsidó Ujság** szerkesztője), **Jenő** és **Slomó** az Agudat Jisrael magyarországi „úttörői” közé tartoztak.

Az 1936-os marienbadi Agudat Jisrael-nagygyűlésen (mely előkészítő gyűlés: „K’nészija Mechina” volt), „privát vendégként” magyar küldöttség is részt vett. Ott volt óbudai Freudiger Fülöp, Klein Márkus és dr. Deutsch Adolf is, „akiket, mint a magyar „Jisuv” mozgalom exponenseit üdvözöltek”.²¹

A Jisuv Erecz Jisroél mozgalom elnöke **Freudiger Ábrahám**, a budapesti ortodox hitközség elnöke, tiszteletbeli elnö-

ke **Sussmann Viktor** rabbi és **Freudiger Lipót** volt. Alelnöke a már említett Klein Márkus. Elöljárója dr. Deutsch Adolf, aki a „Hachsara” elnöke is volt egyben. A cionizmus modern eszközei, a munkáskollektívák az ortodoxiát is elérték: a mozgalomnak hachsara- és propagandabizottsága is volt.²²

A Jisuv Erecz Jisroél szervezésében több propagandaestet is szerveztek. 1937. április 18-án **Horovics Jonatan** jeruzsálemi rabbi tartott előadást, 1938 januárjában pedig Rav **Mose Blau**, az Agudat Jisrael jeruzsálemi irodájának vezetője járt Budapesten.²³

1937 júliusában az egyesületnek 300 tagja volt, „...akik havi és alapítványi hozzájárulásaikkal fedezik a „hachsara” és egyéb szükségletek költségeit” – írta a korabeli **Zsidó Ujság**.²⁴ Az egyesület vezetői abban is reménykedtek, hogy vidéken is meg tudják majd szervezni egyesületüket.

A magyarországi ortodox zsidóság a kinti magyar „Kajlel” (itt felnőttek folytatnak vallási tanulmányokat) céljaira – ezekben az években – mintegy évi 100 000 pengőt gyűjtött.²⁵

Az 1937-es augusztusi marienbadi (harmadik) „Knészija G’dajló”-n („nagygyűlés”) magyar ortodoxok is képviseltették magukat.²⁶ A találkozon jelen volt Groszberg Jenő, a **Zsidó Ujság** szerkesztője is. A magyarországi ortodox rabbik **Kohn Farkas** csomai főrabbi lakásán találkoztak, s Kohn rabbi hosszasan fejtegette „...annak szükségességét, hogy a magyar orthodoxia lépjen ki eddigi passzivitásából és a most már komollyá vált Erecz Jisroél-kérdés megoldásában vegye ki az őt megillető részt”.²⁷ Természetesen ehhez a központi bizottság és a központi képviselőiség határozatát kellett volna megváltoztatni, amire végül is nem került sor.

Ez a konferencia igen jelentős volt a szervezet történetében. Az Agudat Jisrael – nemzetközi szinten – is megosztotta a cionista építómunkához való hozzáállás: éles vita folyt a brit **Peel-bizottság** jelentésére adandó válasz sorsáról. A pápai születésű **Jichak Breuer** procionista véleménye élesen ütközött **Jakov Rosenheim**, valamint a magyar ortodoxia és néhány lengyel rabbi véleményével.²⁸ A marienbadi konferencia politikai határozatokat is hozott: a Knészija G’dola nem járult hozzá a királyi bizottság tervéhez, ellenezte a földvásárlás és a bevándorlás korlátozását, viszont követelte a mandátum tetterős végrehajtását és zsidó–arab kiengesztelődést tartott kívánatosnak. Arra hatalmazta fel az Executívát, hogy az angol kormánnyal és a Népszövetséggel tárgyaljon.²⁹ A jelen-

lévő lucki rebbe viszont – állítólag – ezt mondta: „Minden zsidó, aki Erec-Jisrael-be megy, és minden kalapács, amely munkába lendül ott, kezdete a megváltásnak...”³⁰

A felosztási tervek a cionizmust egyre komolyabb tényezővé tették, s ez az Agudat Jisrael tevékenységére is rányomta a bélyegét. Ezek után már inkább arról volt szó, hogy az ortodoxia hogyan kapcsolódjon bele az „erec jisraeli építőmunkába”.

Magyarországon a területi csatolásokkal új helyzet alakult ki, hiszen Kárpátalján és a Felvidéken legálisan működtek Agudat Jisrael-csoportok. A magyar ortodoxia vezetése először csak egy-két félhivatalos, majd később hivatalos nyilatkozattal próbált meg enyhíteni a kialakult helyzeten. Először sajnálattal állapították meg, hogy a „viszszacsatolt területek” agudista ifjúságával ellentétben „...az anyaország területén erősebb szervezet híján a kétségbeesett ifjúság tömegei a Tórával össze nem egyeztethető irányokat képviselő szervezkedések felé orientálódnak...”³¹ Az 1939. májusi ortodox ifjúsági gyűlésen dr. Deutsch Adolf iskolaigazgató leszögezte, hogy a felvidékiek megtarthatják az „Agudat Jisrael-csoportokban való tömörüléseket”, míg az anyaországbelieknek meg kell őrizniük a „Tiferesz Bachurim” nevet.³² A magyarországi ortodox ifjúságot Jakov Rosenheim levélben üdvözölte.

1939. február 7-én nyílt meg Londonban a híres kerekasztal-konferencia, amelyet a brit miniszterelnök, **Neville Chamberlain** nyitott meg. A konferencián a cionista küldöttek és az arab fél képviselői a felosztási tervekről tárgyaltak. A cionisták mellett más nem cionista zsidó vezetők is ott voltak a konferencián. A végső brit javaslat szerint egy tízéves átmeneti időszak után – amelynek során az önkormányzatiság szervei fokozatosan épülnének ki – nemzetgyűlést hívnának össze és alkotmányt készítenének. Garanciákat adnának a zsidó kisebbségnek, és arab és zsidó kantonok federális szövetségét hozták volna létre. Az elkövetkező öt évben maximum 75 000 zsidó bevándorlót engednék be Palesztinába. A javaslatot mind az arab, mind a zsidó fél elutasította, így a konferencia – eredmény nélkül – március 17-én véget ért.

Ezen a konferencián az Agudat Jisrael és a vallásos-cionista Mizrahi megállapodást kötöttek, és elnökeik (Jakov Rosenheim és **Meir Berlin**) közös nyilatkozatot adtak ki, melyben leszögezték: „...elhatároztuk – reprezentánsai annak a két zsidó világszervezetnek, amelyeknek alapját a szentírás és a zsidó tradíciók alkotják –, hogy a fenyegető veszélyre tekintettel

egyesítjük erőnket, hogy ezáltal a Tóra és a tradíció befolyása a Szentföldön megszilárdíttassék.”³³

Az ortodox központi bizottság 1939. augusztus 15-i ülésén állásfoglalásában ezt az állapotot jóváhagyta.³⁴ Mindenesetre az Alija-Bet kedvezményeiben kizárólag „beszervezett agudisták” részesültek.³⁵

Az egyesület már új nevén, a „Zeiré Agudasz Jisroél és Tiferesz Bachurim” néven tartott a mostanra következő nagygyűlést. 1939. december 25-én ülésező országos „40-es ülésén” **Stein Ármin** komáromi küldött bejelentette, hogy a szervezet ötös elnöki bizottsága tervbe vette ipari hachsarák felállítását.³⁶

1940. február 11-én Miskolcon a Zeiré Agudasz Jisraél és Tiferesz Bachurim Tóra-napot tartott. „Keren Hatara” („Tóra Alap”) és „Keren Hajisuv”-bizottságot alakítottak. A gyűlésen híres rabbitekintélyek (pl. a miskolci **Ehrenfeld**, az ózdi **Katzburg**, a losonci **Umsdorfer** és a vepeléri **Pollák** főrabbi) is megjelentek, akik az egyesület ügyében értekezletet tartottak és határozatokat hoztak a támogatásáról.³⁷

A magyarországi Aguda ideológiája

Az Agudat Jisrael magyarországi csoportja nagyjából ugyanazokat hangoztatta, mint más országokban, tehát – az ideológiát tekintve – nem volt külön „magyar út”. A második világháború után élénk publicisztikai tevékenységet folytattak kiadványaikban.

1939-ben (5699-ben) jelent meg Budapesten „Az Agudasz Jisroél alapelvei, munkássága, feladatai” című könyv, amelyet hivatalosan a Zeiré Agudasz Jisroél és Tiferesz Bachurim központi irodája adott ki.³⁸ Tiferesz Bachurim-csoportok minden nagyobb ortodox jesivában voltak, s „Legényegylet”-ként lehetne a leginkább lefordítani.

A könyv súrlóve tartalmazza az Agudat Jisrael saját magáról és ellenfeleiről vallott nézeteit. Az Agudat eszerint nem csak a „Tóra-hű zsidóság világszervezete”, hanem maga a zsidó nép. A cionizmust nemzeti asszimilációnak tartották, s így a zsidóság – mint nemzet – „múzeumi emlék” lesz. A cionizmus fontosságát ugyanakkor azzal is kifejezték, hogy a zsidó közösség eszméje elleni „legnagyobb szabású korabeli támadásának” tartották.³⁹

Az agudisták szerint „nagyszabású támadással” szemben egyenes, szilárd szervezetté kell alakítani a „Tóra-zsidóságot”, „...olyan közösséggé, melyben minden lehető vonatkozásban érvényesíteni kell a Tóra szuverenitását”.⁴⁰

Konkrét cionista ügyekre rátérve leszö-

gezik, hogy nem akarják megtagadni a kapcsolatot a „nem Tóra-hű” zsidósággal. A bázeli programban nincs szó Tóráról, s ez baj – állítják az agudisták. De az Agudat Jisrael „...ellensége a cionizmusnak, de nem az Erec Jisroél-munkának”.⁴¹

Élesen elítélték a Mizrachit, amelyet klerikális kisebbségnek tartottak, bár némely tagjától és vezetőitől nem vitatták el az esetleges jó szándékot. A Mizrachinak az a baja, hogy azt állítja, a Tóra a zsidó nép „legfelsőbb fóruma”, „de nem tehet róla, ha leszavazzák” – állították az agudisták.⁴² Ezzel – nézetük szerint – a zsidó tradíciót egy demokratikus testület ítéli meg, azaz – megengedhetetlenül – a Tórát és a hagyományt a modern parlamenti döntéshozatalnak vetik alá. Mivel a hagyományt – szerintük – a Mindenható adta, az emberek azt nem ítélik meg – állították az Agudat Jisrael propagátorai. A Mizrahi és a Cionista Szervezet egyébként is, ahol lehet, gátolja a „Tóra-hű” zsidó szervezkedést.

Az Agudát ráadásul szegénypadra ültették, mert nem volt hajlandó belépni a Jewish Agencybe. „Az igazság az, hogy az Agudat Jisrael, ha nehéz lélekkel is, hajlandó lett volna részt venni az Agency munkájában. Mindössze az volt a kívánsága, hogy a Jewish Agency valóban azzal foglalkozzon csak, aminek érdekében az együttműködést az Agudat Jisrael kötelességének érezte: a zsidóság Erec Jisroélra vonatkozó jogainak képviseletével”.⁴³

Az Agudat Jisrael tehát nem azért volt anticionista, mert tagadta, hogy a zsidók *galut*-ban, azaz száműzetésben élnek, hanem azért, mert – szerintük – az ősi földre való visszatérést nem lehet pusztán az emberi akarat szerint véghezvinni. S ennek következtében ítélték meg és ítélték el a vallásos cionizmust: ha az egész probléma megoldása nem az emberek, hanem isteni kézben van, akkor a zsidók csak azt tehetik meg, hogy minél szigorúbban megtartják a már megkapott vallási törvényeket. A Mizrahi azzal, hogy elfogadta a parlamentáris játékszabályokat, elfogadta azt – mint ama már utalt is az Agudat –, hogy az „isteni Tóra” érvényességét egy végső soron emberi (és demokratikus) aktustól, azaz a szavazatok számától és arányától teszi függővé: a többség bármikor leszavazhatja a Tórát. Ebben a kérdésben tehát világosan megmutatkozott az a mai Izrael Államot feszítő probléma, amely a zsidó hagyomány és a modern polgári jogrendszerek között feszülő elvek, azaz a tradicionális teokratikus és az emberi jog-egyenlőségen alapuló demokratikus princípiumok szembenállásából adódik, és amelyet megnyugtatóan mind a mai napig nem sikerült rendezni.

Jegyzetek

¹ Az Agudat Jisra'elről lásd Encyclopedia of Zionism and Israel (New York: Herzl Press – McGraw Hill, 1971.) 11–13.

² Samson Raphael Hirsch a neoortodox mozgalom atyja, leghíresebb gondolkodója és szónoka. 1808-ban született Hamburgban és 1881-ben halt meg. A bonni egyetemet is látogatta, ahol klasszikus nyelveket, történelmet és filozófiát tanult. 1830-ban az oldenburgi fejedelemség „Landesrabbiner”-je lett. Ekkor írta meg nagy munkáit, a „19 levél a zsidóságról” („Neunzehn Briefe ueber Judentum”), amelyet Ben Uzziel álnéven 1836-ban jelentetett meg Altonában. A másik fontos mű a „Horeb, azaz elmélkedések Izrael kötelességeiről a szétszórásban” („Choreb, oder Versuche ueber Jisroels Pflichten in der Zerstreuung”), amely 1837-ben jelent meg. 1841-ben Emdenbe költözött. 1846 és 1851 között Nikolsburgban (Mikulov) élt. Morvaország „Landesrabbiner”-jeként szolgált. Az 1848-as márciusi forradalom után a morvaországi zsidók politikai és állampolgári jogaiért küzdő bizottság vezetője lett. 1851-ben Frankfurt am Mainban az „Adas Jesurun” németországi kongregáció rabbija lett. Három iskolát is alapított: elemi, középiskolát és főiskolát lánykór részére, ahol németet, matematikát és természettudományokat is oktattak. Elve a „Tora im derech eret” volt, azaz „Tóra világi foglalkozással vagy tudással”. „Jesurun” néven eszméi hirdetésére lapot is alapított. 508–515. in: Encyclopaedia Judaica Vol 8.

³ Az „Ahavas Cijaj” egyesület nyilatkozatát több főrabbi is aláírta. Így a nyitrai Katz, a sátorlajúhelyi Fellner, a csornai Kohn, a szombathelyi Baneth, az érsekújvári Tigermann és a budapesti (illetve csúzi) Sussmann. „A budapesti „Jisuv Erecz Jisroel” jelentése a Knészjio G'dajlóra”. in: Zsidó Ujság 1937 július 20. – 5697 Av 22. (XIII. évf. 29–30. sz. 7. l.).

⁴ Uo.

⁵ 1919-ben a mozgalomnak („Ahavas Cijaj”) már külön közlönye volt, melyet dr. Klein Hermann kismartoni (később berlini) főrabbi szerkesztett. A budapesti „Jisuv Erecz Jisroel” egyesület felhívást tett közzé, melyet – többek között – aláírt Reich Koppel budapesti főrabbi, Frankl Adolf országos elnök, Freudiger Ábrahám hitközségi elnök és Klein Márkus is. Uo.

⁶ „A magyar orthodoxia és az Aguda”. in: Zsidó Ujság 1937 október 22. – 5698 Chesvon 17. (XIII. évf. 41. sz. 4. l.).

⁷ Uo. Kiegészítő paragrafus: „Országokban, amelyekben államilag elismert az önkormányzat összes kelleivel ellátott önálló orthodox szervezet van, csak ezen szervezet tagjai lehetnek az Aguda tagjai”.

⁸ Ahogy a Zsidó Ujság írja, az egyesületnek nincsen más anyagi alapja, csak a „pruto jainisz”, azaz a „mindennapi fillér”-adomány. „A budapesti „Jisuv Erecz Jisra'el” jelentése a Knészjio G'dajlóra”. in: Zsidó Ujság 1937 július 20. – 5697 Ov 22. (XIII. évf. 29–30. sz. 7. l.). A „Tiferesz Bachurim” című lap 1932 novemberi számában jelentették be a budapesti Tiferesz Bachurim keretében megalakuló „Aljász Tiferesz” megalakulását. in: Tiferesz Bachurim 1932. november (II. évf. 7. sz. 3. l.).

⁹ Az előzmények: „Aljász Tiferesz” (1.): 1932 május 15–16.-án országos orthodox ifjúsági gyű-

lésen „Pruto lājajm”szedését határozták el, majd „Pruti Jajmisz”-t szedtek.

„A tervbe vett „Bész Hoalijó” hol az érkező tagok elhelyezkedésükig ingyenes szállást kapnak, majd egy későbbi kolónia tervének kidolgozása foglalkoztatja a Kallért önzetlen odaadással dolgozó kiküldöttjeinket...”

„Az Áljász Tiferesz megalakulása és munkája” (2.): A budapesti Tiferesz Bachurim 1932 júliusában megtartott rendkívüli közgyűlésén az elnök bejelenti a választmány határozatát, hogy az egyesület programját aktív Erec Jisroel munkával bővíti ki. A múlt év szeptember 17.-én az egyesület A. T. néven megalakult bizottsága megtartotta első értekezletét. Október hónapban a „pruto jajmisz”-t fizetők száma: 87.

A 2. értekezlet októberben: Határozatok: micvajs hátlilajsz boórec, a szentfölddel kapcsolatos micvák előadásban való ismertetése. „Az áljász Tiferesz csak azokat a tagtársainkat segítheti Erec Jisroelben, akik a következő feltételeknek megfelelnek: szigorúan orthodox életmód, T. B. tag, aki legalább egy T. B. siúrt rendszeresen látogatott, teljesen egészséges, ipari vagy mezőgazdasági képzettséggel bír, áljio eszmét valló és más, az áljio eszméjével össze nem egyeztethető egyesületnek nem tagja...”

3. értekezlet: decemberben határozott arról, hogy két, az áljio feltételeknek megfelelt T. B. – tag E. J. – ba jusszon. 282 O. J. fizető tag. 4. értekezlet: január hónapban. Jelentés a két kiküldöttől, a jeruzsálemi A. T. megalakítása. Széder Zeráim tanulása havonként egyszer, közös siúr létesítése Jeruzsálemben. 360 tag. Februári értekezlet: a jeruzsálemi AT jelentésének felülvizsgálata. Szijum széder zeroim-ból. 426 tag. in: Tiferesz Bachurim 1933 január-február (III. évf. 1. sz.).

¹⁰ Uo.

¹¹ A gyűlés után megalakult „Jisuv Erecz Jisroel”. Hartstein Alajos országos mozgalmat nem tart helyénvalónak. „Kiemelte, hogy ellenző felzárolásában csak arra gondolt, hogy országos mozgalmat nem tart e tárgyban helyénvalónak. A budapesti hitközség lokális akciójára megjegyzései nem vonatkoztak, ezt a hitközség autonóm feladatyának tekintti, amelyre nézve ön-maga szabadon dönt. Ugyaníly értelemben szólt fel Teitelbaum Naftali nyirbátori főrabbi...” „Kahan-Frankl Samu leendő elnök”. in: Zsidó Ujság 1934. május 18. („Zsidó Ujság” 5694 Szivon 4. X. évf. 19–20. sz. 2. l.).

¹² Pl. 1935-ben (Chesvan 25.) Rav Duschinsky levelet írt Klein Márkushoz s ebben hivatkozott Rav J. Steif-hez írott polemikus levelére is. „Az Aguda-ügy kulisszái mögött”. in: Szináj 1936. január (II. évf. 3. sz. 1–2. l.).

Jozsef Cvi ben Jisra'el Duschinsky 1866-ban született Pakson. Apja „szofer” volt. Pollák Miksa paksi, majd Szimcha Bunim Szofer pozsonyi rabbinál (Schreiber-nél, a „Sevet Szofer”-nél) tanult. 1895-ben galántai rabbi lesz s jesivát is alapít. 1921-ben Husztra került. 1932-ben Palesztinába látogatott s később Rav Joszef Chaim Sonnenfeld halála után, 1933-ban az „Eda Haredit” („Orthodox Közösség”) vezetőjévé választották. Bár az Agudat Jisra'el elkötelezett híve volt, engedélyezte, hogy Jeruzsálem ostromakor város-erősítési és védelmi munkákat végezzenek szombaton. Jeruzsálem ostromakor, 1946-ban halt meg. Életében nem jelent meg semmilyen

munkája, de kétkötetes responzumgyűjteményét később kiadták. 311–312. o. in: Encyclopaedia Judaica Vol 6.

¹³ „Megalakult az Aguda helyicsoportja Budapestben”. in: Egyenlőség 1935. december 21. (55. évf. 50–51. sz. 26. o.).

¹⁴ „Megalakult az Aguda helyicsoportja Budapestben”. in: Zsidó Ujság 1935. december 23. – 5696 Kiszlív 27. (XI. évf. 51–52. sz. 8. l.).

¹⁵ „Az Aguda kérdésében a magyarországi orthodox zsidóságnak az erre hivatott országos szervek határozatán nyugvó hivatalos álláspontja közismert. Ez az álláspont ma is fennáll. Komoly érdekek fűződnek ahhoz, hogy e kérdésben országos viszonylatban továbbra is változatlanul fennmaradjon az eddigi helyzet, amely legjobban szolgálja a hazai orthodoxia erősségét: az egységet, vagyis elsősorban azt a szempontot, amely tulajdonképpen az annak idején hozott országos határozat alapjául szolgált. Országos vonatkozásban tehát az Aguda kérdésének felvetése és újabb szabályozása lokális jelentőségű és nem érintheti az országos relációban fennálló fentebb ismertetett állásfoglalást”. in: Egyenlőség 1935. december 21. (55. évf. 50–51. sz. 26. o.).

¹⁶ „A Központi Bizottság ülése”. in: Zsidó Ujság 1936. január 1. – Tévész 6. (XII. évf. 1. sz. 1–2. l.). Ott volt még dr. Reiner Imre jogtanácsos és Hartstein Lajos ügyvezető elnök. A rabbikollégium tagjai közül megjelentek Strasser debreceni, Snyders győri, Teitelbaum nyirbátori, Bródy nagykállói és Kohn csornai főrabbi. Ott volt még óbudaí Freudiger Fülöp és Ábrahám. Steif Jonathán rabbi héber nyelvű felhívásában elismételte az 1924. évi határozatot, ezért megnyilatkozását nem közzé tették le. „Aguda helyett – Jisuv esetleg más név alatti tömörülés (?)...” 2. l. Uo.

Az eseményeket kissé másként interpretálta az agudista „Szináj”: Chesván hó 25.-én R. Duschinsky slító levelet írt Klein Márkushoz s hivatkozott benne R. J. Steif slítóhoz írott levelére. December 28.-án ült össze Budapestben az Orthodox Országos Iroda 15 tagú bizottsága s a bizottság egy ifjúsági tagja kifogásolta az iroda véleményét s hivatkozott a 100-as bizottság által hozott 1924-es határozatra. Klein Márkus válasza: „Az említett 1924-es határozat sohasem lépett életbe, abból mindeddig semmit sem valószínűsített meg. Mi is volt ugyanis a határozatban?...” (1.) Az, hogy a 100-as bizottság meg van győződve arról, hogy az A. J.-re szükség van s képviselteti magát a Moácsz Gdajlé Hatajroban és bizottságaiban és a „Keren Hatajro”-ban.

„Mint hogy azonban az egyesülésnek központja jelenleg Németországban van, s az ottani zsidóság nevelési metodusa nem egyezik a mi nézeteinkkel el kell tekintenünk helyi csoportok alakításától – szolt a határozat”. (2.) A benne említett indokok elestek, hiszen az A. J. jelenlegi központja Varsó. A 15-ös bizottság nem érzi magát hivatottnak arra, hogy felülvizsgálja a 100-as orsz. biz. döntését. Aguda, de másnéven. in: Szináj 1936 január (II. évf. 3. sz. 1–2. l.): „Az Aguda-ügy kulisszái mögött”.

¹⁷ Hagyomány. 1936. január 1. – 5696 Tévész 6. (XXIX. évf. 1. sz. nincs lapszámozás): Budapest. A „Hagyomány” ezután is inkább negatív foglalkozott az agudistákkal. Lásd: 1936. január 12. (5696 Tévész 17. – XXIX. évf. 2. sz. nincs lapszám)

mozás). A Spira családról lásd: Bacscai Sándor: „A Spirák története”. in: Szombat 1997. április – 5757 Niszán (IX. évf. 4. sz. 34-36. l.).

¹⁸ „Az orthodox példa”. in: Zsidó Szemle 1936. január 3. (XXXI. évf. 1. sz. 1. l.).

¹⁹ Uo. Agudista források nem csak ortodox alijázóról tudnak. A „Tiferesz Bachurim” szerint az „Alijasz Tiferesz” 3. értekezletén – 1932. decemberében – döntött arról, hogy két, a feltételeknek megfelelő Tiferesz Bachurim-tagot Palesztinába juttat. Ugyanebben a számban *Ehrenfeld Dániel* számol be egy olébücszutatóról. „Az álijasz Tiferesz megalakulása és munkája” és „Első ajlimjaink”. in: Tiferesz Bachurim 1933. január-február (III. évf. 1. sz. 2. és 5-6. l.). A „Szináj” című orgánium 1935. október-novemberi számában Klein Márkus, a Sász Chevra elnöke 10 „ajlim”-ről írt. Klein Márkus: „Elérkezett a cselekvés ideje”. in: Szináj 1935. október-november (II. évf. 1. sz. 1. l.).

Ugyanez a lap nonszokkal később beszámol a miskolci Tiferesz Bachurim „álijasz Tiferesz” csoportja által elbücszutatott és Palesztinába küldött Vitriol I. úrról. in: Szináj 1935. december (II. évf. 2. sz. 7. l.).

²⁰ Fischer Fülöp sárospataki főrabbi: „Cionizmus, mizrachizmus, agudizmus” című cikkében támadta a cionizmust és a mizrachizmust. Az Agudát „k'nészijó l'sém somájim” gyülekezetnek tartotta és hivatkozott az Aguda „mesterére”, S. R. Hirsch-re. A „Zsidó Újság” kommentárjában leszögezte, hogy nem lehet a nyugati orthodoxia ideológiáját a magyarba átültetni. in: Zsidó Újság 1936 március 6. – 5696 Ador 12. (XII. évf. 10-11. sz. 7-8. l.).

„Szervezzük meg az Agudát Magyarországon”. Írta: Fonféder Náthán, a békéscsabai orthodox hitközség elnöke. in: Zsidó Újság 1937. július 20. – 5697 Ov 22. (XIII. évf. 29-30. sz. 9. l.).

²¹ „A marienbadi Aguda nagygyűlés”. in: Zsidó Újság 1936 augusztus 14. – 5696 Ov 26. (XII. évf. 28-29. sz. 3-4. l.).

²² „A budapesti orthodoxia palesztinamunkája”. in: Zsidó Újság 1937 január 15. – 5697 Svat 3. (XIII. évf. 3. sz. 3. l.). A Freudiger-család a magyar orthodoxia vezető rétegéhez tartozott. Az „őbudai” előnevű Freudiger Ábrahám 1868-ban született Budapesten. Kereskedelmi tanulmányokat végzett, és a németkeresztúri jesivát is látogatta.

1887-ben lépett be apja, Freudiger Mózes gyárába, melyet atyja halála után az ország legnagyobb ágy-, ruha- és fehéreneműgyárává fejlesztett. A budapesti orthodox hitközség elnöke és az országos orthodox iroda pénzügyi bizottságának elnöke is volt. Az ő ténykedése alatt épült fel a Kazinczy-utcai templom és iskola. 1939-ben halt meg. „Őbudai” Freudiger Lipót 1866-ban született Budapesten. Jesivát végzett, majd társtfőnöke lett a „Freudiger Mózes és Fiai” gyárnak. A budapesti orthodox hitközség tiszteltbeli elnöke és több orthodox intézmény megalapítója volt.

1939 őszén hunyt el. O. 293. in: Zsidó Lexikon. Szerkesztette: Ujvári Péter. Budapest, 1929. Valamint Orthodox Zsidó Újság 1939. április 14. – 5699 Niszán 25. (I. évf. 12. sz. 1. l.) és október 12. – 5700 Tisri 29. (I. évf. 37. sz. 5. l.).

²³ „A budapesti orthodoxia manifestációja egy vallásos Ercezbíróért”. in: Zsidó Újság 1937. április 23. – 5697 Ijor 12. (XIII. évf. 16. sz. 3-4. l.). Valamint: „Szentföldi orthodox propagandaest

Budapesten”. in: Zsidó Újság 1938. január 28. – 5698 Svat 26. (XIV. évf. 4. sz. 3-4. l.).

Rav Mose Blau 1885-ben született Jeruzsálemben, testvére az 1894-ben született Amram Blau, az anticionista ultraortodox „Neture Karta” vezetője volt. Mose Blau 1924-től vezette az Agudat Jisrael ottani irodáját. A mozgalomnak az egész világra kiterjedő Executívájának a tagja és „Kol Jisrael” néven hetilapjának kiadója volt. 1933 és 1945 között vezette az ultraortodox „Eda Haredit”-ot. Együttműködött a jisiv vezetőivel s több nemzetközi fórum előtt is képviselte az Agudát. A 2. világháború utáni zsidó túlélők felkutatása közben, Messiná-ban érte a halál, 1946-ban. Jeruzsálemben temették el. Rav Chaim Sonnenfeldről életrajzot és önéletrajzi kötetet is kiadott. 1076. o. in: Encyclopaedia Judaica Vol 4.

Horovicz Jonatan a szentföldi amszterdami Koleh elnöke volt. 1908-ban a német-hollandiai palesztinai ortodox szervezet megbízásából ment Palesztinába. 1940 nyarán hunyt el Jeruzsálemben. „Horovicz jeruzsálemi rabbi z.c.l”. in: Orthodox Zsidó Újság 1940. augusztus 21. – 5700 óv 17. (II. évf. 34. sz. 5. l.).

²⁴ 1937 áprilisában – Horovicz rabbi jelenlétében – nagy összejövetel volt, melynek eredményeként az ortodox központi iroda vezetésével gyűjtés indult a közelgő smita-évvél kapcsolatos szentföldi költségek fedezésére. „A budapesti Jisüv Erecz Jiszraél” jelentése a Knészijó G'dajlóra”. in: Zsidó Újság 1937. július 20. – 5697. Ov 22. (XIII. évf. 29-30. sz. 7. l.).

²⁵ Uo. A „kajlel” vagy „kolel” olyan vallásos intézmény, mely a felnőtt férfiak munka utáni tanulását biztosítja. Az ortodox világban a jesiva utáni tanulásra szolgált.

²⁶ Nem hivatalos „delegáció” érkezett Békéscsabáról, Bonyhádról, Szombathelyről, Győről, Vácról, Csornáról, Sárvárról, Székesfehérvárról, Nyíregyházáról, Debrecenből, Miskolcra, Rákospalotáról. „Magyar orthodoxok a Knészijó G'dajlón”. in: Zsidó Újság 1937. augusztus 27. – 5697 Elül 20. (XIII. évf. 33. sz. 6. l.).

²⁷ Uo.

²⁸ Jichak Breuer 1883-ban született Pápán. A frankfurti jesivában tanult apjánál, Slomo Breuernél. Emellett németországi egyetemeken is végzett világi tanulmányokat. 1936-ban Palesztinában telepedett le. 1946-ban hunyt el Jeruzsálemben. 159.o. in: Encyclopedia of Zionism and Israel...

Breuer szerint az Agudat Jisraelnek az a célja, hogy „...előkészítse és egyesítse a Mindenható Népét a Mindenható Földjéül azért, hogy újból megteremtse a Mindenható Királyságát a Mindenható Törvényei szerint”.

²⁹ „Az Aguda elfogadja a zsidó államot, ha annak alaptörvénye a Tóra”. in: Új Kelet 1937. augusztus 28. (XX. évf. 195. sz. 2. o.). Zirelsohn főrabbi olvasta fel a gyűlés héber és jiddis nyelvű proklamációját, érdekes már a tartalommal mélyen összefüggő stílust is megfigyelni: „1. A rabbi-tanács kijelenti: a) a világ ura örök tanulság és szövetségi eskü jegyében nekünk ajándékozta a mi szent országunkat, hogy abban megvalósítsuk a Tóra törvényeit és parancsolatait és a Tóra életét éljük abban. A zsidó nép ezért szívének és lelkének minden sejtjével elválaszthatatlanul összenőtt országával. b) Miután bűneinkért országunkból száműzetésbe kellett vándorolnunk, Isten szent prófétái útján megjövendöl-

te, hogy felkentjei által meg fog váltani egyszer bennünket. Az ezen ígértbe vetett hit egyik alapja a zsidó vallásnak, mely kötelező minden zsidóra. c) A zsidó népnek a Szentföldre való igénye ezért a Tórában, a prófétákban, Isten küldötteiben gyökeredzik. d) Egy zsidó állam fennállása csak akkor lehetséges, ha ez az állam a Tóra törvényét az állam alaptörvényeként ismeri el és az állam vezetése a Tóra uralma jegyében történik. Egy zsidó állam, mely megtagadja ezt, meghurcoltatását jelenti a zsidó történelemnek, tagadását a zsidó nemzet igazi lényének és alászását egész létének. Egy ilyen közösség nem érdemli meg azt, hogy a zsidó állam nevét viselje. 2. A rabbi-tanács kijelenti, hogy a mi szent országunk határait örök időkre állapította meg az Isten, az ég és a föld teremtetője az ő szent Tórájában. Ezért lehetetlen, hogy a zsidó nép a maga részéről akár milyen formában lemondjon ezen határokról. Minden ilyen lemondás semmis volna.

3. A rabbi-tanács kijelenti, hogy a Tóra törvényei szerint Palesztina sorsáról, a zsidó nép örökségéről nem folytathatók tárgyalások és nem hozhatók határozatok a Tórahú zsidóság felhatalmazott képviselőinek bevonása nélkül. A Tórahú zsidó nép képviselőinek feje fölött folytatott tárgyalások ellenkeznek a joggal és az igazsággal.

4. A rabbi-tanács forró és gyújtó felhívással fordul a világ zsidóihoz, hogy legyenek segítségére az Agudasz Jisraelnek ebben a súlyos történelmi órában, hogy a Tóra és a hit szellemében építhesse fel a zsidó országot segítség az Agudát harcában Erec Jiszraél szentségének és tisztaságának megteremtéséért, törekvéseiben az ortodox jisiv erősítéséért és fáradozásaiban, hogy az ország zsidó életére a Tóra és a hit béléget nyomja rá.

Erec Jiszrael l'ten országa marad a föld, amelyre szemei örökké irányulnak, amelyre fenségessége sugárzik és amelyből l'ten királyi uralma fog kinyilatkoztatni az összes népek szemei előtt”.

30 Uo.

³¹ „Az orthodox ifjúság országos értekezlete”. in: Orthodox Zsidó Újság 1939 május 10. – 5699 Ijor 21. (I. évf. 16. sz. 3. l.).

Később is elhangoztak olyan vélemények, hogy az ifjúságot ez az ortodox ifjúsági egyesület mentheti meg a „romlástól”: „Ma, amidőn különböző pártok akarják ifjúságunkat beszervezni, felesleges hangsúlyozni ezen egyesület hézagpótló jelentőségét a fővárosban”. „Az ifjúság köréből”.

in: Orthodox Zsidó Újság 1942. július 10. – 5702 Tamüz 25. (IV. évf. 28. sz. 7. l.).

³² Dr.Deutsch Adolfot az „új” egyesület, melyet „Ceiré Agudasz Jiszroel V'sziferesz Bachurim”-nak neveztek el, elnökévé választotta. Az egyesület 20-20 tagból álló (felvidékiek és „anyaországbeliek”) vezetőséget hozott létre. Az egyesület Budapesten, a Kazinczy utca 27. sz. alatt volt. Uo.

32 A Zsidó Távirati Iroda jelentése szerint az Aguda-Mizrahi közös nyilatkozat szövege: „Ebben a kritikus órában, amikor a zsidóság sorsa eldőlt és a Szentföld jövőjéhez minden zsidónak elsőrendű érdeke fűződik, ezekben a napokban, amidőn a szentföldi zsidóság zárt sorokban hősiessen megvédi pozícióit és védelmi harcában az önfeláldozás és bátorság csodálatos példáját nyújtja...”

„A Szentföld sorsdöntő órái a londoni konferencián – Az Aguda együttműködése a Mizrah-chival”.

in: Orthodox Zsidó Ujság 1939. március 1. – 5699 Ador 10. (I. évf. 7. sz. 2. l.).

³³ „A Központi Bizottság egyhangúlag akként határozott, hogy az Aguda-helycsoportok alakításának tilalma kérdésében hozott régebbi országos képviselőégi határozat az anyaország területén ezidő szerint is fennáll, ebben az ügyben az újabb döntés joga ugyancsak kizárólag az Országos Képviselőség hatáskörébe tartozik, ennek megfelelően tehát az egész kérdést a legközelebbi Országos Képviselőégi gyűlés elé utalja. Végül megállapította Központi Bizottság, hogy nem áll ellentétben a régi országos képviselőégi határozattal az a tény, amely szerint a felszabadított Felvidék régebbi ifjúsági Aguda-csoportjai, egy adminisztratív hivatali szervben, közös munkát és együttműködést fejtenek ki az anyaország egyes hitközségeiben fennálló „Tiferesz Bachurim” ifjúsági alakulatokkal. Ennek azonban elengedhetetlen előfeltétele az, hogy az anyaországbeli ifjúsági csoportok nem változtathatják meg eddigi „Tiferesz Bachurim” elnevezéseiket, aminek a közös hivatali szerv címében „Mirchaz Zeiré Agudasz Jiszroél b'Gálil Hálajjn v'Chevrajsz Tiferesz Bachurim b'Hungária”- is kifejezésre kell juttatnia”.

„A Központi Bizottság ülése”. in: Orthodox Zsidó Ujság 1939. augusztus 20. – 5699 Elül 5. (I. évf. 29-30. sz. 1-2. l.). Ismét közlik az 1940. február 20.-i (5700 I, 11.) számban (II. évf. 8. sz. 3. l.).

³⁴ „Az orthodox ifjúság mozgalmiból”. in: Orthodox Zsidó Ujság 1940. január 1. – 5700 Tévész 20. (II. évf. 1. sz. 2. l.).

³⁵ Ezen kívül élelnebb „Keren Ha-Jisuv” tevékenységet ígértek. Uo.

³⁶ A rabbiértekezlet határozatai: A megjelent rabbik elhatározták, hogy az egyesület élére állnak s ehhez a határozathoz a megjelenésükben akadályozott rabbik is hozzájárulásukat adták. A rabbik előmozdítják tovább „Agudasz Jiszroél és Tiferesz Bachurim” csoportok létesítését. A „Zeiré Agudasz Jiszroél és Tiferesz Bachurim” kötelezi magát, hogy tevékenységét a rabbitanács ellenőrzése alá helyezi. A rabbitanács mindent elkövet azért, hogy az egyesület országos képviselével szélesebb alapokon nyugodjon. „Az orthodox ifjúság mozgalmiból”. in: Orthodox Zsidó Ujság 1940. február 20. – 5700 Ador I, 11. (II. évf. 8. sz. 3. l.).

³⁷ A mű az Országos Széchényi Könyvtárban olvasható. A belső címlapon héberül és magyarul: „Az Agudasz Jiszroél célja: megoldani az összes időszerű kérdéseket a Tóra és a hagyomány szellemében”.

³⁸ Uo. 10. o.

³⁹ Uo. 10. o.

⁴⁰ Uo. 13. o.

⁴¹ Uo. 14. o.

⁴² Uo. 17-18. o. Az agudisták azonban megemlékeznek a főleg a „régí jisuv” támogatására létrejött pénzügyi alapjukról: a „Keren Hajisuv”-ról és a „Poalé Agudat Jiszrael”-ről, melynek központja Tel Aviv-ban volt. Hivatkoztak még az Erec Jiszraelben lévő több, mint harminc intézményre és a „Golusz”-ben található „Bész Jákob” iskolák hálózatára. Ezek a leányiskolák Sarah Schenirer kezdeményezésére jöttek létre s a hagyományos zsidó tudás mellett némi modern műveltséget is adtak.

Egy rejtélyes életmű

Levél Ternovec elvtársnak, a Modern Nyugati Művészet moszkvai múzeuma igazgatójának 1933. V. 17-én:

„Megismerkedtem Gross-Bettelheim Jolán művész munkáival, és úgy találom, hogy figyelemre méltóak, néhányan ezek közül feltétlenül gyarapítaniuk kellene a múzeum kiállítási anyagát.

Uitz Béla”

A három művet, amelyet Ternovec elvtárs meg is vásárolt, a Fészek Klub novemberi kiállításán sajnos nem láthattuk, ám nagyon sok más, magyarországi magángyűjteményből kölcsönzött alkotást igen. A kiállítás apropója Gross-Bettelheim Jolán születésének 100. évfordulója volt.

A titokzatos művésznő, akiről semmivel sem tudunk többet, mint egy középkori festőről, és aki mindent meg is tett, hogy ez így legyen, 1900-ban született Nyitrán, jómódú nagypolgári család lányaként. Miközben éppen hogy elkezdi tanulmányait a pesti Képzőművészeti Főiskolán, kikiáltják a Tanácsköztársaságot. Arról fogalmunk sincs, hogy ebben az időben Gross Jolán mennyire volt elkötelezett baloldali, vagy illetlen vonzalma későbbre datálódik, az mindenesetre tény, hogy a fehérterror idején elhagyja Magyarországot és Bécsbe költözik. Még éppen időben, mert egy évvel később hazánkban, messze megelőzve a nagy példaképet, Németországot, a nemzetgyűlés elfogadja az 1920: XXV. törvénycikket, közismertebb nevén a numerus clausust.

De Gross Jolán erről csak Bécsben értesülhet, ahol egy évig marad a *Kunstgewerbeschule*-n, **Emil Orlik** tanítványaként. Majd innen is továbbáll, 1920-ban már a berlini Képzőművészeti Főiskolára jár **Karl Hofer**hez. Berlin legdicsőbb éveit éli ekkor, a legjobb avant-

gárd művészek gyűlnek itt, a város az expresszionizmus és a konstruktivizmus eleven központja. **Kandinszkij, Otto Dix, George Grosz** és a többi fenomen hatása alól Gross Jolán sem vonhatja ki magát. Szerencsére. Egész későbbi művészetére hatással lesz az a két rövid év, amit Berlinben tölt.

1925-ben már az Egyesült Államokban van, férjhez megy Bettelheim Frigyes magyar emigráns orvoshoz, akivel Clevelandbe költöznek. A házasság hagyományosan sok nőt nevének megváltoztatására ösztönöz, de nála többről lehetett szó. Képeit nemhogy ettől fogva, hanem visszamenőleg is Gross-Bettelheimként szignálja, illetve újrashignálja, és a Jolánt ezentúl soha nem írja ki, legfeljebb a J betűvel jelzi keresztnevét. Ez odavezet, hogy azok az amerikai gyűjtők és múzeumok, akik nem ismerik személyesen, igen gyakran Mr.-nek szólítják leveleikben. Ebben persze nemcsak a titokzatos, aszexuális J betű játszik szerepet, hanem a művek is, melyeket ez idő tájt alkot.

Gross-Bettelheim ösztönösen nagyon jó grafikus, de Amerikában tanulja meg a grafikai sokszorosító eljárások mesterei használatát. A korábban átélt berlini inspirációkhoz jön az a falanszteri kép, amellyel a 20-as, 30-as évek épülő amerikai nagyvárosaiban találkozunk. Felhőkarcolók, vasszerkezetes ipari létesítmények, hidak, magasvasutak. Ráadásul hozzáfog a baloldali és antifasiszta, propagandisztikus képek sorozatához, amelyeket egy darabig nagy lelkesedéssel rajzol. Hát valóban, sem a témák, sem ahogy ezeket megörökítette, nem igazán női művészre utalnak. Közben, hogy zavarunk tökéletes legyen, soha, egy pillanatra sem hagy föl a finom, nőies art nouveau-s portrékkal, életképekkel az amerikai társasági elitről, ezeken párhuzamosan dolgozik.

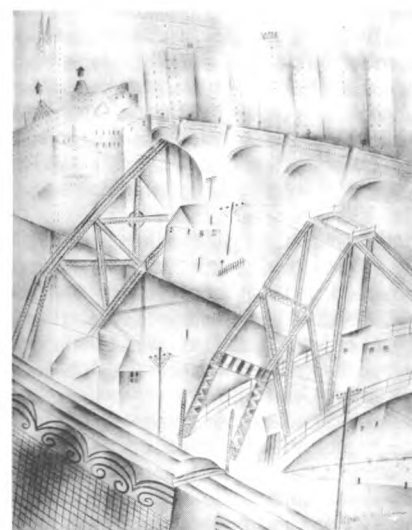
Amikor 1937-ben férjével New Yorkba költöznek, Gross-Bettelheim már az amerikai precizionista iskola kiemelkedő alakja. Ettől kezdve 1956-ig nincs olyan év, hogy munkái ne szerepeljenek kiállításon valamelyik híres amerikai galériában vagy múzeumban. Ezek közül kiemelkedik a New York-i *Museum of Modern Art*, a *Whitney Museum* és a *Metropolitan Museum of Art*. Utóbbi gyűjteményében jelenleg is megtalálható nyolc képe.

1956-ban, férje halála után hazatér Magyarországra. Ahogy eddigi életéről sem tudunk szinte semmit, úgy e tetteinek motivációi is homályosak. Honvágy vagy valamilyen szalonkommunista

nosztalgia, nem tudni. Ami viszont tény, Gross-Bettelheim itthon magányos, elszigetelt emberré válik. Amerikában elért művészi sikerei senkit nem érdekelnek, legfeljebb a vagyona, amit férje után örökölt. Ez a fajta érdeklődés az amúgy is bizalmatlan természetű asszonyt még zárkózottabbá teszi. Amerikai stílusú villát épített magának a Rózsadombra, ennek munkálatairól, a szerszámokról, talicskákról szívesen rajzolgat, majd ahogy lehet, elkészült villájába zárkózik, és az ablakából készíti pasztelleket az akkor még beépítetlen tájról.

Hazai sikerélmény nem sok éri, 1960-ban részt vehet a *Kulturális Kapcsolatok Intézetének* Nőművészeti Kiállításán, majd a *Képcsarnok Vállalat* nyomatokat rendel tőle Marxról, Leninről. Büszke rá, hogy a nyomatokat,

akárcsak korábban Amerikában, most is saját maga készíti. Ezt követi a *Munkanélküliek gyűlése*, az *Orosz hagyományok templomok* és a *New York-i városkép* szintén a Képcsarnok számára. Szerencsénkre még marad néhány éve és kedve is, hogy a teljes elfeledettségben elkészítse utolsó, gyönyörű képeit, immár nem megrendelésre, onnan az ablakból. 1972-ben meghal.

Egyetlen örököse volt, aki viszont nem tartott igényt a hagyatéokra, így azt a Bizományin keresztül értékesítették. Jelenleg a képek nagy része magángyűjteményekben van. Legközelebbi kiállítása a *Mai Manó Galériában* lesz, ahol megismerhetjük a rézkarckészítés munkafolyamatát is. Megnézhetjük Gross-Bettelheim Jolán fotóit, amelyekről az amerikai gyűjtők által mindmáig legkeresettebb precizionista képeket készítette, a nyomódúccokat, amelyeken ezeket nyomta, és magukat a híres rézkarcokat. Az elejétől a végéig mindent.

Böröcz László

Ízlések és szempontok

Két prózaantológia

(Itt nincsenek pillangók? Mai zsidó próza. Válogatta Pécsi Katalin. Bp., PolgART Kiadó, 2000, 461 old., 2990 Ft.)

(Budapesti aggodák. Holocaust utáni próza. Összeállította Kőbányai János. Bp., Múlt és Jövő Kiadó, 1999, 343 old., 2000 Ft.)

Ismét kiderült, hogy a Holocaust után nemhogy verset, de prózát is lehet írni. Az itt méltatásra kerülő két könyv megjelenése is erről tanúskodik. Jelen recenzió kísérletet tesz ezeknek az ugyanarról a korról szóló, de más indítatásból összeállított zsidó prózai gyűjteményeknek a rövid elemzésére és összehasonlítására.

Saját tapasztalatból is tudom: nincs kellemetlenebb recenzió annál, mint amely a válogatás szempontjait firtatja, ízlésbeli kritériummal mér. Elmondja, kit vett volna be, kit hagyott volna ki, holott, mint tudjuk, ízlésről vitatkozni meddő dolog. Megpróbálom hát visszafogni magam. Ha mégis ízlésről merek szólni, azt azért teszem, mert **Pécsi Katalin**ét nem vitatni, hanem dicsémi szeretném. Amikor előszavában kifejti, hogy a könyv „a szerkesztő elfoglaltságainak a gyűjteménye”, igazolva látom elfoglaltságait. Hogy „kedvenc” műveiből válogatott? Miért is ne? Az „Európai Irodalom Története”-ben Babits is azzal az irodalommal foglalkozik, amely hatott rá, ami megmaradt benne. Terjedelmes, nagygényű olvasókönyv ez, tudomásom szerint az utóbbi évtizedek leggazdagabb zsidó prózai válogatása. Szerepelnek benne amerikai, francia, izraeli, lengyel, magyar, olasz, orosz zsidó írók, a nemzetközi híreket mellett olyanok, akik csak környezetükben, esetleg szomszédságukban ismertek. A szerkesztő témakörök, illetve nemzeti hovatartozás és földrésztől csoportosította az írásokat, öt részben. Merész vállalkozás, amely jórészt sikerült, bár az átfedéseket nem mindig tudta elkerülni. Az első rész a Holocaust témakörével foglalkozik, a másodikban a túlélők és a második generáció szólalnak meg, a harmadikban közismert amerikai zsidó írók műveiből kapunk ízelítőt, a negyedik cse-

lekménye Palesztinában és Izraelben játszódik, és végül az ötödik, befejező rész **Alain Finkelkraut** provokatív, francia nyelvű esszéjének címét viseli (A képzeletbeli zsidó). Bőséges és változatos anyag ez, melyben minden olvasó találhat számára kedves írókat vagy írókat; vakációra is magával viheti, sőt az etnocentrikus olvasó még arra a bizonyos lakatlan szigetre is. Olyan kiemelkedő külföldi szerzők írásából válogathat, mint **Aharon Appelfeld**, **Tadeusz Borowski**, **Saul Bellow**, **Bernard Malamud**, **Philip Roth**, **I. B. Singer**, **Elie Wiesel**. Hazai remekművekből is találhat részleteket a magyar olvasó, például **Kertész Imre Sorstalanság** vagy **Zsolt Béla Kilenc koffer** című regényéből.

Konferenciákon, de különösen a *Szombat* hasábjain az utóbbi években sok vita folyik arról, hogy mit is értsünk „zsidó irodalom”. Pécsi felfogásában „a zsidó énonomossággal foglalkozó művek” tartoznak ide. Ennek a leszűkített meghatározásnak a könyvben szereplő művek többsége eleget tesz. Egyike a kivételnek **Bruno Bettelheim** kiváló esszéje, az „Egyéni és tömegviselkedés szélsőséges helyzetekben”, amely kívül esik a fenti definíción, jóllehet hasznos háttéranyagként szolgál. Már csak ezért sem indokolható a több mint harminccsalas részlet közlése. Bár Bettelheim megközelítésével valamelyest rokon, **Primo Levi** nagyszerű tanulmányának, az *Akik odavesztek és akik megmenekültek* itt közölt szemelvényei jobban ideillenek. Sajnálatos viszont, hogy az egyetlen nem zsidó Tadeusz Borowski nemcsak Auschwitzról, de a *condition humaine*-ről szóló zseniális novellafüzéréből, a *Kövilágból* mindössze két oldalra futotta. Az ő esetében a válogatás igazán nem ütközött volna nehézségbe, hiszen a novellafüzérek egyes darabjai magukban is teljesen önállóak.

Itt elérkeztünk a gyűjtemény összeállításának fő problémájához, hogy ne mondjam, gyengéjéhez. A szerkesztő maximalistaként teljességre törekedett, s ahhoz a szokatlan módszerhez folyamodott, hogy néhány novella és esszé kivételével jobbra regényrészleteket választott, ám ezzel nagy fába vágta a fejszéjét. Nem szándéko-

zott jelentős vagy népszerű szerzőket kihagyni, őket „megbűntetni” csak azért, mert kizárólag regényírók. Márpedig nagyon nehéz egy regényben pont azt a részt megtalálni, amelyik reprezentatív és önmagában is teljes értékű. Ez „az egyiknél sikerült”, pl. **Aharon Appelfeld Badenheim 1939**, **Zsolt Béla Kilenc koffer**, **Kertész Imre Sorstalanság**, **Romain Gary Genghis Kohn tánca**, **Helen Epstein A holocaust gyermekei** című regényeinek részleteinél; „a másiknál nem”, mert a nem túl szerencsésen kiválasztott rész értelmetlennek, erőltetettnek hat. Nem szabadna ugyanis olyan részleteket közölni, amely úgy kezdődik, hogy „Másnap egy vérző szemű, ázott kutya kullogott fel a hatodikra...” (**Bernard Malamud, A lakók**) Malamud igen jeles író, bizvást szerepelhetett volna itt valamelyik novellájával is. **Nádas Péter Csáldregényének** részlete is sután, amolyan in medias res kezdődik: „...a fürdőszobából valami furcsa puffanás.” **Saul Bellow** regényének, a *Herzog*nak itt közölt részletei sem a legjobbak. S a másik Nobel-díjastól, **I. B. Singertől** is lehetett volna regényrészlet helyett egy másik novellát találni – oly sokat írt –, ha már két írásával kellett itt szerepelnie. A novelláikkal jelen lévő szerzők esetében az olvasónak nincsen hiányérzete. **Stanislav Benski**, **Claude Gutman**, **Giorgio Pressburger**, **Szántó T. Gábor** írásai, hogy csak a jobbakat említsem, önmagukban is megállják a helyüket. Gutman novelláit különben maga Pécsi Katalin fordította, az új fordítások zöme is őt dicséri. Végül, meglepően önálló novellaként **Andrzej Szcypiorski A szép Seidenmanné** című regényének rövid fejezete, a kötet egyik legszebb írása.

Néhány író többször is szóhoz jut, mások kimaradtak, nyilván nem ok nélkül. Ám ha már regények is bekerültek, fájó az egyik legszebb háború utáni zsidó témájú regény, **André Schwarz-Bart Az igazak ivadéka** hiánya. A pár oldalas, megindító befejezés könnyen beilleszthető lett volna. A zsidó identitás ürügyén megkerülhetetlen **Jean Améry** is. Számításba jöhetett volna még **Kertész Ákos** regénye, a *Zakariás* is, hiszen ez is a hovatartozás kérdésével foglalkozik. Ami a „zsidó énonomosságot” illeti, a lengyel-zsidó **Jerzy Kosinski** műve, a *Festett madár* határeset, hiszen a főszereplő kisfiúról végig nem derül ki faji hovatartozása: cigány ő, zsidó, vagy esetleg más kisebbséghez tartozik? A közölt részletből azt sem tudhatjuk meg, hogy mennyire egyetlen könyv ez. Főhőse elszenvedi mindazt a rettenetet, melyet **Romain Gary** „Education européenne”-nek nevez. Gary különben **Emil Ajar** néven is helyet kap a válogatásban. (Valójában három különböző név alatt publikált.) Végül,

hagyományos zsidó irodalmat művel **Benedek István Gábor**. Talán ő is említést érdemelt volna. (Ismét hangsúlyozom, hogy e sorok írójának a válogatással kapcsolatos szubjektív észrevételei semmit nem vonnak le annak értékéből.)

Pár szót a könyv formai kiviteléről. A borítón **Anna Margit** *Itt nincsenek pillangók?* című műve látható, a hátlapot egy terezini gyermekrajz illusztrálja. Kívül szép és ízléses, de a papír minősége már kívánnivalót hagy maga után. Sajnálatos a sok sajtóhiba is, olykor halmozottan. A sor végi elválasztásra is több figyelmet fordíthattak volna.

*

A másik antológia összeállítóját és kiadóját nem szükséges bemutatni az olvasónak. Kiadóként, szerkesztőként, íróként egyszemélyes intézményként **Kőbányai János** óriási munkát végez a magyar-zsidó irodalom és kultúra hagyományainak ébrentartásáért. Értő és szép utószavában Kőbányai megmagyarázza, hogy „holocaust utáni irodalmon” ő tulajdonképpen „mai zsidó prózát” ért, továbbá azt is, hogy mit jelent az aggada: történetet, elbeszélést. Ebben a válogatásban Kőbányai „a magyar zsidóság kollektív történetét, egy meg nem írt regényt, (...) a zsidó lélek és tapasztalat” regényét adta közre. Az utószó azt sem hallgatja el, hogy zártkörű irodalomra kell számítanunk, olyan szerzők írsaira, akik azonosulnak a zsidóságukkal, részt vesznek annak életében, a *Múlt és Jövő* folyóirat vagy más zsidó intézmények munkatársai. Maradjunk annyiban, hogy a szerkesztő érvelését itt túl sommásnak és kevésbé meggyőzőnek érezzük, bár szempontjait tiszteletben tartjuk. A választás kritériuma tehát nem esztétikai, hanem magatartásbeli. Megjegyezném továbbá, hogy a Kőbányai által említett tizenharc szerző helyett én húszat számoltam össze a tartalomjegyzékben, ha a Pressburger ikrek közösen írott novelláját kettőnek veszem, huszonegyet. A *Budapesti aggadákat* a szerkesztő mestere, Komlós Aladár emlékének ajánlja, akit többször is idéz, s akitől ihletet merít. Összesen huszonhat novellát tartalmaz az antológia, ebből hat szerzőtől két-két írás szerepel. Vajon miért?

Pécsi Katalinnal ellentétben Kőbányai János kizárólag a magyar zsidó életből válogatott, szerzői magyar zsidó sorsokról, tapasztalatokról számolnak be, akkor is, ha közülük néhányan ma angol, francia vagy héber nyelvterületen élnek, hiszen emlékek közösek. Kőbányai rutinos szerkesztő. Lehetséges, hogy Pécsi Katalinnál valamivel alacsonyabbra tette a mércét, viszont amit ígért, azt maradéktalanul beváltotta: biztosabb kézzel válogatott. Az, hogy csupán magyar zsidó szerzők novelláit és rövi-

debb írásait gyűjtötte egybe, lényegesen könnyebb és realisabb célkitűzésnek bizonyult. A másik, a PolgART gondozásában megjelent könyv sokszínűbb, de egyenletlenebb. A *Budapesti aggadák* egységesebb, és mint olvasmány már terjedelménél fogva is áttekinthetőbb. Az elmúlt fél évszázad magyar zsidó életének keresztmetszetét találjuk ebben a válogatásban. Olvashatunk numerus claususról, háborúról, gettóról, lágerről, kommunizmusról, '56-ról, szerelemről, örömről és gyászról, s nem utolsósorban a „holocaust gyermekeinek” dilemmáiról. Valamennyire azért itt is egyetlen a színvonal, talán kevesebb a kiemelkedő írás. Már csak azért is, mert magyar írók például még nem jutalmaztak Nobel-díjjal. Úgy tűnik, a hangsúly valóban nem az esztétikumon, hanem az üzeneten van. Egy kor ábrázolását célozta meg Kőbányai, és ez sikerült is neki. A kötetben az olvasottabb szerzők (**Dalos György**, Kertész Imre, **Konrád György**, **Mezei András**, Giorgio Pressburger, **Vámos Miklós**) mellett jelen vannak – legalábbis nálunk – kevésbé ismertek is. A *Budapesti aggadák* egyik tanulsága (amely egyúttal a másik könyvre is vonatkozik), hogy egy írás minősége nem okvetlenül áll arányban a szerző ismertségével. Ennek ékes bizonyítéka például a *Honorarium*, **Schön Dezső** Primo Levire emlékeztető novellája a túlélésről. Nem kívánok rangsorolást felállítani, amikor megemlítem azokat az írásokat, amelyeket a legjobbnak vagy legalábbis a számomra leginkább tetszőnek találtam. Ilyen Kertész Imrénél az általam már első megjelenésekor megcsodált novellája, a *Világpolgár és Zarándok*, amely kivételesen nem Budapestről és nem is magyar zsidókról, hanem Káinról és Ábelről szól. Azután Benedek István Gábornak a rá oly jellemző anekdotikus és nagyon zsidó története, a *bojit traktátusa*. Ide sorolhatnám még Giorgio és **Nicola Pressburger** novelláját, a *Frajna*, a rókát, Konrád György gyerekkoráról szóló önéletrajzi írását, valamint Dalos György több kiadást megért szellemes anekdotáit és végül a Párizsban élő művészettörténész és író, **Ádám Biró** izes családtörténetét, a *George bácsit*.

Bár magam is szerkesztettem már novellagyűjteményt, nem érzem magam igazán illetékesnek, hogy a tárgyhoz érdemben hozzájáruljak. A *Budapesti aggadákat* mindenestre jól megszerkesztett, külalakját tekintve is vonzó könyvnek találom.

Talán megkönnyítené az olvasó dolgát, különösen egy világirodalmi gyűjtemény, de Kőbányai külhoni szerzőinek esetében is, ha rövid életrajzi leírásokat kapna, ahogy azt például a *Nagyvilág* című folyóiratnál megszoktuk.

Várnai Pál

(*Olvasóink írják. Folytatás a 2. oldalról*) azóta is úgy gondolom, hogy szükség van minden értelmes, segítőkész emberre, aki hajlandó a zsidóság érdekében pozitív módon cselekedni, aktívan dolgozni. Megnyitottuk kapuinkat a civil kezdeményezések előtt (pl. a Civil Fórum vagy a Füst Milán Páholy).

Ha jól emlékszem, mindenkinek – beleértve a távozó vezetést is – felajánlottam együttműködésemet és kértem, hogy a tapasztalatokat hasznosítva dolgozzunk együtt közös célunk érdekében. Mi is történt azóta? Kétségtelen, hogy a régi vezetés nem segített az új vezetésnek. Többek között ezért is indokolatlan és etikailag vitatható a kritikus kritikája, amelyet a *Szombat* közölt.

Tudom én, mennyire fájhat, hogy a régi vezetés által kezdeményezett, ám általunk végigvitt eljárásban az Alkotmánybíróság mégiscsak elfogadta a hitközség érvelését, és megsemmisítette a hamincezres kárpótlás törvényét, amelyet a korábbi vezetés hagyott megszületni. Azt sem lehet kellemes leköszönt jogász-elnökként olvasni, hogy a hitközségnek sikerült egy korszakos megállapodást kötni a kormánnyal, amelyben a hitközség magára nézve valamennyi területen teljes elismerést vívott ki. Dühítő lehetett hallgatni az előző közgyűlésen azt a hozzászólást, amely azt méltatta, hogy először kaptak a küldöttek olyan elnöki tájékoztatót (35 pontból állót), amely bemutatta a hitközségért végzett tevékenység eredményeit és a legutóbbi idők történéseit. Vérmórást növelő tényezőként hathat az is, ha halljuk, hogy a kormány esetleg visszaadja kedvező feltételekkel harmadik legnagyobb zsinagógánkat, a Rumbachot. Sorolhatnám még hány és hány pozitív kezdeményezés és fejlesztés van kibontakozóban Pesten és vidéken egyaránt, ami az elmúlt másfél évben indult Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgató úr és az új vezetőség támogatásával. Ehelyett inkább azt írom le, ami a legfontosabb; úgy tűnik, külső kapcsolatainkban kialakult az, hogy ha mi nem bántunk másokat, nem replikázunk, akkor mások is elismerek, és békén hagynak minket. Működésem megkoronázása lenne, ha ezt a zsidó belső közéletben is elérhetnénk.

E helyütt és ezúton megteszem tehát az első lépést, békejobbot nyújtok, és megismétlem a másfél évvel ezelőtti együttműködési ajánlatomat. Megígérem azt is, hogy több csipkelődésre már nem fogok válaszolni, bármi legyen is az, és rajtam nem múlik majd az együttműködés sikere.

Tordai Péter
a Mazsihisz megválasztott
és megkritizált elnöke